

БИЛИННИ КЭМ
ПРОЗАТА

Егор НЕЙМОХОВ

ЭР КИЙИ *Уонна* ДЬАХТАР

Егор Петрович Неймохов
Эр киһи уонна дьахтар
Серия «Билинги кэм прозата»

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=36057091

*Эр киһи уонна дьахтар / Егор Неймохов: ГУП НКИ «Бичик» им. С.А.
Новгородова; Якутск; 2010
ISBN 978-5-7696-3310-2*

Аннотация

Кинигэбэ ааптар саҥа айымньылары киирдилэр.

«Эр киһи уонна дьахтар» сэһэннэ уларыта тутуу саҥана учуонайдар уонна билинги кэмнэ кинилэр оҥолорун олохторо ойууланар.

«Өлүөнэ очуостарыгар», «Төнүн», «Ыалдыттыы сылдьан», «Маай бырааһынньыгын иннигэр» кэпсээннэр таптал тиэмэтигэр анааллар.

Киинэ сценарийыгар биһиги эрэ буолбакка, өстөөх командованиета кытта кэрэхсээбит Герой Ф.М. Охлопков бойобуой суола кэпсэнэр.

Норуодунай суруйааччы 60 сааһыгар тахсар.

Содержание

ЭР КИӢИ УОННА ДЪАХТАР	4
1	4
2	16
3	32
4	45
5	64
6	73
7	79
8	86
9	95
10	114
11	133
12	146
Конец ознакомительного фрагмента.	160

Неймохов Егор Петрович

ЭР КИҢИ

УОННА ДЬАХТАР

ЭР КИҢИ УОННА ДЬАХТАР

1

Дьокуускайга саас кэлэн, кыһыны быһа туман анныгар сүтэ сылдыбыт дьиэлэр күн уотун өстүөкүлэ таастарыгар түһэрэн чабылытан, күлүмүрдэс уоту ыспахтыы, истэриттэн ураты сырдыгы сыдыайарга дылылар. Олус чэбдик чабылхай сааскы күн хааман иһэн, аан дойдуга олох хаһан да быстыа суоҕа, субу үөрэ-көтө сылдыар дьонноһор бука бары өлөр диэни билбэккэ, үйэлэр тухары олоруохтара диэх курдуккун. Оҕолор аймалҕан бөҕөтүн түһэрэн, сыыр үрдүттэн хатыы-скалаан сырылаталлар. Киинэ тыйаатырыттан тахсыбыт быйыл үрдүк үөрэх төрдүс куурсун бүтэрээри сылдыар Бэргэн Уйбаныап эмискэ дьээбэлэниэх санаата көтөн түстэ да, кинилэри үтүктэн, кэннилэриттэн сүүрэн быыппастан кэлэн, муус устун сиирэ-халты үктээн халтарыннаан, сирэйинэн бара сыһа-сыһа, аллараа Аппаҕа сурулаата уонна сүһүөбүн

былдьаһан, бэдьэйбитин кубулуппакка, унуор туораан, сыры дабайда.

Кини «Лена» киинэ тыйаатырын каассатыттан «Покаяние» диэн санга көстөн эрэр киинэбэ икки билиэт атыылаһан, уопсай дьиэтигэр баран истэбинэ санаатыгар ахсаан учууталын идэтигэр үөрэнэр Лиидэ мичийэр мөссүөнэ сандара көстөн кэллэ, кинини киинэбэ ыныран көрөр баҕалаах. Кэлтэй сөбүлүү сылдыар да, кыыс иэмин-дьаамын биэрэ илик, биирдэ эмит кэпсэттэхтэринэ, эмиэ да олох тэйтэрэ биллибэккэ дылы. Асфальт кытытынан хаар быһыта сиэспит, дьиэлэр сарайдарыттан дьэнкир муус чопчулар ыйанан, күн уотугар көөчүктэнэ оонньуулар, тохтоло суох субулар массыналар уматыктарын дьаарын баһыйа сиик чэбдик сыта сабыта биэрэр.

Музыкальной тыйаатыр иннигэр дьон бөлүөхсөн турарын көрөн, Бэргэн: «Эмиэ миитиннээн эрэллэр», – дии санаата уонна тугу сангаралларын билиэх-көрүүх баҕата батабакка, кинилэргэ чугаһаата. Тири кууркалаах эдэр уол тыл этэр, араатардырыгар сөп түбэһиннэрэн, салгыны эрчимнээхтик сутурҕалаан ылбахтыыр:

– Оттон партократтар туспа маҕаһыыннаахтар, балыһалаахтар, уочаракка турар диэни билбэттэр, хатыыс искэбинэн эрэ дэлбэрийэллэр, оттон ити кэмнэ көннөрү үлэһит, рабочай муннаах көлөһүн-балаһын аллан, быһыы килиэп туһугар харанаттан харананы силбээн, күүстээх үлэбэ сылдыар, өрөбүлүгэр аһыйах кыраам эти, арыыны ылаары,

күнүн-дбылын маҗаһыын уочаратыгар барыыр...

Кини этиитин истэ туран, партийнай үлэһиттэр сир-эйэ-хараҕа суох барбыттарыттан хааннара хойдубут дьон-нор сотору-сотору күүгүнэһэллэр, сөбүлэхэн тэптэрэн би-эрэр хаһыылар дуораһыйаллар. Бөлүөхсүбүт дьонтон тэй-иччи холуочук киһи үнкүүлээбитэ буолан, сири тингил-эхтии-тингилэхтии эргичийэр: «Бассабыык баартыа была-аһа бахтайда...» Оттон араатар этэн-тыынан баран, кэм-ниэ-кэнэҕэс түмүктээн, сутуруктуу туппут илиитин өрө ууммутунан хаһытаата:

– Суох буоллуннар партократтар! Туругурдун демокра-тия!

Кинини атарах-сатарах ытыс тыаһынан атаардылар.

– Хомуньуустар ханналарый? Тоҕо кинилэр сангарбатта-рый? Тылла биэрин! – диэн дьон ортотуттан хаһытаастылар.

Онуоха кытархай дубленка сонноох, салгын сиэбэтэх манган сирэйдээх саха киһитэ дьон иннигэр таҕыста, итиирг-ээн дуу – андаатар бэргэһэтин уһулла, ол кэмнэ аллараттан көбүөлүү былаан ыйыттылар:

– Кимгиний? Бэйэбин билиһиннэр!

– Баартыа обкомун пропагандаҕа отделын сэбиэдиссэй-ин солбуйааччы... – диэн баран, киһилэрэ тохтуу түһэн, сал-гыны түөһүн мунгунан эбириэн: – 1917 сыллааҕы олун-ньутааҕы өрөбөлүүссүйэ... – диэн эрдэбинэ, итиччэ ыраах кэмнэ тийбитин сөбүлээбэккэ, өй мэйдээх тулуйбат иһии-риитэ, араас хаһыы-ыһыы өрө ньиргийдэ:

- Түксү, ууну-хаары эрдимэ!
- Норуоту албыннаан бүтүн!
- Тохтоо!
- Түс!

Кинилэрэ тугу эрэ сангарыхтыы эргичиннээтэ уонна сөбүлээбэт ыһыы-хаһыы сүрдэммититтэн, сапсыйан баран түһэн хаалла. Бэргэн итини көрөн бэркиһээн, баһын быһа илгичиннэ: «Дьэ дьон-сэргэ булкуллан турара түргэн да буолар эбит! Соторутаанга диэри баартыйаны, Сэбиэскэй былааһы арбаан тыл баранара, билигин аны хомуньууһу сангардыбакка да трибунааттан үүрэн түһэрэр кэмнэрэ үүннүлэр, киһи арааһы көрөр ээ...»

Уол миитини истэ түһэн баран сотору салҕан барда, наар үтүктүспүт курдук бири эрдэллэр – партократтар киһини киһи диэбэт буолбуттар, кинилэр байаллар-тайаллар, оттон норуот дьадайар-быстар суолга киирбит. Бэйэбэйэлэриттэн тэптэн, кыбдырына-кыбдырына сангараллар, били кытархай дублинкалаах баартыйа үлэһитэ дьон быһыгар сүтэн хаалла, арааһа, быһаарсан да туһа тахсыа суох диэн барда быһыылаах. Тонго быһыытыйан уонна аччыктаан да, Бэргэн сотору миитиннээчилэртэн тэйэн, аһыйахта үктээн уопсай дьиэтигэр кэллэ.

Аллара вахтер олорор остуолун үрдүнэн ыйаммыт өстүөкүлэ сабыылаах хаптаҕай дьааһыкка «101 нүөмэр» диэн күөх чэрэниилэнэн суруллубутун анныгар хосторун күлүүһэ ыйанан турар, ити аата ким да кэлэ илик буол-

лаҕа. Онтон Бэргэн баарыан тihэх лекция кэнниттэн уо-
латтар бэрт ыксалынан таһырдьаны былдьаспыттарын, хас
да күнтэн бэттэх бүгүн буолуохтаах ат сүүрдүүтүн туһу-
нан кэпсэтэллэрин өйдүү түстэ. Ол аата бары ишподромга
бардахтара, устудьуоннартан ордук Ылдьаа аттарынан тууһу-
гурар, уопсайынан да, кини ат диэн баран муннукка ытаа-
быт киһи, бэл лиэксийэлэри суруйар тэтэрээтин кытыты-
гар сиэлэ-кутуруга намылыһа, туйахтарынан таастан кыымы
саҕа турар араас соҕурууну боруода дыабаспыт үрдүк ат-
тары ойуулаабыт буолар. Хайа улуус ата хас килэмиэтири
хас мүнүүтэнэн, сөкүүндэнэн кэлбитин нойосуус билэр, иш-
подромга мэлдьи сылдьан, ат сүүрдээччилэри кытта доҕор-
дохон, аттар баайыыларын, хайдах бэлэмнээхтэрин кэрэхсэ-
эн ыйыталаһар, онон ат сүүрдүүтүгэр уксан хайаан да сүүй-
үүлээх кэлээччи. Кини ити «ыарыытын» хоһун уолаттары-
гар барыларыгар сыһыарбыта, арай Бэргэн эрэ сүүйсүүлээх
оонньуулары, күрэхтэһиилэри сэнээрбэт буолан, быыстатан
хаалбыта.

Хоһугар киирбитигэр, кыһыны быһа кырыанан бүрүллэн
турбут түннүк мууһа бүтүннүү уулан, сырдык таас нөнгүө
күн сардагалара кутуланнар, Бэргэн оронун үрдүнээҕи
«Огонек» сурунаалтан кырыллан ыйаммыт Крамской «Бил-
либэт дыахтарын» ойуутугар тайаммыттар, ол дырбиилэнэр
сырдыктан кимэ биллибэт дыахтар сибилигин тиллэн кэл-
эн, карета иһигэр улуутуйа туттан, кинини кынчыатыы көр-
бүтүнэн ааһа айаннатан, ат туйаҕын тыаһа таас уулуссанан

хабылла туруох айылаах. Абыйах мүнүүтэнэн күн уота кини эркиниттэн тэйэн, оронун атабар турар кинигэ долбууругар көһүөбэ.

Уол таҥаһын уларыттаат, сонно көрүдүөргэ төннөн тахсан, саһархай кырааскалаах утары ааны тонсуйан тобугуратта. Тута сыыдам чэпчэки атах тыаһа иһилиннэ, итиэннэ Лидэ бэйэтэ ааны аһаат, кинини көрөн, субу күлүөх курдук уһун үмүрүччү тутунна:

– Хайа, Бэргэн, туохха наадыйдын?

– Эйиэхэ... – кыыс дьээбэлээбиттии мүчүннүүрүттэн уол мух-мах барда.

– Тыый, оччо айылаах туох суһал наада үөскээтэ?

– Киинэбэ билиэт ыллым... – диэн уол эрэлэ суох эппитигэр, кыыһа санга таһааран күллэ уонна баһын быһа илгиһиннэ:

– Оо, Бэргэн-Бэргэн, ааккын уларытан «Сыыстарар» диэххэ баара, бу киэһэ ханна да барар кыабым суох, биир дойдулаах уолаттарбыт ыалдыттыы кэлиэх буолбуттара.

Бэргэн итини истэн уку-сакы буолла, сангата суох төттөрү хааман эрдэбинэ Лидэ эппитэ иһиллэн хаалла:

– Бэргэн, оттон эн Хонооһой Шураны илдэ бар ээ.

Уол тугу да хардарбакка хоһугар киирдэ. Дьэ кыһыы – Лидэтэ көннөрү akkaастаан эрэ кэбиспэтэ, өссө «Сыыстарар» диэн хос ааттыы оҕуста уонна – Афанасьева Шуранан хаадылаата, ити кыһыы араспаанньатын сахатытан «Хонооһой Шура» дииллэр. Эмиэ ахсаан учуутала буолаары сыл-

дъар, унгуоџунан намыһах соџус эрээри, муус манган, мыс курдук Шура Бэргэни сөбүлүүрүн, чугасаһа сатыырын сэр-эйэр, ону бары да билэ-көрө сырыттаһтара, оттон Бэргэн ум-сугуйара атын, бэйэтиттэн хаалсыбат үрдүк унгуохтаах, уо-йбатах, дылыгырас быһыылаах-таһаалаах, томтоџор түөст-ээх, лаппаџар самыылаах уонна боччумнаах Лиидэ курдук моһуоннаах кыргыттары сөбүлүүр. Оттон Хонооһой Шура-та өссө да оџо сааһыттан таһса иликкэ дылыта, уопсай дьизэ көрүдүөрүнэн дьизэрэнкэйдии-дьизэрэнкэйдии хааман иһэ-рин көрдөххө, хаһан эрэ бу кыыс түспэтийдэн, ыал, хотун-ха-ан ийэ буолан дьоһуннук тутта сылдыа диэн итэџэйэр уусту-га.

Бэргэн быһаччы аккаастан хомойон, бэл төбөтө ыалдь-арга дылы гынан, соџотохто дуун-даан курдук буолла, ол кэнниттэн суунар сиргэ кыраантан чаанньыгар уу сүүрдэн, хоһугар чэй сылыттан, аһаары онгостон эрдэбинэ сэмэйдик тонсуйбуттарыгар: «Баџар, Лиидэ санаата уларыһа охсубу-та буолаарай?» – дии санаат, ааны ыксалынан тэлэйэ тар-дыбытыгар, бэрт эрчимнээхтик аһылла түспүтүттэн соһуй-ан, кылгас халааттаах, түөһүгэр чачархайдыны суон суһуоџа намылһыбыт билбэт кыһа чинэрис гынна, арылыччы көр-бүт харахтардардыын Бэргэн харахтара харса түстүлэр. Кы-ыс мичээрдээтэ уонна кыбыстан суһуоџун убахтаан, манган тарбахтара эймэннэстилэр:

– Здравствуйте.

Бэргэн өмүттүбүтэ ааспакка, соһуччу ыалдыт манган си-

рэйин, мөкүнүк харыларын уонна тобугар да тийибэт халаата саппатах көнө дьороҕор манган сотолорун одуулаһа туарын дьэ өйдөөн, омуннаахтык «бар» гыннарда:

– Баһаалыста, аас! – хос иһин диэки даллах гынан баран, сценаҕа тахсыбыт артыыстыы эбиитин сүгүрүс гынна.

Кыыс хоско киирбитигэр тута олоппос аҕалан олордо оҕуста уонна:

– Эн кимиэхэ кэллин? – диэтэ.

– Эһиэхэ. Сэргэ хоско олорор Динаны билэбин дуо? Кини – мин дьүөгэм, өрөбүлбэр ыалдыттыы кэлбитим да, Динам суох, кыргыттара бааллар, дьүөгэбин күүтэ таарыйа тугу эрэ ааһыах эбиппин, кинигэтэ уларыс эрэ.

– Уларсан бөҕө буоллаҕа дии! – Бэргэн кинигэ долбуурун аттыгар биирдэ баар буолла, – талбыт кинигэбин ыл, тугу ааҕабын? Саха суруйааччыларын, нуучча классикатын?

– Ээ, мин нууччалыы историческай романнары ордоробун, оннук баар дуо?

– Ол да ханна барыай, – Бэргэн халыҥ соҕус кинигэни чопчу ороото. – Ян «Чингиз хаана» баар, маны аах.

– Ээй. Хаһан эрэ аахпытым, – кыыс кинигэни ылан саарабыттыы биэтэнгнэтэн баран, хонноҕун анныгар кыбынан кэбистэ, – чэ, буоллун, иккиһин да аахтаһа киһи салгыбата буолуо.

– Оттон таптал туһунан ааһыаххын баҕарбаккын дуо? – Бэргэн иккис кинигэни таһаарда, – бу Сергей Крутилин суруйбут «Косой дождь» сэһэнин наһаа сөбүлээн аахпытым.

– Крутилин? – кыыс мичээрдээбитигэр, манган сирэйэ өс-сө туналыа сырдаан ыларга дылы гынна, – оннук суруйааччы баар эбит дуу? Хаһан да аахпатабым.

– Дьэ аах, элбэҕи толкуйдатар, үөрэтэр кэрэхсэбиллээх кинигэ. Эн хайа дойдугунуй?

– Уус Алдаммын.

– Ханна үөрэнэбин?

– Медучилищеҕа.

– Оттон ааккын билиэххэ сөп дуо, кэлин кинигэбин кимтэн ирдэһэбин?

– Ксения. Оттон эн ким диэнгиний?

– Мин дьикти ааттаах киһибин, Бэргэн диэммин.

– Тый, кырдык, сэдэх аат эбит, уу сахалыы.

– Дьэ, Ксения, тыаҕа нууччалыы аакка үөрэнэн онно-оҕор оҕонньоттор сахалыыны аат диэбэттэр. Биирдэ кыра кылааска үөрэнэ сырыттаһына, аҕабынаан сэргэ оройуоммут дэриэбинэтигэр ыалдыттыы тийдибит. Маҕаһыын атыгар оҕонньоттор олороллорун кытта аҕам дорооболоһон кэпсэттэ. Биир оҕонньор ыйытар: «Бу оҕон ким диэн ааттааҕый?» – «Бэргэн диэн», – диир аҕам. Оҕонньор улаханлык дьиибэргээтэ: «Аата муода да ааттаах эбит, оттон эн сахалыы ааттыахын – Уйбаан, Баһылай диэн...»

– Һэ-Һэ-Һэ, – кыыс истинник күллэ, – ама оннук буолаҕай?

– Кырдык-кырдык, аҕам ону хойукка диэри көр-күлүү курдук дьонго кэпсиир буолара.

– Чэ, мин бардым, кинигэлэргин ааџан бүттэхпинэ, Динанан тиксэриэм.

– Ксенья, тохтуу түс эрэ, – Бэргэн ыскаабы аһан, бинсээгин уолугун сиэбиттэн билигин аџай атыылаһан ылбыт билиэттэрин тиэтэйэ-саарайа хостоон, кыыска уунна, – бүгүн киинэџэ дьүөгэџин Динаны кытта барын, «Покаяние» Тенгиз Абуладзе туруоруута.

– Ээй, били тэлэбиисэринэн кэпсээбиттэрэ Берия уобараһа баар диэн.

– Кырдык баар үһү, бу киинэни арбыллар ахан.

– Дьэ бэрт эбит! Хастан буоларый?

– Сэттэттэн, бириэмэн да элбэх, били нууччалар өстөрүн хоһоонуу – «вагон и тележка». Онон аа-дьуо оностон, дьүөгэџин ыңыран, киинэџэ сылдыаарын.

– Улахан махтал! Мин билигин харчытын киллэрэн биэриэм.

– Ксенья, харчы наадата суох, эйигин кытта билсибит күммүт чиеһигэр билиэттэри босхо биэрэбин.

– Кырдык дуо? Чэ, оччоџо баһыыба.

Кыыс тахсан барбытын кэнниттэн Бэргэн билбэт номоџон кыһынаан соһуччу билсиһииттэн хайдах эрэ көннүөрдэ, бэл төбөтүн ыарыыта тамты сүттэ. Оттон Ксенья хоһугар тахсан, уларсыбыт Крутилин кылгас сэһэнин – саастарын тухары бииргэ олордоллор да, бэйэ-бэйэлэрин өйдөспөккө үйэлэрин монообут кэргэнниилэр туһунан айымныытын киэһээнгэ диэри ааџан бүтэрдэ, ити табыллыбатах олоџу кырыы-

балыы сыыйыллар ардах сыһа-халты түһэн ааспытыгар хо-
лообут быһыылаах.

Ксения остуол сирэйигэр тонголохтонон, сынгаах баттанан,
таһырдьаны одууласта, уопсай дьиэлэр быыстарынан төт-
төрү-таары устудьуоннар субуруһаллар, үөрэх бүтэн, ман-
тан киэһэ сынньалан саҕаланнаҕа. Ким да ыгылыппат, бэй-
эн таптыргынан бириэмэҕин аттарар түгэнин, сынньаныы,
тыйаатырынан, киинэнэн сылдыы... Кыыс ол олорон Бэрг-
энниин билсибитин санаата, кини билингитэ биир да уол-
луун доҕордоһон көрө илигэ, арай оскуоланы бүтэрбиттэрин
бэлиэтиир киэһэҕэ бииргэ үөрэммит Колята кыратык шам-
панскай испититтэн өрө көтөҕүллэн, олус долгуйан харанга
муннукка сиирэ-халты сыллаан ылбытыгар соһуйан: «Хайа,
хайдах буоллун?!» – диэн санга аллайбытыгар, уол борук-со-
рукка да биллэр гына дьэс кытаран хаалбыттааҕа.

Оттон бу биэрбит Сергей Крутилин «Косой дождь» ди-
эн сэһэнин ааҕан сөбүлээтэ, кырдык, киһини толкуйдаты-
ах кинигэ эбит. Эр киһи ойоҕо өлбүтүн кэнниттэн кини су-
руна сылдыбыт тэтэрээтин – күн ахсын бэлиэтэнэн испит
күннүгүн булан ааҕан, аттыгар адьас атын өйдөөх-санаала-
ах киһи олорон ааспытын, эр киһи туохха да аахайбатын тү-
мүгэр дьылҕалара дьаалатынан устан, дьоллоох ыал буолар
түгэннэрин куоттарбыттарын хойутаан өйдөөн кэмсинэрин
энгин туһунан судургу тылларынан эрээри, киһи кэрэхсээн,
тартаран ааҕарыныы суруллубут.

Сэһэн героя таптаан-сөбүлээн ыал буоллаҕа уонна

бииргэ олоорбуттарын тухары кэргэнигэр кыһаллыбатах, өлбүтүн кэнниттэн дьэ биирдэ бабат-татат диир, ол эрэри хайыан баарай – хайдах да ытаабыт иһин, хантан кэлэн харах уута киһини тилиннэриэ, урукку олохторун санаттан эргитиэ баарай? Таптал кими баҕарар долгутар, кэрэхсэтэр, хайа баҕарар киһи ол дьоллоох түгэни кэтэхэр, кими эмэ сөбүлүү көрдөбүнэ: «Кини дуо мин күүтэр олоҕум аргыһа?» – дии санаан эрдэҕэ, оттон бу уол, Бэргэн, кимий? Кыыстаах дуу, суох дуу, Динаттан ыйыталаһан көрүүххэ баара...

Түннүк өстүөкүлэтигэр сахсырҕа омунугар охсулла-охсулла көтөр тыаһа дыгыһаабытыгар хонос гына түстэ: «Сахсырҕа тилибит, бэл бу таас дьэ хонугар баар буолбут, ол аата саас кэллэҕэ, ол күүтүүлээх кэми кытта таптал кэлиэ дуо? Аны бу билиэт, тоҕо босхо биердэ, арай киинэҕэ бииргэ сылдыахха диэн ыңырбыт буоллун, оччоҕо хайыа этэй, араһа, akkaастыа этэ, хаһан да билбэтэх уола ыңырдаҕын аайы, иһиттиэм-истибэтим диэбиттии, өмүрэх курдук хайаан барсан иһиэҕэй? Билигин Дина кэллэбинэ иккиэн бииргэ киинэҕэ барыахтара, биллэн турар, дьүөгэтин оннугар олоҕун аргыһа буолар эрэллээх уоллуун киинэлиир быдан ордук буолуо этэ да, билингнитэ кини көстө илик, ону хайыаный... Ханна сылдыара, хайа уулуссанан кэлэн ааһара буолуой киһи – саха хорсун-хоһуун ыччата, кэрэ кыысчаан күүтэр Ньургун Боотура?...»

2

Күн-дзыл ааһан күлүмэхтэтэн, сайын буолан, устудьуон аймахха бэс ыйыгар эксээмэн туттарыыта субу кэлэ охсубута. Уочараттаах эксээмэнгэ бэлэмнэнэр консультацияҕа сылдьан баран, уопсайдарыгар төннөн бэлэмнэнэ олордохторуна, консультация кэнниттэн ханна эрэ элэс гына охсубут Ылдьаа соруктаах аҕайдык туттан-хаптан киирэн кэллэ. Кини ааны ыга сабан баран, ким эрэ истиэ диэбиттии, сипсийэн биир тыынынан субурутта:

– Уолаттар, бардыбыт! Бүгүн биир куорат уола табаарыһым квартиратыгар бобуулаах киинэлэри видеомагнитофонунан көрдөрүөх буолла, аһы-аһы сынньаныххайын, кэлэр эксээмэнтэн санаарҕааман. Кубалыырап кырдыаҕастан кырата «үһү» мүччү туттарарбыт биллэр уонна бэлэмнэнэргэ сарсын-өйүүн бириэмэ баар, онон бардыбыт, эр киһи уонна дьахтар таптаһарын хайдах баарынан, аһаҕастык көрдөрөллөр, этэргэ дылы, киһи кыыла турар киинэтэ, хаанымсах хаппыталыыстар эрэ итинниги онгороллор...

Уолаттар сэнээрэн өрө көтө түстүлэр, арай Бэргэн эрэ улаханлык аахайбата:

– Онно киһи соһуйара туох баар үһү?

Ону Ылдьаа олох сөбүлээбэтэ:

– Эн, бэрт киһи, ыйтан да дьон түстэҕинэ дьиктиргээбэтинг буолуо, барсан абыраама, эйигинэ да суох көрүөхпүт.

– Ээ, бу киһи «хомуньууһуму туттааччы моральной кодексын» туппутунан төрөөбүт киһи, – Ылдьаа батыһыннара сылдыар киһитэ, «мохсоҕолум, уолум» диэн киһиргэтэр Бут, үөһнээхтик кыбыччы көрдө, – туох да куһаҕан киниттэн тахсыбат...

Бэргэн үтэргээһини сөбүлээбэтэ да, тыл аахса барбата, уолаттар тиэтэлинэн аһаат, таһырдыа ойбуттарын кэнниттэн кини оронугар сытан кинигэ ааһыах буолбута эрээри, сотору строкалар силлиһэн, тумарык иһигэр киирдилэр... Уһуктан кэлбитэ – киэһэрбит, ким да кэлбэтэх, дыоно бобуулаах кини алыбыгар тартаран олодохторо. Бэргэн арыылаах килиэби кытта чэй иһэн баран, таһырдыа баар буолла уонна Ойуунускай уулуссатын устун сирэйин хоту мээһэ баран иһэн, биирдэ өйдөөн тулатын эргим-ургум көрдө: «Бэйи, бу ханна баран иһэбиний? Хайа диэки хайыһыах баһайынай, куоракка таайа Ллөксөйдөөх бааллара да, ыалынан бары тыһа ыһыахты барбыттара, дыэбитин көрө-истэ сылдыар, сибэккигэ уута кутаар дыэбиттэрин бэһэһээ сылдыбыта, бүгүн өрүүр санаалаах...»

«Баһа ханна салайарынан» дыэбиттии, Киров уулуссатын устун хааман, Лермонтов уулуссатын быһа охсуһуутугар тийэн, паарка аанын көрөн баран: «Ээ, пааркаһа билигин көрнар үгэннээн эрдэһэ», – дии санаат, онно харса суох сабаата. Стадиону кыйа асфальт суолунан баран, ааркалыы быһыылаах паарка ааныгар үктэллэри дабайан, бэс чагда иһигэр киирэрин кытта, тутта сана көһөрбүт мастартан мутукча дыр-

гыл сыта муннугар саба биэрдэ. Сүрүн аллея устун хаамта уонна дьон Күөх эстрадаҕа киирэллэрин көрөн, таһынааҕы киоскаттан билиэт ылан, кинилэри батыста. Бэргэн иһирдьэ ортоку соҕус ыскамыайка кытыытыгар сэрэнэн олорон баран, киэһээнни тыа чэбдик салгынын түөһүн мунгунан эфирийбэхтээтэ. От-мас суугуна, тыллыбыт мутукча сыта, чараас танастаах кыргыттар, хоп-дьип көстүүмнээх уолаттар... Эдэр сааһы кытта айылҕа санга тиллэр, уһуктар кэмэ олус да дьүөрэлии буоллахтара эбээт! Эмиэ саас, эмиэ сайын эргиллиннэлэр... Тоҕо үчүгэйэй, бу курдук күн сиригэр күөгэйэр күннэргэ үөрэ-көтө сылдьартан ордук үөрүүлээх туох кэлиэ буоллаҕай?!

Ити кэмнэ иннигэр чараас манган былаачыйалаах кыыс олороору ыскамыайкаҕа хаһыат тэлгэтэн, сыыдамнык тутта-хапта, сэргэхтик көрө-истэ турара хайдах эрэ үрүн үрүмэччи сибэккигэ түһээри, сииктээх эминньэххэ түһүөхчэ-түспэккэ салгынгна битийиктэнэ турарын санатта. Бэйи эрэ, бу кыыһы ханна эрэ көрбүтэ ээ, ханна? Онтон хантан эрэ ыраахтан, уу түгэбиттэн курдук улам чуолкайданан тийиэн кэллэ – Сэргэлээх уопсай дьиэтигэр сааскы күн көрсүһүү, кинигэ уларсыы, ким этэй аата, хайдах эрэ көннөрү Марыйа, Даарыйа буолбатах, дьиибэ соҕус этэ дии?.. Арба-арба, Ксения! Уопсай дьиэ хоһун аанын айаҕар кэпсэтиэхтэриттэн ыла биирдэ да көрсүбэтэҕэ, арай кэлин Дина уларсыбыт кинигэлэри төттөрү биэрэригэр: «Дьүөгэм Ксения ыытта», – диэбиттээҕэ.

Ксеньяны арыт-арыт санаан ааһара эрээри, куорат тыһы-ынчанан дьонун ортотугар хантан булуонгуй бу тырымнас харахтаах кэрэ кыысчааны? Хата бу дьылҕа бэлэҕэ дуу – илэ бэйэтинэн иннигэр кэлэн турар! Уол оннуттан ойон ту-ран, инники ыскамыайканы үрдүнэн атыллаан, кыһы кыт-та сэргэ олорунан кэбистэ.

– Ксенья, дорообо, хайа, билбэтинг дуу?

Онуоха кыыс дьик гынан, кинини көрө түстэ уонна тэрэҕ-эр тэллэхтээх соломо сэлээппэ анныттан хара харахтар ты-рымнаһан ыллылар, ньимиспит уостара килбик мичээртэн сэгэһэн, үрүҥ тиистэрэ сандаарсан аастылар.

– Дорообо, сахалыы ааттаах Бэргэн, – диэтэ дьээбэлэ-эхтик.

Кыыс кинини эндэппэтэҕиттэн, эгэ-дьаҕа көрсүбүтүтт-эн үөрэн уол оонньоһо былаан кэпсэтэн эрдэҕинэ, кураанах сценаҕа конферансье устан тахсан, ырыаһыты ааттаан баран: «Романс «Калитка», – диэн биллэрдэ. Түгэхтэн хараҥа кы-һыл былаачыйата сиринэн соһуллар дьахтар уот кугас бат-таҕа санныгар ыһыллан, көбүс-көнөтүк туттубутунан тах-сан кэллэ, мөтөччү туттубут түөһүгэр баянын өйүү тутпут доҕуһуолдьут батыспыт, дьахтар сүгүрүс гынан баран, музы-ка бастакы дорҕоонноругар олорсон, симик соҕустук саҕала-ан иһэн куолаһа улам күүһүрдэ.

Бастакы күппүлүөт кэнниттэн дьахтар турар сириттэн сыҕарыйан, иннин диэки икки-үс хардыыны онгордо уонна саалаҕа олорор дьон диэки икки илиитин даллаччы уунан ба-

ран, уяадыа-долгуйа ыллыыр-сипсийэр икки ардынан ыллаан, күүстээх куолаһа эймэхийдэ:

Отвори потихоньку калитку

И войди в тихий садик, как тень...

Дьахтар ыллаан бүтэн төнкөс гынна, имик-самык ытыс тыаһа иһилиннэ, сонно иккис нүөмэри биллэрдилэр, ити курдук үһүс-төрдүс... Хас да ырыа кэнниттэн дьахтар дьэ букатыннаахтык ыллаан бүттэ быһыылаах, уот кугас баттаҕа муостаҕа тийэ сыһа намылыйан, хаста да сүгүрүйэн ылла. Саалаттан оҕолор сырсан тахсаннар хонуу сибэккитин дь-өрбөтүн туттардылар, ырыаһыт онон далбаатана-далбаатана тахсан барда.

Биллэрээччи: «Романс «Только раз в жизни бывают встречи», – диирин кытта, манган туруору саҕатын лыха курдук хаалтыһынан туттарбыт, хара көстүүмнээх эдэрчи киһи, байыаннай бараакка хааман эрэрдии, эрчимнээхтик үктэнитэлээн кэлэн, сцена ортотугар биирдэ хорус гынна уонна унга ытыһын хара фрагын энээригэр батары анньан баран, баян энэ-эрийэрин кытта сөнг хойуу куолаһынан ыллаан көнкүнэттэ:

День и ночь роняет сердце ласку,

День и ночь кружится голова...

Үөһэ аһаҕас халлаан көстөр, манна ырыа, музыка аһаардасты дуораһыйар наскылана, тула көҕөрбүт от-мас дьик-

тилээх сытыттан сүрэх эппэйэ үөрэр, таптал тыллара ырыа доржоонноругар кубулуйан, киэн халлаанга көнгүллүк-босхотук дайаллар. Эр киһи уонча ырыаны ыллаабытын кэнниттэн кэнсиэр бүттэ, Ксения кэнниттэн Бэргэн батыһан табыста, хаптаһын эркин тас өттүгэр ыга турар бэстэр силлестэрэ былырынны көтөҕө быһыттан лоппорутталлар. Уол таһырдыа тахсан баран, аан иннигэр маска ыйаммыт дьобус кумааһыны көрөн, туох кэнсиэркэ сылдыбытын дьэ өйдөөтө, кумааһыга хара кыраасканан тардыалаан бадьыалаабыттар: **ВЕЧЕР РОМАНСА**

– Хайа, эһиги училищелар, үөрэххит бүттэ дуо? – дииэн Бэргэн кыыс кыараҕас хардытыгар сөп түбэһиннэрэн, атаһын тэнгэ уурталаан иһэн ыйытта.

– Бүтэн, аныгы нэдиэлэҕэ дьүөгэлэрбининиин Симферопольга көтүөхтээхпит, ону кэтэһэ сылдыабын.

– Хаарыаны эһиги буолбут киһи баар ини! Оттон миигин дойдубар отум үлэтэ эрэ күүтэр, онтон атыны билбэппин, Симферополь, Севастополь диэннэри олонхо дойдулары курдук саныыбын.

– Эс, кыһынны, сайынны каникулларыгар студенческой билиэтинэн төлөбүр аҕаарыгар устудьуоннар собуруу, үксүн Москванан, Ленинградьанан мэлдьи айанныылар дии, оттон бииһиги Хара муораҕа барардыы быһаарынныбыт.

– Путевкалааххыт дуо?

– Суох.

– Оттон дьүөгэн, биһигини кытта ыаллыы хоско олорор Дина барсар дуо?

– Кини барсыбат, этэн көрбүтүм да, ийэм күүтэр диэ-битэ. Оттон биһиги Кырыымна аҕыйах хонукка ыалга түһэ сылдыахпыт, оннук ордук чэпчэки дииллэр.

Уоллаах кыыс хаамсан истэхтэринэ чугастан, бэс чагда кэтэҕиттэн, эрчимнээх музыка ньыргийдэ.

– Хайыы, үнкүү саҕаламмыт дии! – Ксения сэргэхсидэ, үнкүүлээн илиитин быластыы быраҕан биир сиргэ эргичий-эн ылла. – Бэргэн, эн үнкүүгэ сылдыааччыгын дуо?

Уол үнкүүлүөн улаханлык баҕарбатар да, бачча айылаах өрүкүйбүт кыһы хомотуон баҕарбакка, сэниэтэ суох сэнгэ-эрдэ:

– Ээ.

Хайысхаларын уларытан, үрдүгэр «касса» диэн сурукта-ах хаптаһын хоспохтон билиэт ылан, үнкүүлүүр болуосса-аккаҕа киирдилэр, мас муостаҕа хобулуктар тыастара бап-бачыгырас, бип-битигирэс, хаптаһынынан онһуллубут сце-на курдук үрдэлгэ турар уһун баттахтаах уолаттар музыка имэнирдэр ухханыгар ылларан, төбөлөрө, сүһүөхтэрэ бос-хо баран, баттахтара сахсаннаһан, гитараҕа оонньооллар, тө-гүрүк тимирдэри охсоллор, турбаны үрэллэр, соҕотох кыы-стара ионикаҕа оонньоон, кылгас дьууппаны тиирэ киэптэ-эбит самыыларынан мускуллумахтаан ылар, бэйэтэ бокуойа суох экирээн, дьороҕор суон сотолоро тохтоло суох мөхсөл-лөр, музыканнар иннилэригэр солистара – саһархай ырба-

ахылаах уол микрофонун ыйыстан кэбиһиэхтии айабар ыксары тутан баран, биир сиргэ бэдьэйэ-бэдьэйэ, ыһыы-хаһыы аңаардаах ыллыыр, эчи ньиргиэр тимир тыаһын ортотугар ырыатын ис хоһооно да иһиллибэт.

Кыыстаах уол дьон быһыгар киирэн, уокка оҕустарбыт дьоннордуу санныларын имиллэннэтэн, илиилэринэн эһиэхтэнэн, муостаны эрчимнээхтик тингилэхтээн үнкүүлээбитинэн бардылар. Ити курдук хас да үнкүү ааста, оннук санга ууларыгар-хаардарыгар киирэн эрдэхтэринэ дьон ортотугар улахан аймалҕан буолла, ким эрэ кими эрэ атабын үктээбит дуу, анһыалаабыт дуу – соботохто ыһыы-хаһыы, сырбатыһан силлиргэтиһии саҕаланна, кыргыттар часкыйдылар, уолаттар маатыралыыллар, үнкүүлүү сылдыааччы диэн суох буолла, ким эрэ охтор, ким эрэ куотар, быһата, бүтүннүү үөдэн-таһаан өрө оргуйбутугар, Бэргэн кыһын сиэппитинэн болуоссааккаттан таһырдыа ыстанна уонна ити курдук пааркаттан тахсар ааркаҕа диэри сүүрэн тийдилэр. Онтон ыла тиэтэйэ-саарайа хааман иһэн, кыыс тыал көтүппэтин диэн сэлээппэтин тутан иһэн сангарда:

– Тоҕо итиннигий? Мин манна сырыы аайы охсуһууга түбэхэбин, уларыта тутуу, демократия диибит да, олох өссө куһаҕан өттүгэр баран иһэр курдук. Уулуссаҕа наар митин, үөхсүү-түрүйсүү, ким да үлэлээбэт, урукку олохтон куһаҕанын эрэ хасыһаллар, баар-суох пааркабытыгар күлүгээттэр тойоттор, бэл милииссийэлэр тугу да гынар кыахтара суох...

– Санаарџаама, олох оннун булуоџа, хайдах маннык иитэ-саџата суох айдаан бүппэккэ баран иһиэн сөбүй? – диэн Бэргэн кыыһын уоскуппута буолла. – Эн ханна олороџун? Атааран биэриим, бу алдьархайга соџотоџун барарын сатам-мат.

– Уопсайбар, бииргэ олорор кыргыттарым тарџаспыттара, мин соџуруу бараары хаалбытым, – Ксения чочумча тохтоон ылла уонна үөһэ тыынан баран эттэ: – Даа, Бэргэн, кэнсиэри син көрдөхпүт, үнкүүбүт сатаммата, күлүгээттэр баџай-ылар сүгүннээбэтилэр, – Ксения эмиэ уруккуну санаан абаккаран барыах курдук гынна, – хаһаанга диэри омуктаһан охсуһа сылдыаллара буолла, Сэбиэскэй былаас мөлтөөн эрэр дуу...

Бэргэн кыыска ингээннэһэр баџаттан ыйытта:

– Хоскор соџотох буоллаххына бэрт, миигин чэйдэтэн ыттар инигин.

Ксения онтон соһуйбата:

– Оо, вахтер эйигин аһарбат буоллаџа дии, биһиги уопсайбытыгар хонтуруол кытаанах, ыалдыттар докумуоннарын хаалларан күнүс эрэ киирэн тахсааччылар. Биһиги училищебыт кыыс аймах саарыстыбата, эр киһи биһиэхэ көһүннэџинэ мамонт тиллибитинии сонун, эккирэтэ сылдьан кэриэтэ бары уора-көстө кынастаһааччылар.

– Оок-сиз, үлүгэрдээх дойдуну кэпсээтинг дии, оччоџо миигин кытта барыс, эйигин, эксээмэннэрин туттаран туос иллэн сылдыар киһини, ама ким сүтүктүө буоллаџай?

– Ол ханна илдээри гынабын?

– Таайым аах манна бааллар...

– Эс, кэбис, барбаптын, хайдах билбэт ыалбар тийи-эмий?

– Куттаныма, ким да суох, бары ыһахтыгы тыаҕа тахсыбыттара, хаһаайын мин эрэ.

– Оо, дьэ, ким билэр, хайдаҕа эбитэ буолла?

– Бардыбыт-бардыбыт, – кыыс саараабытын көрөн, Бэргэн бэрт сорунуулаахтык кимнэ, – эксээмэннэрин бүппүттэрин быһыытынан билигин сынһанар буоллабын дии. Мин туох да куһаҕаны оноруум суоҕа.

Кыыс саараан, хаппыт лабаа асфалька сытарын түүппүлэттин тумсунан хаһыйбахтыгы умса туттан турда, онтон быһаарыы ылынан, хонос гынна:

– Чэ, буоллун.

Оптуобуһунан айаннаан, куорат киин уулуссатын тохтобулугар тахсан, онтон соччо ырааҕа суох таас дьиэҕэ баралларыгар аара маҕаһынтан аһылык ылан аастылар. Маннайгы этээскэ баар квартира ааныгар диэри аҕыйах үктэли дабайдылар. Уол дьиэҕэ киирэн, хаһаайын курдук туттан-хаптан, ваннайга илиитин суунна, кыыска ону көрдөрдө уонна остуолга ас тарда оҕуста, магнитофону холбоото – Кола Бельды бэркэ тэбэнэтирэн, уһук хоту дойдуга, туундараҕа илдээри, кэрэ кыыһы ыңыраар, табаларынан сарсыарда эрдии-эрдэ айаннатан, хаар саһарҕа ортотугар көтүтэн түһэриэх буолар.

Бэргэн холодильниктан шампанскай таһаарбытын кыыс

сөбүлээбэтэ:

– Ээ, итини аһыма, мин испэппин ээ.

– Тый, Ксения, көрсүһүү туһугар хайдах көтөхпөт буолуохпутуй, – аһан «пөс» гынарда уонна кырылыы кыынньар утаҕы бакаалларга кутуталаата.

Ксения бакаалы уоһугар эрэ тириэрдэн баран төттөрү уурда:

– Баһыба.

Бэргэн соботоҕун иһэ олоруон бэркиһээтэ быһыылаах, биир бакаалынан бүттэ, бытыылканы холодильникка төттөрү уурда. Ити кэнниттэн буолары-буолбаты, сайын кэлэн таһырдыа куйааран ээрин, төрөөбүт дойдуларын уратытын, киһи кэрэхсиирэ туох баарын ботур-итир кэпсэтэ олордулар. «Как упоительны в России вечера!..»

Балачча олобруттарын кэнниттэн Бэргэн турда уонна хоско киирэн, гитара тутуурдаах таҕыста:

– Ксения, ыллыахха эрэ.

– Оо, мин ырыаһыппынан мөлтөх буоллаҕым, чэ, эн саҕалаа, мин батыспыта буолуом.

– Пахай, мин да ырыа таһаарааччы буолбутум диэн, – Бэргэн кэмчиэрийдэ, ол да буоллар: «Хара сир устун саас маннай...» диэн ыллаан барбытын кыһа хатан куолаһынан тэнгэ түһэристэ. Ыллаан бүппүттэригэр уол гитаратын «тап» гына охсон баран, муннукка туруорда:

– Биһиэхэ Аскалон, Егоровтар, Бүөккэ Бөтүрүөп, «Чолбон», «Айтал» чугас буоллахтара, күн-дьыл ааһыа, кэнни-

ки көлүөнэлэр бэйэлэрэ сүгүрүйэр атын ырыаһыттардаах буолуохтара, оттон дьиннээх ырыа хаһан да өлбөт-өспөт, иһиттин дии – пааркаҕа нууччалыы романстары. Итилэр сүүһүнэн сылларга ылламмыттара буолуо да, эргэрбэттэр, мөлтөөбөттөр, тоҕо диэтэххэ, нуучча норуотун иэйиитин, санаатын-оноотун биэрэр уратылаахтар.

– Оттон биһиги иннибитинээҕи көлүөнэҕэ да үйэлээх буолар ырыалар бааллар. Мин санаабар, холобура, Аркадий Алексеев «Сахатын үнкүүтэ», Виталий Андросов «Ньургуһуннара», «Саҥа хаара» хаһан баҕарар ыллана туруохтара.

– Василий Протодьяконов ырыата буолбатах дуо – «Ньургуһуннар»?

– Билигин Протодьяконов ырыатын ыллаатыбыт, ньургуһуннарга анаммыт ырыалар элбэхтэр, оттон Андросов ырыатыгар поэт, бадаҕа, Баал Хабырыыс, түмүк тыллара миигин долгуталлар, – диэн баран Бэргэн аа-дьуо сыыйан ыллаата: – «Кэтэһимэн, кыргыттар, кэлбэттэр аны уолаттар, отучча кыс хаар уулунна, уолаттар аҕам дьон буолтар...»

– Кырдык даҕаны! – кыыс сөҕөн ытыһын охсунна: – мин бу ырыа итинник тыллардааҕын хаһан да истэ иликпин, ооксиэ, аны отучча сылынан ханна-ханна тийэрбит эбитэ буолла? Наһаа ыраах кэм!

– Онно биэс уоммуттан тахсыбыт оҕонньор буолабын ээ, – Бэргэн саллан баһын быһа илгийиннэ, – ама оннук кырдыахпыт дуо, итэҕэйбэппин. Оннук оҕонньор буолан олоруом диэн санаа мин төбөбөр хайдах да батан киирбэт. Чэ, бэйи,

ити хааллын, бэлэм ырыалары оонньоуохха. Ким ырыаларын истиэххин баѳараѳыный? – Бэргэн туран, долбуурга кырыларынан туруору анныллыбыт пластинкалары сыымайдаата.

– Классической музыка баар дуо? Ону истибит киһи.

Бэргэн радиоланы холбоон, Моцарт «Реквиемын» пластинката баарын уурда. Санныар музыка кутулунна, ону хорунаан ырыа солбуйда, аны турба тыаһа сатарыйда, аан дойдуттан букатыннаахтык барбыт дьоннуун бырастыылаһыы, кинилэргэ саас-үйэ тухары уоскулангы, сырдыгы баѳарыы, ол туһунан Танараттан көрдөһүү, бары кистэлэн аһылларын, буруй накаастанарын, оттон аныыта-харата суох алгыһынан ылылларын Христостан көрдөһүү хайдахтаах да нохтолоох сүрэѳи, хайѳахтаах хара быары хамсатардыы дуораһыйар, дуораһыйар... Ксения музыка бүтүөр диэри биир сири тонолуппакка көрбүтүнэн хамсаан да көрбөккө олордо, онтон пластинка бүппүтүгэр, чуумпу сатыылаата. Им-ным олорбуттарын кэнниттэн кыыс эттэ:

– Мин ааспыт үйэѳэ төрүөхтээх киһи хойутаабыппын быһыылаах, ол курдук классической музыканы олус сөбүлүүбүн, иһиттэрбин эрэ күн кыһалѳата суох сылдыбыт оѳо сааспын, ийэлээх аѳам атаахтаталларын, ийэм билигин суоѳун, хаһан да эргилибэттии дэриэбинэбит аттынааѳы кылабыыһаѳа ыбыс-ыарахан буор анныгар сытарын санаан наһаа хараастан, долгуйан кэлэбин...

– Аѳан билигин ханна баарый? – Бэргэн ыйытта.

– Дойдугар, – уонна олох атыны ыйытта: – оттон эн классической музыканы сөбүлүүгүн дуо?

– Оо, суох, хомойуох иһин, оннук таһымга тийэ иликпин. Эстрадам ырыаһыттарын да сорохторун билбэппин, чэ, өссө чэйдэ кутуум...

Ураты чуумпу, нуурал-нусхал киэһэ, эркиннэрэ халын буолан, таһырдыа субуруһар массыналар тыастара да бэрт бүтэнитик иһиллэр, таһырдыа үрүн түүн наһыйар, түннүк холуодатыгар көһүйэлэргэ турар сибэккилэр өстүөкүлэ нөнгүө иирэ лабаалара көбөрө тумарыктыһыт салгынга дыкти өнгөнөн көһүннүлэр, оттон дыэ иһэ боруорда, муннукка ыскаапка турар иһит-хомуос күлүгүрдэ, эркингэ турар радиоприемниктан диктор үлэ-хамнас ситиһиилэрин сэхэргиирэ симиктик иһиллэр.

Кыыстаах уол кэпсээннэрэ кэнникинэн сөбүрүүэ быһыытыһа, сылайан утуктаан да бардылар, куукунаттан саалаһа улахан дыбаанга көстүлэр уонна сэргэстэһэн олон кэпсэтиилэрин уота-күөһэ суох салһаатылар:

– Медучилищени бүтэрдэххинэ, салгыы тугу гынар быланнааххын?

– Биир-икки сыл үлэлээн баран университетка үөрэниэм этэ, оттон эн?

– Мин үөрэхпин бүтэрэбин, онон, биллэн турар, геолог буолан эһэ-бөрө ыырдарын кэрийэрим буолуо.

– Романтика дии! Ким да үктэмметэх ыырдарынан кэрийии, баһар, ол сылдьан алмаас, кыһыл көмүс сирдэрин булан,

улахан арийыылары оноруоххун сөп.

– Оо, ол киһи аайы тиксибэт дыыала буоллаҕа.

Уол бу олорон кыыс адьас субу, аттыгар сэгэспит сииктээх уостарыттан, сүүһүгэр түспүт баттабын сүүмэбиттэн уонна хаһан да билбэтэх духуутун сыта туймаардарыттан өй-төй курдук буолуталаан ылла, сүрэбин тыаһа иһийбит хоско барытыгар иһиллиэхтии күүскэ тиниргэччи тэбиэлиир, күөм-эйэ кууран, салгын да тийбэт курдук... Эмискэ кыһы кууһан уураан ылбытыгар биирдэрэ соһуйан чинэрис гынна, итиэннэ күүскэ садьыаланан уол илиитин төлө оҕуста:

– Кэбис, итинник гыныма, эн туох да куһаҕаны оноруо суох буолан тылгын биэрбитин дии?

– Ксения, мин эйигин маннай көрүүхпүттэн сөбүлүү көрөбүн, оттон бу сыллы сатаабыппын бырастыы гын, аны итинник гыныам суоҕа, ол эрээри сөбүлүүбүн диэбиппэр ама буруйдаах буолуом дуо, аата абааһы көрөбүн диэбит буоллаҕай...

Кыыс мичээрдээтэ, тугу да хардарбата, арай үһүн кыламаннара сапсыгнастылар. Балачча олордулар да, кэпсэтии ыллыгын-суолун булбакка, симиктик кылаамныыр төлөнө умнулунна.

Уол: «Орон онорон биэриим, утуй», – диэбитин кыыс аккаастанна, онон иккиэн бэйэ-бэйэлэригэр өйөнөн хороччу олороллоругар эрэ тийдилэр, түүн үөһүгэр тийиилэрэ харахтара сабыллан бара турарыттан өрүһүнэ сатаатылар да, сылбай уу улам баһыйан барда...

Сарсыарда Бэргэн уһуктубута – дьыбаан өйөнөрүн уонна ойоҕос ыксары турбут ыскаап муннугар кыбыллан утуйбут, дэлби көһүйбүт, кыыс төбөтүн кини санныгар ууран утуйан, мунна биллэр-биллибэттик сыгыныыр. Уол сылайбытын да иннигэр, кыһы уһугуннарымаары хамсаабакка олордо, Ксения балачча мунна сурдурҕаан баран, хараҕын аста уонна Бэргэн санныгар сытарын өйдөөн хонос гынан тэйэ оҕуста:

– Хайа, Бэргэн, утуйан хаалбыппын дии?

– Олорон эрэ утуйбуппут, чэ, туран суунан-тараанан сэргэхсийиэххэ.

Чэйдии олорон Бэргэн ыйытта:

– Кэлэр субуотаҕа пааркаҕа барабыт дуо?

– Пахай, эмиэ охсуһууга түбэхээри барыам дуо? Ити тэлэкэччиһэ сылдьан кинини дэнниэхтэрэ, суох...

– Чэ, оччоһо мин өйүүн бүтэһик эксээммэмин туттарабын, ол кэнниттэн эйиэхэ тийэ сылдьыам, ханна эмэ дьаарбайа барыахпыт.

– Көрүөхпүт.

3

Бэргэн сарсыныгар эксээмэнигэр бэлэмнэнэн, Пушкин аатынан бибилэтиэкэҕэ күнү быһа олорон баран, киэһэригэ аахпыт кинигэлэрин туттарда уонна сылайбыта таайан Ленин проспектын устун аа-дьуо салланнаан истэ. Оптуобус тохтобулун аттынан ааһан истэҕинэ ким эрэ чуолкайдык: «Бэргэн!» – диэн ынырбытыгар тохтуу түстэ. Тохтобулга турар дьон быһыттан биир дэриэбинэттэн сылдыар киһитэ Көстөкүүн күлбүтүнэн утары хааман кэллэ. Уол кинини көрөн эмиэ мичээрдээтэ, кырдык, маннай үөрэнэ кирдэҕин утаа, куоракка дойдутун киһитин көрүстэҕинэ олус үөрэр буолара, билигин куорат олоҕор син үөрэннэ да, син биир дойду киһитэ күндү, оттон бу Көстөкүүнү көрбөтөҕө үйэ буолла, кини сопхуос биир бастын суоппара этэ, Бэргэннээх оскуоланы бүтэрэллэрин саҕана атын оройуон кыһын кэргэн ылан көһөн барбыт айыытынан, дойдутугар кэлэн да барбат. Дьоннор өссө күлэр буолаллара: «Көстөкүүммүт сылдьан-сылдьан баран, бэйэтэ сүктэн барбыт», – диэн.

– Бэргэн, дорообо, көрбөтөх ыраатта, хайдах-туох сылдыаҕын? Тугунан дьарыктанаҕын?

– Сылдыы үчүгэй, бэйэм устудьоммун.

– Ханна үөрэнэҕин?

– Техфакка.

– Бүтэрдэххинэ, туох үлэһит буолаҕын?

– Хайа инсэнйэрэ.

– Оок-сизэ, саахта үлэһитэ буолан, сир анныттан тахсыа суоххун, туох абааһы үөрэбэр киирбиккиний? Оттон Урунуу Уйбаан уола Бээчэ эйигиттэн кыратык аҕа буолуохтаах этэ, бэлиитикэнэн дьарыктанар устуоруя үөрэбин бүтэрэн, хоту тийэн хайы-үйэ хомсомуол оройкуомун бастакы сэкирэт-ээрэ үһү, сотору оройкуомна баартыйа сэкирэтээринэн өрө тахсыаҕа. Ол курдук, бартыбыалын кыбыммытынан дабайан, бары үрдэллэри турбутунан ааһан иһиэбэ, аҕыйах сылынан манна «Үрүҥ дьиэбэ» кэлэн, сылаас кириэһилэбэ «лах» гына түһүбэ. Урунуулар аймах бары да оннук сатабыллаах, хайа да былааска далбарга сылдыары сатыыр дьон, ыраахтааҕы да саҕана баай сурахтаахтара, сэбиэскэйгэ да ат үрдүттэн түспэттэр.

– Бары бартыбыал кыбынан баран ат үрдүгэр сырыттаахпытына, ким хара үлэнэн дьарыктаный? – бу өртөн көрбөтөх биир дойдулааҕа хара ааныттан талан ылбыт идэтин сирэн барбытын Бэргэн сөбүлээбэтэ, ону Көстөкүүн да өйдөөтө быһыылаах, Урунуулар сатабылларын туһунан кэпсээнин тохтотон, эйэ дэмнээхтик унаарытта:

– Чэ, ити оонньоон этэбин, күндү тааһы – алмааһы, кыһыл көмүһү ирдэһэн булар-талар үлэһит буолсугун, биһиги энээртэн оннук киһи тахса илигэ.

– Көстөкүүн, билигин ханна бааргыный?

– Ээ, мин Нам киһитэ буолбутум ыраатта, идэбинэн суопардыбын, окко киириэх иннинэ аҕыйах күнү көҥүллэт-

эн куоракка киирэ сылдыбын. Бу киэһэ төттөрү тахсабын, тийиэн илиммин-мунҕабын тэринэн, сарсын эбэбэр балыктыы кириэм, эһиги куоракка хайдах тэһийэн-тулуйан олор-оргутун сөбөбүн, эчи киһитэ-массыыната элбэбин, сыта-сымара куһаҕанын! Мин аҕыйах хоноору адьас сөп буоллум, тыабын-хонуубун, өрүспүн суохтаатым аҕай. Хата эн үөрэбин бүттэбинэ миэхэ тахса сырыт, бу икки ардыгар өр гынан тийиэн дуо? Уолбун балыктата илдэ барыам.

– Ээй, хаһан онно... – диэн иһэн, Бэргэн сарсын тиһэх эксэмэнин туттарарын, онон быйылгы дьыллаабы үөрэбэ бүтэрин өйдөөн санга аллайда: – Көстөкүүн, арба даҕаны эн бу киэһэ тахсабын диэтин дуу? Оттон мин табаарыспын илдэ сарсын киэһэ эһиэхэ бардахпына хайдаҕый? Илдэ сылдыан дуо?

– Илдэ сылдымына! – дии охсоот, Көстөкүүн үөннэхтик мүчүйдэ: – Ол табаарыһың кимий? Кыыс буолаарай? Бэргэн өрүһүспүт курдук:

– Кыыс-кыыс, – диирин кытта, киһитэ үөрэн өттүгүн охсунна:

– Тууй-сиэ, бу дьаадараны көр! – ити саамай хайҕаатаҕына туттар тыла быһыылаах: – дьэ маладьыас! Кэлин-кэлин, быраппын уонна кийииппин туох кыайарбынан сынньатан бөбө буоллаҕа дии, өрүс да киэн, балык да баар!

– «Кийииппин» диэмэ, ол өссө да биллэ илик, балыктыыр тэрил барыта баар ини?

– Туох диэн эттэххиний, оннооҕор буолуох миниистирд-

эри энин балыктатар буолуллара, иккиэйэх уоллаах кыһы хайдах эмэ илдэ сылдыар инибин. Кыра салаа үрэбинэн кирдэххэ хомоҕо үүтээннээхпин, онно тийиэхпит.

– Оок-сиз кыһым онно сөбүлэхэр үһү дуо? Оттон дэриэбинэттэн чугас балыктаан көрбөспүт дуо?

– Хайа, ол дэриэбинэ таһынааҕы ууну сомсоон, туох туһа кэлиэй? Бөһүөлэк оҕото-уруута тобус-толору буолуохтара. Чэ, ол эрээри антах тийэн көрүөхпүт. Төһөтүн да иннигэр олус бэрт! Убайын ааҕы үөрдэр киһи буолбуккун, мин, хата, бастакынан биллэрэн, дьонгуттан махтал тылларын ылыһыбын.

Бэргэн ону истэн, мэктиэтигэр, икки илиитинэн сапсыйда:

– Кэбиис-кэбис, туох да иһин дьоммор этимэ, этэбин дии – билигин ол кыыстыын билсэ эрэ сылдыабыт, эйиэхэ барсарга сөбүлэхэрэ да биллибэт, билигин баран чуолкайын билиэм. Хата, эн ыалгар төлөпүүннээххин дуо? Мин кыһым туох диэбитин хайаан да иһитиннэриэм, – Көстөкүүнтэн төлөпүүн нүөмэрин ылаат, Бэргэн кыыс олорор уопсайыгар оптуобуһунан айаннаата.

Ксения маннай Намга сынньана тахсар туһунан истэн сараата, эмиэ: «Ол хаһан билбит дьоммор барабын, сүрэ бэрт дии», – диэмэхтээн баран, сарсыныгар төннөллөрүн истэн бэйэтэ бэйэтин кытта кэпсэтэрдии ботугураата:

– Эмиэ да бачча үчүгэйгэ тыаҕа, өрүскэ сылдыар бэрт да буолуо, аны хаһан соһурууттан кэлэн тыам сириҥ салгыны-

нан тыныямый?

Итини истэн, Бэргэн өссө омуннуран өрүкүнэйдэ:

– Билигин Сахабыт сириҥ сайынын саамай үчүгэй кэмэ, аны биир ыйынан кэлиэххитигэр диэри сай ортото ааһан от-мас кэхтэ быһыытыйыа. Онон хайаан да бардыбыт, мин эмиэ тылбын биэрэбин, туох да куһаҕаны оноруум суоҕа диэн.

– Чэ, буоллун, баҕар, эн этэрин да курдук буоллун.

Бэргэн үөрүүтүтэн көтүөн кыната эрэ суох буолан уопсай дьиэтигэр ыстанна, хоһо кураанах, уолаттара мэлигирдэр. Үлэбэ кэтэр судургу таҥаһын-сабын булунна уонна Сайсары маҕаһыныгар баран, килиэп, кэнсиэрбэ, толунугар көрдөһөн үрүҥ арыгыны кытта шампанскай атыыласта. Онтон уопсай дьиэбэ киирэн, аллара вахтаттан Көстөкүүн куоракка түһэ сытар ыалыгар эрийэн, киһитин булла, сарсын кыһынаан иккиэн барар буолбуттарын иһитиннэрдэ, биир дойдулааҕа: «Дьэ бэрт эбит», – диэн биһирээтэ.

Уол кириэс биирдии үктэлин нөҥүө ойуолаан, хоһугар төннөн киирэн, ыскаап анныгар быраҕыллыбыт эргэ үрүксээгин булан, атыыласпыт аһын кытта уларыттар таҥаһын, куруускатын укта. Итинэн кини онгостон бүппүт курдук буолла. Онтон киэһэ хойукка диэри олорон, сарсын-ны күн тиһэх эксээмэнигэр бэлэмнэннэ. Уолаттар кэлбэтилэр. Бары бэрт холкулар, сарсынны эксээмэни ааһалларын бары да билэн сырыттахтара. Математическай ырытыыны тутар, сахатытан Кубалыырап диэн ааттыыр нуучча оҕонньордору, Лебедев ыччаттары эрэйдээбэт үтүө киһи, эксээмэн тутары-

гар билиэттэри түнэтээт, аудиторияттан тахсан барара, онон шпаргалканы төһө баҕарар туһанан, бэл учебниктары да талбыт арийталаан, билбэт да боппуруостарыгар бэлэмнэнэллэрэ. Учууталлара тонг күөс быстынга буолан баран төннөрө уонна кэлбитин биллэрэн аан айаҕар көхсүн этитэ-этитэ турбахтыыра. Ол иһин кини эксээмэнигэр саамай мөлтөх «ортону» ылара, үгүстэр «үчүгэйинэн», «туйгунунан» ааһаллара. Онон, уолаттар да, Бэргэн да сарсынны эксээмэн этэннэ ааһахтааҕын саарбаҕалаабат этилэр.

Уол кинигэлэрин онон-манан элэннэччи ааҕан баран, оронун оностон утуйардыы сытта, уолаттара, арааһа, омук дойдутун умсугутар киинэлэриттэн босхолонон да баран, атын туох эрэ кэрэхсэбиллээх дьарыгы булан, бүгүн да кэлбэт буоллулар быһыылаах, онон бу түүн соботоҕун хонор туруктанна, бары да Лебедев сымнаҕастык тутарыгар үөрэммит буолан, кини эксээмэнигэр бүдүрүйбэттэрин билэн сырыттахтара. Түннүгүнэн үрүн түүн наыйбыта көстөр, «Биллибэт дьахтар» олус боччумуран кинини бэрт таайтарыылаахтык, болҕомтолоохтук одуулаһар.

Ыалларыгар, Диналаах хосторугар, ким эрэ гитараҕа оонньуур, струналар тугу эрэ үнсэргиирдии лынгынаһаллар, онтон санаа-оноо ыраата устанныыр, кэрэни, үчүгэи күүттэр үөрүүттэн сүрэх эппэйэ тэбэр, сарсын, сарсын...

Эрдэттэн сэрэйбиттэрин курдук, Лебедев оҕонньорго туох да эрэйэ суох туттардылар. Бэргэн «туйгун» сыананы ылан, хоһугар кэлэн чэй испитэ буолаат, үрүксээгин туппу-

тунан автовокзалага тэбиннэ. Оптуобус хоннуо арыый да эрдэ, онон уол мас ыскаамыйаҕа олорон, хайа эрэ бичтэр итирэн баран муомалаһалларын одуулаһа олордо. Сыынк-сыраан аллан, тангастара-саптара холто буолан, дьэ сирэй-харах дьаабы, бу сордоохтор хайдах маннык ынырык олоххо тийиэххэ диэри таннары түгкэлэйбиттэрэ буолуой?! Саҥа төрүүлэригэр ийэлээх аҕалара үөрэн-көтөн көрүстэхтэрэ, онтон олох хаҕыс долгуннара быраҕаттыылларыгар түбэхэн, бу айылаах буоллахтара, туох диэн бу дьону буруйдуонуй, олох оннук эрэ дииргэр тийиэбин, кинилэри аһыныахха эрэ сөптөөх...

Онтон Бэргэн чарапчы иһигэр бөлүөхсүбүт дьону көрбөхтөөтө, куорат таһыгар айаннааччылар суумка тутуурдаахтар, сорохтор үрүксээк сүкпүттэр, саамай ырааталлара Покровскайга, Намга баран эрдэхтэрэ, хас биирдиилэрэ туспа үөрүүлээх-хомолтолоох, бэйэлэрэ араас кыһалҕалаах сырыттахтара. Сир-дойду киэн, араас дьон элбэх...

Ити олорон сыыр диэки көрөөт, сүрэхэ мөбүл гынна – манган былаачыйалаах Ксения сиртэн-буортан тэйэрдии чэпчэкистик туттан, хааман-сиимэн сэгэлдытэн иһэр. Олоххо араас дыкти буоларынан, күүтүллэбэтэх түгэннэр соһучу тосхойоллорунан уратылаах, быйыл сааска диэри маннык кэрэ кыыс күн сиригэр баара буолуо диэн санаабат да этэ, билигин бу наскылдыйан иһэрэ үчүгэин! Бэйиэт буоллар, хоһоон суруйуо эбит да, суох киһитигэр суох, арай аан маннай университетка киирбиттэрин кэнниттэн оскуолаҕа би-

иргэ үөрэммит уола, кэлин университет саха тылын факультетыгар киирбит Бааска, кистии-саба Арбита диэн бобуулаах бэйиэт «Долгуннар» диэн биирдик этиллэр эрэри, тустуһунан өйдөбүллэрдээх тылларынан – омонимнарынан суруллубут бэйиэмэтин илиитинэн устубутун аҕалан уһултарытытын өйдөөтө, онно бааллара дии маннык тыллар:

Муус солко былааккын эринэн,
Кэлий даа, мин күнүм күлүмэ,
Мин курдук эрэллээх эринэн
Дьоллонор төлкөбүн күлүмэ...

Кэрэ кыыс туналынгнатан иһэрин көрөн, санаатыгар бөбүнэн-сыһынан туолбут куорат уулуссалара быдан сырдаан-сэргэхсийэн кэллилэр, тула аалыгнаһар дьон кытта тупсан хаалбыкка дылы буоллулар, ойон турбутун бэйэтэ да өйдөөбөккө хаалла, тиэтэйэ-саарайа кыыска утары барда.

– Хайа, күүттүгү дуо? Бириэмэ билигин да баар дии, – Ксения мичээрдиир, кини тута сылдыар чэпчэки танас суумкатын уол ылла:

– Суох, улаханник күүппэтим, сөпкө кэлин, оптуобуспут барыар диэри өссө да бириэмэ баар...

Сотору оптуобус күлтэһийэн кэлэн хорус гынна, наһаа элбэх буолбатахтар эрэри, син биир анныалаһан-үтүөлэһэн иһирдэ киирдилэр. Уоллаах кыыс кэлин олбоххо тийэн сэргэстэһэ олордулар. Намга тийэн, быллаах суолу кыйа күөх от бытыгыраабытынан оргууй аҕай хаамыстылар, кы-

ыс итииргээн дуу эбэтэр килбигийэриттэн дуу сирэйэ тэтэрэ кыыспыт, хата, Көстөкүүннэрин дыэтэ автовокзалтан соччо ырааҕа суох эбит, үс мастаах күрүө сиэрдийэтин быһыһынан Ксения чэпчэкистик элэс гынна, оттон Бэргэн бэйэтин кыаҕын көрдөрөр баҕата тулуппата бадахтаах – үрүт сиэрдийэттэн тайанан, күрүөнү үрдүнэн ыстанан кэбистэ. Халҕан тыаһаата, кинилэр кэлэллэрин түннүгүнэн кэтэһэн олорбут быһыылаах – тобуга лоппоруттан тахсыбыт эргэ шкерэнэн уонна кубарыйбыт футболканан сылдьар Көстөкүүн утары матаһыйан кэллэ:

– Дорооболорун! Кэлимээри гыннылар дуу диэн ыксыы сыстым, чэ, бэрт, манна хонобут дуу эбэтэр эбэҕэ киирэбит дуу?

– Ээ, киирэн буоллаҕа дии, сарсын төннөбүт, Ксения собуруу барыахтаах, – дии оҕуста Бэргэн.

– Һок-сиэ! – Көстөкүүн сөҕөн баһын быһа илгиһиннэ, – уот ылардыы сырыылаах дьон буоллугут, ол да буоллар кэлбиккит бэрт, тоойуом, эн аатың Ксения диэн дуу?

– Ксения, – кыыс улаханлык кыбыстан умса туттан турда.

– Мин эйиэхэ боростуой танас-сап булан биэриэм, ууну-хаары ортотунан сылдьарга мааны былаачыйанан сылдьар сатамат.

– Уларыттар таҥастаахпын ээ... – диэтэ Ксения арыычча иһиллэрдик.

– Оччоҕо үчүгэй, чэ, дыиэҕэ кириэбинг.

Таһырдыа куйаарбытыгар холоотоххо, дыиэ иһэ лаппа

сөрүүн эбит, ким да суоџун дьиктиргээн, Бэргэн атаһыттан ыйытта:

– Хайа, оттон кэргэнин?

– Ээ, дойдутугар ыһыахтыы барбыта, кини – Мэнгэ Хангалас, иккиэн араас оройуоннарбыт эрээри, манна дьолбутун булан олордохпут. Чэ, туох баарынан аһаан, киэһэ ууттан тахсыбытынан балыгы мииннээн иһиэхпит.

Сонун астан күөрчэх баарын уоллаах кыыс килиэби бул-куйа-булкуйа сиэн, начаас миискэ түгэҥин көрдүлэр, аһаан бүтэн, айанныырдыы тэриннилэр. Көстөкүүн уоллуун хоско киирэн таҥастарын уларытыннылар, оттон хаһаайын ыйан биэрбит атын хоһугар Ксения киирэн, былаачыйатын оннугар спортивной көстүүм кэттэ. Кини хостон тахсыбытын көрбөхтөөн баран, Көстөкүүн саҥата суох таҥас ыйыыр ыскаап аннын хасыһан, дьоџус бириһиэн сонун кытта ыстааны уунна:

– Маны куорман таһынан кэтэн кэбис, эмээхсиним таҥаһа, эйиэхэ сөп буолуо, төһө да бөһүөлэккэ итии курдугун иннигэр эбэҕэ чэлгиэннээх буолааччы, тонуонг.

Ксения тугу да саҥарбакка, сонноох ыстааны туппутунан эмиэ хоһугар элэс гынна уонна сотору олору дьыраччы аннынан табыста.

– Дьэ бу бэрт, дьиннээх балыксыт бодотун ылыммыккын, – Көстөкүүн кыһы хайҕаата.

Үһүн таһырдыа табыстылар, хаһаайын үрүксээк сүгүүлээх, эрдиилэри кытта бензиннээх канистры тутта, Бэргэнгэ

мунханы сүктэрдэ. Туруору сыыры түһэллэрин кытта ин-
нилэригэр өрүс улаҕата-уорҕата биллибэт киэн иэнэ нэл-
эһийэ түстэ, кыратык да тохтоон ылбакка мөхсөн дырбиил-
энэ оонньуур эрэхэ долгуннар урсуннарыгар күн уотун түһ-
эрэн чабылынныы оонньуулар, үөһүнэн мотуордаах онго-
чолор кыҥкынаһа тыаһы төттөрү-таары сыыйыллаллар.

– Эбэбитигэр кириэстэнэн баран айаннаатахпыт, – диэтэ
Көстөкүүн уу саппыкытын уһун осторун өрө тардан, онгочо-
тун кэннигэр ыйаммыт мотуорун биинтэлээх «атабын» өрө
тардан кытылтан тэйиччи анньарыгар, онгочотун иһигэр хап-
саҕайдык ойон киирдэ, онгочо иннигэр уурбут канистрын
ылан, кэннигэр илдьэн туруупкаларын холбоото уонна:

– Чэ, кииринг, – диэтэ.

Кыыстаах уол онгочо иннигэр сэргэстэстилэр, мотуордаах
онгочо сүүрүгү тоҕо силэйэн айаннаан куугунатта, сөрүүн
тыал сирилэччи охсулунна. Кырдык, куйаас күн сатыыла-
ан турар диэн санаабаккын, сөрүүн, өссө өр айаннаатах-
ха дьагдьайан барыах курдуккун. Өрүс үөһүнэн чоҕу толо-
ру тиэммит самоходка айаннаан иһэрин ыраахтан тумнан,
кэннинэн аастылар, үллэнгнэхэн тахсар баалларга охсуллан,
өрө-таннары хачайданан ыллылар. Балачча өр айаннааты-
лар, улахан арыыны эргийэ баран иһэн Көстөкүүн мотуорда-
ах онгочотун эргитэ тутан, омос көрдөххө тыы да батыа суох
айылаах синньигэс аппаны батыста. Тааска-кумахха охсул-
лумаары адьас бытааннык айаннаатылар, кумах кытыл икки
өттүттэн субу анньан турар, илиигин ууннун да, илибирэс

иирэлэри харбаан ылыаххын сөп.

Бэргэн уу түгэбэр анныллахпыт диэн сээбэнгни санаата да, киһитэ сылда үөрүйэх быһыылаах, бэрт холкутук мотуорун салайа олордо. Балачча оннук сыккыраппыттарын кэнниттэн кэнэс хомоҕо тахсан кэллилэр. Мотуор туруору сыыр анныгар кэлэн, сыыйа умулунна, бэйэлэрэ күөртээн таһаарбыт долгуннара ончолорун ойоҕоһугар охсулуннular.

– Дьэ, оҕолоор, кэллибит, – диэтэ Көстөкүүн, ончолорун өрө тардан тимир сыабынан талахха баайдылар. – Манна ким да таарыйааччыта суох, ити быыкаа ханаал курдук бу хомолуун ситимнэхэрин өйдөөн көрбөт буолан абырыыллар, буллахтарына даҕаны: «Манан туох батан киириэ буоллаҕай?» – диэн эрдэхтэрэ. Оттон бу мин ампаардаах аһым, сөп буола-буола кэлэн сиирбэр сөп гына балыгы баһан барааччыбын.

Эмпэрэ сыыры өрө дабайдылар. Туох эрэ ыллыкка маарынныыр суол омоонунан от-мас быһыынан барбахтаан истэхтэринэ, эмискэ иннилэригэр дьоҕус үүтээн арылла түстэ. Иннигэр аргы мас, онтон бэттэх буорга батары көмүллүбүт чуурка атахтардаах хаптаһын остуол, лааппы, аттыгар умайбыт чох ыһыллыбыт, хаптаччы барбыт кэриэрбит баанка кытытыгар сытар кулуһун онно.

– Дьэ бу мин бас билэр фазендабар кэллибит, – Көстөкүүннэрэ иннин диэки даллах гынна, – баһаалыста, ийэбит-аҕабыт дьиэтигэр кэлбиттии сананыҥ.

– Наһаа үчүгэй дии! – Ксения тулатын көрө-көрө үөрэн санга аллайда, – куоракка олорон маннык үтүө айылҕа баарын умнан да ылабыт.

– Дьэ бэрт, астыммыт буоллаххытына бэрт, – Көстөкүүн мунханы ылан аргыга намылычы бырахта уонна үүтээнтэн илимнэри тутан табыста, – Бэргэн, манан арыга күөл баар, эн биһикки киирэн илимнэ үтүөххэ, киэһэрэн балык кытыыга аһы тахсыта мунхалыхпыт, оттон Ксения, уотта отто, чэйдэ өрө тур.

Киэһэ мунхаларын сүкпүтүнэн ууга киирдилэр, ончолорун мааһыын адьас кытыыга, ууга биэтэннии турардыы хаалларбытгара кумахха балачча үөһэ тахсыбыт.

– Оок-сиэ уубут түһэр эбит ээ, – диэтэ Көстөкүүн уонна кумахха дьурулас суолу хаалларан, ончочону ууга анньан киллэрдэ, тумсугар үөһэ мунханы сааһылаан уурда:

– Эниги кытыынан миигин көрө-көрө, ыксаабакка аа-дь-уо хаамсыг, мин эрдинэн ол тумулга тахсыам, – диэтэ. Кыыстаах уол мунха кытыы кынатын бэчимэ быатын туппутунан кумах кытылга хааллылар, Бэргэн кедаларын устан, тобугар диэри ууга киирдэ, күн устата сылыйбыт хомо хамсаабат ууга бөтөбөтүн сымнаҕастык кууспахтаата, Ксения үөһэнэн, кураанах сиринэн, барар буолла. Көстөкүүн эрчимнэ-эхтик эрдиилэрин тардыалаан, үөскэ дьулуста, эрдиилэр салбахтара ууга батары түһэ-түһэ, чөнөрүйэ эргичийэр иилэри үөскэттилэр, мунха кыната субуруйан түһэн барда.

Уол балыгы үргүтээри быатынан ууну таһый-бахыы-таһыйбахтыы бытааннык хааман истэбинэ, кыһа: «Бэргэн», – диэн сипсайдэ, кини диэки хайыспытыгар Ксения: «Ууну охсума», – диэн сөмүйэтин уоһугар туттарын көрөн мичик гынна:

– Ксения, соруйан ууну тыаһатабын, ити аата балык кэннибитигэр баран хаалбатын, куоппатын диэн куттуур быһы-

ым, – диэтэ.

Лапыныхтаах мунха ийэтэ кэлбитигэр Көстөкүүн он-нуттан туран, бырабан күдээриттэ уонна оночотун кытыл диэки эргитэн, күүскэ түһүөлээн эрдинэн барда. Кыыстаах уол мунхаларын кынатын тарда-тарда, киниэхэ утары тийдилэр, Көстөкүүн оночото чычаас сиргэ кэлэрин кытта ыстанан түстэ уонна икки илиитинэн хардары-таары үөс кынаты бэйэтигэр уунанната тардыалаабытынан уоллаах кыыс диэки нөрүччү туттан хааман тийэн, икки кынат аллара таастыганнаах энээрин холбуу тутан самахтаата, эдэр-дэр мунха икки энээрин хомуйа субуйдулар. Долгуннарга күөрэннии-күөрэннии лапыныха тиминнээн ылла. Сотору мунха ийэтин кытыыга соһон таһаардылар – хас да балык өрөбөтө үрүн көмүһүнэн туртаннаата, хаайыыга түбэспит сордоохтор күүскэ мөхсөн, ууну ыспахтыы лаһыйдылар. Балыгы таһаара охсоору үһүөн былдьаһа-тарыһа мунха үрдүгэр түстүлэр, сана-инэ суох, тиһэбэр ийэтэ кэлбитин тиэрэн, балыктары кумахха сүөкээтилэр, Көстөкүүн обургуларын хайыытыттан талахха тистэ уонна Ксенияҕа уунна:

– Тоойуом, балары таһааран мииннээ, оттон Бэргэн биһикки өссө биир сиргэ сылдьардаахпыт, ааспыт сырыыга үппүт илиммин көрүөхпүт, чаас курдугунан эргиллиэхпит.

Кыыс балыктарын эйэнэлэппитинэн сыры эрчимнээхтик дабайан, үүтээн таһыгар кэллэ. Элбэх эт-балык үрдүгэр ыраастанан, остуол хараара килэрийбит сирэйигэр балыктары хатырыктаан, иһин-үөһүн ыраастаан, үөрөбүстии обу-

ста. Үрдүгэр суугунуу сипсигэр хатын сэбирдэхтэрин быыһыгар чыычаахтар чубугураһан ылаллар, уу кытыытыгар сүтэн хаалар бырдахтар манна, сииктээх буолан хойуу от-мас ортотугар, быыстала суох тынкынаһа көтөллөр, Ксения салгын сиэбэтэх манган моонньугар, сиэхтэрин тиэрбит харытыгар түһээри ыксаталлар. Оллоонго балыктаах солуурчабы ыйаан баран, умуллубут кутаатын санаттан сөргүтэн хаппыт мастары быраҕаттаан уотун күөдьүттэ, тоһутталаммыт абырҕал устун кыымнар сырсыакаластылар уонна уот амынны-ардары бүтүннүү кууспаҕалаан, кутаа умайан куугунаата.

Ксения дүлүн үрдүгэр олорон, уоту одуулаһа-одуулаһа уруккуну-хойуккуну эргитэ саныыр. Кини олох кыратыгар ийэтэ өлбүтэ, ийэтин соччо-бачча өйдөөбөт, арай күөх да күөх киэн алаас ортотунан ыллык суолунан сүгэн баран эрэллэрин, ийэтэ кининэйэн ыллыыра, көхсүгэр кулгааҕынан сыһыннаҕына, кинкинэс ырыа иһиллэрэ. Онтон эмиэ барыта туманынан бүрүллэр. Арай олус дьэнгкэ хартыына буолан, ийэтэ хоруопка сытара, сайынҥы күн таһаҕас тиэйэр массыына аһаҕас кузовыгар ууран, кылабыыһаҕа ильдэ барбыттара, диринг да диринг иин иһигэр түһэрэн, буору бурҕанната быраҕаттыыллара, этиэх түгэнэ томтор буору таһааран хаптаһын туумбаларын туруоран эрэллэрэ санаатыгар бу баарды тиллэр. Онтон эмиэ үгүс умнуллар, туман иһигэр сүтэр, аҕата кинини кууһан олорон туох эрэ минньигэс отоннору сиэтэрин, ханнык эрэ уоскутар тыллары сангарарын өйдүүр.

Иккиэйэх хаалыахтарыттан ыла кинини аҕата көрөрө,

соботоох төрөшпүт амарах тапталыгар куустаран улааппыта. Аҕата биирдэ атын дьахтары аҕала сылдыбыта, ол маачахата кинини тоҕо эрэ хара ааныттан сөбүлээбэтэҕин, кыраттан да сылтаан мөҕөрүн-этэрин өйдүүр. Кини онтон олус хомойоро, кистээн да, илэ да ытыыра. Аҕата тулуйбакка, санга ой-оҕун кытта биирдэ улаханлык иирсибитэ, дьахтар: «Аһайгын кытта үөдэн да түгэҕэр түс!» – диирин өйдүүр. Дьахтар барбыта, аҕата онтон ыла кэргэннэнэ да сатаабатаҕа, ангаардас эдьийэ көһөн кэлэн, кинилэр астарын-үөллэрин, танастарын-саптарын көрөн-истэн улаатыннарбыта. Аҕата билингэ диэри кинини атаахтатар, бэл: «Оҕолор каникулларыгар бары собуруу бараллар», – диэбитин иһин, харчытын мунһан, собуруу сынһата ытан эрдэҕэ.

Оо, арай билигин кинини көрдүн, быйыл сааска диэри түүлүгэр да оҕустарбатах уолун кытта хаһан да харахтаабатах дьонугар ыалдыттыы, икки эр киһини кытта өрүс арыытыгар сылдыарын биллин, бука, олох сөбүлүө суох этэ. Ол эрэри кини тоҕо эрэ Бэргэнгэ эрэнэр, кини туох да куһаҕаны онгорботугар саарбаҕалаабат, арай билсибиттэрэ кылгас курдук да, туох диэххиний, атом, космос үйэтэ буолан, барыта бэрт суһаллык быһаарыллан эрдэҕэ. Былыргы дьон өйө-санаата букатын атын буоллаҕа, кинилэр таһырдыа хаар туртайарыттан, иһирдэ уот кытарарыттан атыны көрбөтөх-билбэтэх дьон этилэрэ, Сэбиэскэй былааска эрэ сангаҕа-сонунга үктэннэхтэрэ, оттон билигин итинник тэтиминэн кими да соһуппаккын...

Балык миинэ арыыта-сыата быргыйан тахсыбытыгар тууһаан-тумалаан, лууктаан-чочунаахтаан кэбистэ, устудьуон хобдох аһылыгар үөрэммит киһиэхэ ураты минньигэс сыта саба биэрбитигэр тулуйбакка, үөһэ устангалыы сылдыар балык өрөбүтүн луосканан баһан амсайда, сүрдээх эмис, минньигэс эбит. Миини уот кытыытыгар тардарын аҕай кытта, тыа быһыгар дьоннор кэпсэтэн күллүгүрэстилэр, чочумча буолаат, уу кэһэр саппыкыларынан оту кэһэр тыастара сардырҕаспытынан Бэргэннээх Көстөкүүн тахсан кэллилэр, иккиэн түгэбэ хараара сиигирбит үрүксээктэри сүкпүттэр, мииннээх солуурчак уот кытыытыгар үрүҥ паарынан бургу-чуйа турарын көрөн, Көстөкүүн кыһы хайҕаата:

– Маладьыас! Түргэн туттунуулаах киһи эбиккин, хайы-үйэ ас бэлэм!

Үүтээн кэтэбэр аһы харайар чычаас омуһах баар эбит, сүгэн кэлбит балыктарын онно уктулар уонна тииккэ саайылыбыт урукумуонньукка илиилэрин суунан баран, остуолга кэлэн олордулар. Ксения тимир миискэбэ балык үөрэбэстэрин биир-биир таһааран уурталаата, ол кэмнэ Бэргэн суумкатыттан шампаннаах үрүҥ арыгы кылбаһыйбыт бытыылкаларын таһаарбытын, Көстөкүүн уруйдуу көрүстэ:

– Дьэ бу бэрт! Быраатым ол иһин убайыгар хайаан илии тутуура суох кэлиэй?! Биһиэхэ билигин баартыа Киин Кэмितिэтин арыгылааһыны утары уурааҕа тахсыбыта диэннэр, хантан да бу аһы тымтыктанан да булбаппыт, арыгыны Горбачев кытаанахтык бопто. Оттон урут, биһиги эдэрбитиг-

эр, куоракка бэл «түүннү маҕаһыын» диэн баар буолара, су-
укка хайа да кэмигэр тийэн ыларбыт, аны Күөх баһаарга
буочукалаах кыһыл арыгыны аҕыйах харчыга атыылаһан, то-
туоххар диэри иһиэххин сөбө. Билигин бобуу-хаайыы кыта-
анах, сүүрбэ биирин туола илик ыччакка олох да биэрбэтт-
эр, бээрэ эн хаһын буолла?

– Сүүрбэ икким.

– Оок-сиз, мүччү хапсыбыккын. Урут да ыһыах уонна от-
тооһун кэмигэр олох биир да бытыылканы бычыгыраппат
гына бобон кэбиһэллэрэ. Итини адьас сыһа дьаһал диибин,
нууччаларга «бобуулаах отон минньигэс» диэн өс хоһооно
баарыгар дылы, дьоннор ордук тууһугуран арыгыга охтол-
лор, туохтарын да тэбээн туран атыылаһаллар. Букатын дэл-
эччи тардан кэбиһиэххэ наада, ким төһөнү баҕарарынан ыл-
лын, истин!

– Оттон улаханлык иһээччилэр умайан өлүөхтэрэ су-
оҕа дуо? – Ксения сэмэйдик тыл кыбытан киһитин өссө
өрүкүттэ:

– Умайдыннар! Ол биир-икки арыгыһыт мохоорбутуттан
ый-күн төттөрү эргийиэхтэрэ суоҕа. Ол оннугар арыгынан
үспүкүлээннээһин, испэттиин була-тала сатыыллара, онон
арыгыһыт буолан бараллара тохтуох этэ.

Бэрт үөрүйэхтик туттан, шампанскайы тыаһаппакка эрэ
аста, үрүнгүн бүөтүн төлө охсон, куруускалартан бииригэр
шаманскайы, иккиһигэр үрүнгү арыгыны кутан кылыгырат-
та, бэйэтин куруускатын туппутунан умуллан эрэр кутаа ин-

нигэр сөхүргэстээтэ, чохтору тарыйан уоту күөдьүттэ уонна абыайах тылы ботугураан алжаан баран, чох үрдүгэр кутта, уот күлүм гынна:

– Дьэ, оҕолорум, эһэкээммит үөрдэ – этэнгэ сылдьаргытын, дьоллоох-соргулаах ыал буоларгытын тускулаата.

Остуолугар кэлэн, эбии арыгы куттан баран, куруускатын күөрэччи көтөхтө:

– Чэ эрэ, бастагы туоһу Бэргэн биһикки дойдубут туһугар көтөбүөххэ! Төһө да тэлэһийэн атын сиргэ тийэн-түгэнэн хаалларбын да, дойдубун санаабатах күнүм диэн суох! Өллөхпүнэ мантан дойдубар ильдэн кистээринг диэн кэриэспин этиэбим, чэ, «тэп» гыннаран кэбиһиэбин! – этиитин тиһэх дорҕооннорун кытта убаҕаһы кыллырҕатан кэбистэ, кинини үтүктэн, Бэргэн бэйэтин өлүүтүн эмиэ мэлиттэ.

Ксения куруусканы уоһугар тириэрдэн баран төттөрү уурбутугар, Көстөкүүн аймана түстэ:

– Тыый, тоойуом, биһиги дойдубут туһугар испэтэххинэ улахан аныыны оностоһун! Сампаан диэн тар уута буоллаҕа, ону баҕас иһэн кэбис!

Кыыс аныыны онгороору гыммытыттан куттаммыт курдук куруускатын хантатан кэбистэ, омунугар буолан, амтанын да билбэккэ хаалла.

– Маладьыас! – хаһаайын хайҕаата уонна сонно иккистээн кутуталаата. – Сайын барахсан үгэннээн турара үчүгэй даҕаны, сотору ыһахтар, онтон бары күргүөмнээн окко киириэхпит буоллаҕа. Тоойуом, – диэтэ кини Ксенияҕа

туһаайан, – бу Бэргэн ийэлээх аҕата үчүгэйкээн дьон этилэр, хомойуох иһин, Тангара кинилэргэ уһуннук олорор кыаҕы биэрбэтэҕэ... Ол иһин биһиги нэһилиэк дьоно бука бары Бэргэммитин сөбүлүүбүт, ытыктыбыт, өтөх төнүргэстээх, сурт кэриэстээх дииллэринии, хата, кини ийэлээх аҕатын – хаарыаннаах дьону ааттатыа, оттон эн туох дьонноох-сэргэлээх оҕоҕунуй?

– Аҕам баар, ийэм кырабар суох буолбута...

– Оо, дьэ куһаҕан, бырастыы гын мин ону билбэт буолан ыйыттым. Чэ, бу Бэргэн дьонун уонна эн ийэн барахсан кэриэһигэр туран эрэ көтөҕүөҕүн.

Ксения иһигэр соччо сөбүлээбэтэр да, хайыай – туран баран эмиэ куруускатын барытын танхатарыгар тийдэ. Эр дьон, балыктарын сии-сии, күө-дьаа буолан кэпсэтэ олороллор, шампанскайдара диэн тутта киһи төбөтүгэр тахсар ас эбит, хайдах эрэ тулата барыта сүрдээх үчүгэй буола түстэ, Бэргэннээх Көстөкүүнү былыр-былыргыттан билэр дьонун курдук санаата. Ити икки ардыгар Көстөкүүн эмиэ куруускаларга кута охсон, дорҕоонноохтук эттэ:

– Чэ, санга ыаллар дьолгут-соргуту туһугар! Мин, Бэргэни кыра эрдэҕиттэн билэр аҕа саастаах биир дойдулааҕа буоларбынан, эҕэрдэлиибин уонна көтөхтөрөбүн!

Кыыс маннай улаханлык соһуйда, тугу эрэ утарсыах курдук уһун чорбонготон баран хаалла. Онтон санаата көтөҕөллүбүтүгэр, шампанскайтан мэйиитэ эргичийэрэ эпсэн: «Чэ, ол эрэри санга ыал диирэ эмиэ да сөп курдук,

ол да иһин баччалаах сиргэ кэлистэбэ. Уонна Бэргэн туох куһаҕаннаах уолуй? Арыый сиһилии билсибэккэ эрэ хааллахпыт дуу?..» Куруускаларын охсуһуннараары ууммуттарын көрөн, Ксения санга ыал туһугар иһэрин саарангыах курдук гынан баран, куруускатын үөһэ кырыытынан таарыйда. Истилэр.

– Дьэ бу бэрт! – диэн биһириирин биллэрэн баран, Көстөкүүн эмиэ куруускатын тобоҕолоото. – Оҕолоор, маннык боппуруостаахпын, эһиги үүтээнгэ утуйабыт дуу эбэтэр балааккаҕа дуу?

– Балаакка эмиэ баар дуо? – Бэргэн ыйытта.

– Баар-баар.

– Чэ, оччоҕо хайыыбыт? – уол кыһын диэки көрбүтүгэр биирдэрэ туох да диэн сангарбата, мэктиэтигэр, тылыттан матан хаалбыкка дылы: «Бүгүн төннүбэт эбиппит дуу?» – диэн санаа элэс гынан ааста уонна саннын ыгдах гыннарда, онуоха Бэргэн:

– Балаакката ордук буолара дуу, бачча үчүгэйгэ салгыннаах сиргэ сыыр үөһэ, күөх хонууга балааккаҕа сытар, аллара эбэ долгуннара кытылга кыллыр-халлыр охсуллалларын иһиллиир олус үчүгэй буолааччы, – диэтэ.

Көстөкүүн кинилэри сангата суох көрөн турбахтаан баран, кэпсэтиигэ кытынна:

– Үчүгэй, эн этэрин курдук мантан икки сүүсчэкэ хаамыылаах сиргэ арыыбыт тумсугар күөх оттоох көнө хонуу баар, онно балааккаланар ордук буолуо.

Сотору аһаан бүтүүлэр, Ксения иһити сууһаары гыммытын Көстөкүүн: «Турдун, мин бэйэм дьаһайыам», – диэн кэбистэ уонна үүтээннэ киирэн, икки утуйар мөһөөччүгү кытта балаакканы тутан табыста. Уоллаах кыһыны батыһын-наран, арыы тумсугар аҕалан балааккаларын тардан бардылар, Ксения сыыры таннары түһэн, уу кытытыгар киирэн, обургу таас үрдүгэр олорон хомону одууласта. Үөстэн сөрүүн салгын саба биэрэр, уу саҕатыттан чугас уу ылбыт соҕотох иирэтэ тохтоло суох илибири и мөхсөр, кыыс бэйэтин тоҕо эрэ ойдом үүммүт чорон соҕотох иирэ талахха ханыылыы санаата, дьонуттан-сэргэтиттэн тэйэн, эмискэ быһаарынан манна кэлэн хаалбытын билигин дьэ өйдөнөн бэркиһэтэ. Испит арыгыта адьас аһан, олох өйдөннө, ити Көстөкүүн эбэрдэлииригэр сангата суох хаалла дии, тугу да быһаарыммакка сылдьан, арааһа, сыһа сөбүлэспиккэ дылы сангарбата дуу?

Ити кэмнэ үөһэттэн кумах суккураата уонна аттыгар Бэргэн биирдэ баар буолла, сэрэммитти аттынааҕы тааска олорунан кэбистэ:

– Ксения, балаакка бэлэм. Тонмоккун дуо, манна сөрүүн буолбатах дуо?

– Суох, үчүгэй, Бэргэн, эн ити табаарыһың эппитин итэбэйбэт инигин? Мин билигин ыал буолар санаам суох уонна эйигин эмиэ үчүгэйдик билбэппин ээ.

– Ксения, өйдүүбүн, оттон мин эйигиттэн тугу кистиэмий, чахчы эйигин таптыбын, оттон ыал буоларга сөбүл-

эстэргин улахан дьолум буолуох этэ.

Саҥа суох буолла, хомоҕо хоптолор төттөрү-таары тынкынаһа көтөллөр, уу үрдүнэн биллэр-биллибэт туман өрүкүйэн эрэр. Тэйиччи сүрүн үөһүнэн мотуордаах оночо аһарыгар, аппа айабын туһайытыгар кэлбитигэр, аһаҕас сиригэн тардыллан субу баарды күүскэ тыһаан ылла. Уонна чуумпу, икки атахтаах сэдэхтик үктэнэр хомотугар атын туох кэлэн аймыа буоллаҕай?

Өрүс чэлгиэнигэн дьагдьайыах курдук буолан, иккиэн үөһө дабайдылар, балаакка ааныгар тийэн сэгэтиэх курдук гынан иһэн, кыыс уол диэки ыйытарды көрбүтүгэр, Бэргэн:

– Эһ, чэ, кириэн онгостон сыт, мин хойутуу...

Уол балааккаттан тэйэн, эмиэ хомо кытытыгар кириэн, ууга таастары быраҕатты оонньуу сырытта. Оҕо эрдэбинэ: «Ким хас алаадыны онгорор эбитий?» – диэн күрэхтэһэллэрэ, ингнэйэн баран, хаптаҕай тааһы уу кырсынан халты барарыны быраҕаттыллара. Таас уу урсунуттан тэйитэлээн баран тимирэрэ, оччоҕо хас ии үөскээбитин аахсы буолара. Ону санаан, Бэргэн хас да тааһы ууга тамнаата эрэри өйө-санаата балааккаҕа утуйаары хаалбыт Ксенияҕа ханнылары тартара турар. Билигин сыгыннахтанан сыттаҕа. Аан маннай Сэргэлээх уопсайыгар көрсөллөрүгэр кылгас халат анныттан кыыс манган суон бөтөбөлөрө, бууттара көстөллөрүн өйдөөн, сүрэх күүскэ тэбиэлээтэ, тыынара кылгаата, хараҕа ирим-дырим буолбахтаата, ол ахсын өссө кыһыйан-абаран туох түбэхэр таастары ууга кыыраталы сырытта.

Күөс быстыга оннук сылдьан баран, сүрүбү түөһүтэр батыа суохтуу бүллүргэччи тэбиэлиирин истэ-истэ, сыыры дабай-ан балаакка ааныгар тохтоон ылла уонна синим биир диэбит-тии, бириһиэн ааны өрө тардан, иһирдьэ дьылыс гынна.

Кыараҕас балааккаҕа кыыс улаҕа хайыһан, спортивной таһаһын устубакка сытар. Уол хайыан да билбэккэ, утуйар мөһөөччүк үрдүгэр эмиэ таҕастыын тиэрэ түстэ. Киирэн эрэр күнтэн балаакка бириһиэн үрүтүгэр хатын лабаатын күлүгэ тараадыа түһэр, бочур сэбирдэхтэрэ тохтообокко мөхсөллөр. Сүрүн үөһүнэн ааһан иһэр борохуот тыаһа эмиэ аппа айаҕар күүскэ тыаһаан, ырыата-тойуга дорҕоонноохтук дуораһыйан ааста. Кыыстаах уол санарбаттар, иккиэн бэйэ-бэйэлэрин таарыйыахпыт диэн куттаммытты, балаакка утарыта кытытыгар сыстыахтарынан сыһыннылар.

– Эн дьонун хайдах... суох буолбуттарай? – диэн кыыс кэмниэ-кэнэбүс кэһиэбирбит куолаһынан ыйытта.

– Аҕам сайын оттуу сылдьан, итии да итии күн төбөтүгэр хаан туран, оттон ийэм оҕолонобун диэн, кырааската баран...

Иккиэн курус санааны кыйдыырдыы ах бардылар. Таһырдыа тыал куугунуур, өрүс долгуннара кытылга халпыр-балпыр охсуллаллар. Уоттаах-күөстээх куораттартан, дэриэбинэлэртэн тэйиччи өрүс хомотун үрдүгэр баар буолан хаалбыт кыыстаах уол тылларыттан маттылар, бэйэ-бэйэлэриттэн куттанар курдуктар.

Уол аттыгар субу, илиитин уунна да былгыччы кууһан

блыабыны, үчүгэйкээн кыыс сытарыттан сүрүбэ тэбэн ту-
лутарыттан ааста, атабын анныгар түгүбэ биллибэт далай эм-
пэрэ сыырын үрдүгэр турарды тыына хаайтарда, синим би-
ир диэбиттии, эргичис гынан кыыс уоһугар сыстан уураа да
уураа, сыллаа да сыллаа буолла. Ксения маннай түөһүттэн
анһан, сирэйин куоттарыах курдук гынан иһэн, кэнникинэн
сымнаан-уулан хаалбытты тылыда, бэл хардары уураһан,
уоһа чупчуруйарын биллэ, салгын тийбэккэ эппэнгнэһэ ты-
ыннылар, сир-халлаан, кытыл-өрүс барыта букуллан күөр-
чэхтии ытылыннылар, күн анныгар баар бары-барыта туох
да суолтата суох буоллулар, мэйиилэригэр уот сарадаһтар
күлүмнэстилэр, үөһэнэн, кыырай халлаанынан сыдыайар
аанһаллар түмсэн күргүөмүнэн дыктилээх ырыаны тардан
эрэр курдук буолла, кинилэр улаһата-уһуга биллибэт халла-
ан куйаарыгар эргичийэр сир шарыгар иккиэйэбин эрэ хаал-
быкка дылылар...

Кэмниэ-кэнэбэс тохтуу түспүттэрин кэнниттэн Ксения
ип-итиинэн тыына-тыына сипсийдэ:

– Ийэтэ суох улааппыт буоламын, аһам миэхэ ийэ-
аһа тэннинэн буолбута, мин туспар хайдах курдук кыһал-
ларын-мүһэллэрин, кыра эрдэхпинэ мииигин көмүс чыы-
чааһым дии-дии наар сүгэ сылдыарын, көтөхсөн олорон
тэлэбиисэринэн «тутуллубат иэстэһээччилэрдээх» киинэни
көрөрбүтүн өйдөөн, уйадыйан кэлэбин, аһабар махтана са-
ныбын...

Кыыс ах барбытыгар аллара долгуннар күллүргүү охсул-

лар тыастара иһилиннэ, өрүһүнэн тэйиччи хойутаабыт киһи мотуорун тыаһа куугунаан ааста. Бэргэн кыыс дыргыл сытта-ах сымнаҕас ньяассын баттабын имэрийэ-имэрийэ сыллаан ылла. Бу курдук иирэн барыхача курдук түгэни кини олоҕор аан маннай көрсөр этэ, олус үчүгэй кэрэ кыыһы кытта таптаспыт биир түүн туһугар олоххун барытын да биэрэргэ бэлэмнэ дылыгын...

Ханна эрэ ыраах этин этэн лүһүгүрэттэ, чараас бириһиэн курдат чабылҕан күлүппүс гыммыта көһүннэ. Аҕыйах таммахтар табыгыраһан ыллылар. Онтон тыал күүһүрдэр күүһүрдэ, балааккаларын көтүтэн илдьиэххэ айылаах ингэнгэттэ, ол аайы кыыс куттанан уолга ыга сыһынна, тыал сирилэс тыаһыттан ураты атын туох да иһиллибэт буолла. Онтон тыал эмискэ ным баран хаалла, ол оннугар этин субу кинилэр үрдүлэригэр саайыллыахтыы барчалаата, чараас бириһиэни курдаттыы, балаакка иһин барытын күндээрэ сырдатан чабылҕан сандаарыгнаата, ону кытта ардах хаххаларын үрдүгэр эрчимнээхтик үнкүүлээн иһэн, күүскэ түһэн куугунатта.

Сир-халлаан сингэр бу алдьархайыгар кыыстаах уол иккиэйэбин хаалбыттыы куустуһуохтарынан куустустулар, силлиэ-тыал көтүтэн илтэбинэ да, күүстээх ардах уу ортотугар хааллардагына да, хаһан да арахсыбат, тэйсибэт курдук бииргэ силлестилэр. Түүн хойукка диэри этин лүһүгүрүүрүгэр, уу чалымныырыгар үөрэнэн, имэнгнээхтик сыллаһа-уураһа сыттылар, бу ньиргиэр этин, барытын сандаардар чабы-

лжан уота кинилэр таптаһалларын умнуллубаттык уратылы-
ыр быһыылааба. Итинник тыас-уус ортотугар сарсыарда бу-
олан эрдэбинэ утуйдулар.

Хаска утуйбуттарын Бэргэн билбэккэ да хаалбыт, уһукта-
ат, ардах астан, чэмэлкэй күн кинилэр балааккаларын кур-
датты сырдатарын көрдө, кулгаабар биллэр сылаас тыыны
диэки төбөтүн хамсатаат, санга тыллыбыт ньургуһуннуу кы-
ысчаан киниэхэ сыстыабынан сыстан, утуйан буккуруу сы-
тарыттан сүрэбэ үлүскэн үөрүүнэн туолла. Түүлүгэр ту-
ох эрэ үчүгэйи көрөн, мичийэ сытар кыһы уһугуннарыма-
ары, илиитэ көһүйбүтүн үрдүнэн адьаһын хамсаабакка сыт-
та. Аттынаабы талахтарга чыычаахтар чырыптаһаллар, ыры-
ых-ыраах мотуор кыгкыныы ыллаан ааста.

Балаакка таһыгар атах тыаһа сырдырбаан кэллэ, онтон
Көстөкүүн сангата: «Эдэр ыаллар, турун! Күн ыраатта, хо-
мунуоххайын, илимнэрбитин эһэн баран дьиэлиэ этибит,
аны куоракка айанныыргыт баар дии», – диэтэ. Кыыс сангат-
тан уһуктан кэллэ уонна кинини көрөн мичээрдээтэ. Бэрг-
эн кыһы уоһуттан уураан ылла, көһүйбүт илиитин араар-
да, туралларыгар тийиэллэр – хайыан баарай, туох барыта,
ол иһигэр үчүгэй эмиэ, бүтэр уһуктаах, ааһар аналлаах...

Туран таһырдыа сыыллан тахсыбыттара, ардах кэннитт-
эн сууммут-тарааммыт курдук күөх окко-маска, иирэлэр сэ-
бирдэхтэригэр сиик кылбачыйа чабылыһар, хомо мэндээрк-
эй иэнэ чэрэниилэ өнгүнүү көбөрө суһумнуур.

– Дьэ быйыл түһэ илик күүстээх ардах сингнэн ааста,

ити – өн-бийанг бэлиэтэ, эниги дьоллоох-соргулаах ыал буолуоххутун кэрэһилээтэ, – диэтэ Көстөкүүн сис туттан маадыаллан туран.

Инчэбэй оту кэһэн, үүтээннэригэр баран иһэн, Бэргэн биир дойдулаах аҕа табаарыһыгар махтанарын биллэрэн илиитин ыга тутан ааста. Сып-сап аһаат, үһүөн күөллэригэр баран, илимнэрин көрдүлэр, төннөн бултарын үллэһиннилэр. Мунҕа, илим балыктарыттан Көстөкүүн солуурчахха инчэбэй муох быыһыгар аста уонна: «Куоракка кириэххитигэр диэри дьүдьэйбэккэ сибиеһэйдик тийиэбэ», – диэтэ. Балааккаларын, илимнэрин, мунҕаларын хомунан, ончолоругар киирдилэр.

Көстөкүүн собуоттуур быатын эрчимнээхтик төлө тардарын кытта мотуор бирили түстэ, үөскэ киирэн ончо суптугур тумса ууну таарыйбакка өрө хоройон, харангаччылы быһаардылар. Кыыстаах уол күүскэ сирилиир тыалы утары нөрүччү туттан, хардары-таары бииллэриттэн куустуһан олордолор, ончо хайыппыт долгуннара өрүтэ кыынһан, ыһахтыыр бырданалара күн уотугар күлүмүрдүү оонньуулар, мотуор бэбэһээнниттэн быдан сэргэхтик, дьол-соргу ырыатын өрөгөйдөөхтүк дьыэрэччи тардарга дылы. Сотору сүрүн үөскэ киирдилэр, эбэ кэтит-киэн иэнигэр да долгуннар улаатан, арҕастарыгар олорсон, ончо өрүтэ көтөн ыла-ыла, түгэбинэн уу урсунугар охсуллан лабырҕаата.

Дьыэбэ кэлэн тиэтэйэ-саарайа аһаатылар. Көстөкүүн уопуска киһитэ буолан, ханна да ыксаабакка, анал улахан ча-

аскытыттан чэй иһэн бурулата-бурулата баһаарыйар:

– Хайдах сырыттыбыт дии санаатыгыт, убайгытыгар хом санаабыт суох ини?

– Тыый туох диэн эттэххиний, – Бэргэн хайдах махтаны-ан билбэккэ, эттэ: – Олус бэркэ сынньанныбыт, убайбытыгар барҕа махтал!

– Дьэ бэрт оннук буоллабына, – Көстөкүүн үөрэр, – арба да куоракка уопсай дьиэбэ бэйэбит хостооххут дуо?

– Оо, суох, оннугу толкуйдуу да иликпит, уопсайга ми-эстэ адьас тийибэт, оҕолор бара сатаан, хосторго «двухярус-най» дэнэр, ороннорун үрүт-үрдүгэр икки этээстээн туруо-раллар. Сорох эдэр преподавателлэр уопсайга биирдии хоһу-улан, оҕолорун, төрөппүттэрин кытта олороллор, оттон ыал буолбут устудьуоннар бары куоракка дьиэ куортамнаһаллар.

– Оок-сиэ, оччоҕо эһиги ханна барар былааннааххытый?

– Бэйэбит да билбэппит.

– Дьэ моһуок эбит, – хаһаайын тугу эрэ толкуйдаан, сэнгийэтин имэриммэхтээтэ уонна холодильник үрдүгэр сы-тар тэтэрээти, уруучуканы ылан суруйбутунан барда: – чэ, оччоҕо мин эһиэхэ биир аадырыһы биэриим, Сайсарыга Чи-эхэп маҕаһыныттан чугас бииргэ суоппардаабыт Дьара-аһын диэн киһим дьиэ атыыласпыта, олбуорун иһигэр быы-каайык дьиэ дуомнаах. Онтукатын эмиэ устудьуоннарга ку-ортамныра да, быйыл бүтэрэн бараллар диэн эрэрэ. Эһиги миигин ытта диэн туран кэпсэтэн көрүң, атын ыалы кытта дуогабардаһа охсубатах буоллабына ылыаҕа.

– Оо, дэ бэрт буолуо этэ! – Бэргэн үөрдэ, – убайбыт оччоҕо туһалаабытын тобоҕун туһалаан, улаханник абырыан этэ.

Ити курдук хаһаайыннарыгар махтанан-баһыыбалаан автовокзалга кэллилэр. Үлэ күнэ уонна күнүс буолан, хата, куораттыыр киһи аҕыйах, онон сонно бараары турар оптуобуска билиэккэ тийхиннилэр. Сотору быылы-буору өрүкүтэн айаннаатылар, суол икки өттүнэн сэбирдэхтэринэн сипсигэр от-мас, торҕо күөх киэн сыһыылар киинэ экраныгар курдук устан ааһаллар. Бэргэн кыыс нарын тарбахтарын туппутун араарбат уонна Өлүөнэ эбэ кытылыгар өйдүүн-санаалыын ирим-дьирим барбыт түүннэрин бэлэхтээбитин иһин үөһээ халлаанга баар бары Үрдүк Айыыларга махтана санырыттан ордубат, куоракка киирэн, авиапорт ыппыт охтуу сыыйылар суолунан айанныылыгар, уол үнгүүлээн да бэдьэйиэх туругунуу, этээстээх дьиэлэр үөрэн-көтөн сэгэйиэхтэринэн сэгэспит курдуктара. Киһи орто дойдуга манник дьолу билэр туһугар төрөөн-үөскээн, олорон ааһан эрдэҕэ...

Автовокзалга түһэн, уулусса кытыытынан сиэттиһэн баран хаамыстылар, кыыһа: «Мантан уопсайбар диэри көтөҕөн илт», – диирэ буоллар, Бэргэн адьас саараабакка да көтөҕөн илдэ барыах этэ. Уопсайдарын ааныгар тийиэхтэригэр диэри хас да билэр киһилэрин көрүстүлэр, бары сиэттиспит уоллаах кыыһы көрөн мичээрдииллэр, арай суолга бииргэ үөрэнэр Ылдьаатын эрэллээх саллаата Буут утары иһэр, киһилэри көрөн, суолу туораан, утары кэлбитигэр, Бэргэн наар

кинини элэктээн, дьээбэлээн тахсар уолу көрсүбүтүн төһө да сөбүлээбэтэр, ханна куота сатыы сылдыый, уун-утары тийдэ. Буут кинилэри көрөн, биир сиргэ хамсаабакка туран баран, чугаһаабыттарыгар, дорооболоһон баран:

– Хайа, бу дьон үчүгэй буолан эрэҕит дуу тугуй? – диэн ыйыппытыгар, Бэргэн киэн тутта чобуотук хардарда:

– Сэргэлээххэ биир ыал эбилиннэ диэн кэбис!

– Туох даа?! Дьэ уол оҕото эбиккин, сылла сылдьан сыарҕа быатын быһар диэн итини этэн эрдэхтэрэ, чэ, эбэрдэлиибин, сыа сиир дьон буолбуппут, – илиитин тутан ибигирэттэ. – Оттон биэдэрэбэ тугу туттугут?

Бэргэн кинини кытта улаханлык кэпсэтэр санаата суох, ол иһин дьээбэлэнэр курдук эрэри, тымныытык быһа биэрдэ:

– Кыһыл көмүһү.

Ити эрээри Бэргэннээх Ксения тулуйбатылар, сол күн аҕалбыт балыктарыттан быһар быһаҕаһын кыракый быласы-маасса солуурчахха кутан, Сайсарыга Көстөкүүн ыйбыт аадырыһыгар бардылар. Киһилэрин олорор дыиэтэ аспаалламыт тэргэн аартыктан туора тахсар, соччо уһуна суох уулусса эбит. Чуумпу, киһи сэдэх, масссыына да хаа-дьаа сылдыар чинчилээх, суол кытытыгар кыстаммыт бэрэбинэлэр аттыларыгар от бытыгыраабыт кырыс сирэ баарыгар кууруссалар тугу эрэ тонсуйаллар, бэйэ-бэйэлэриттэн былдыһан, сыр-сан сарымтаханаллар. Уулусса ортотугар көшпөннөс сымнаҕас сиргэ үктэннэххэ буор күдэриктэнэ бурҕанньыр, араһа, ардах кэнниттэн бүтүннүү бадараан-идэрээн дойдуга кубулуйар чинчилээх. Атыттартан туох да уратыта суох самнайбыт дыиэ хаптаһын олбуоругар кинилэр көрдүүр аадырыстара суруллан турарыгар харахтара иннэ түстэ. Кэлииккэни тонсуйан дарбыйан балачча турбуттары кэнниттэн, киһи хааман салырҕайдаан кэлэн ыйытта:

– Кимнээххитий?

– Биһиги устудьуоннарбыт, Намтан Көстөкүүн диэн суоппар атаһын кыра кэһиитин ыытта уонна бэйэбит эмиэ эйигин кытта кэпсэтэр наадалаах этибит, – диэн Бэргэн эр киһи киэбин ылынан сангарда.

– Көстөкүүн даа? Кэһии диигин дуу? – дыктиргиир ыйы-

тыны кытта, сонно кэлииккэ аһыллан халыр гынна, энньэй-бит сынгаахтаах, үрдүк унуохтаах киһи сахаҕа сэдэх сырдык харахтарынан уорбалыырдыы көрдө-иһиттэ. Уол тутта биэд-эрэни ууммутун эһэ охсон ылан, хаһыатынан саппыттарын хастыы тардаат, балыгы көрөн баран, санга аллайда:

– Оо-сизэ, бу киһини, доҕор! Миигин куоракка сордону булан сизэбэтэ буолуо диэн ыттаҕа дуу?! – уолу өтөрү-батыры көрдө: – Оттон миэхэ туох наадалааххыт?

Баччаанга диэри сангата суох турбут Ксения инники табыста:

– Көстөкүүн эйигин «баҕар дьизэ куортамныа» диэбитэ.

– Ээй, – дии түстэ киһилэрэ эгэ-дьаҕа, – оттон маабынныттан инньэ диэххитин, эһиги устудьоннаргыт дуу?

– Устудьоннарбыт.

– Үөрэххитин хаһан бүтэрэҕит?

– Эһиил.

– Эһиил даа? Санга ыал буолбут дьон буоллаххыт?

– Оннук.

– Ааккыт-суолгут кимнээх диэннигий?

– Бэргэн уонна Ксения.

– Сирэйгитигтэн-хараххытыттан көрдөххө, бэрт сымнаҕас дьүһүннээх-бодолоох дьон буолуоххутун сөптөөх эбит. Манна олорор күннээх буоллаххытына, дьону, устудьоннары эгин мунньубаккыт. Сөбүлэһэҕит?

– Сөп.

– Чэ бэрт, мин Дьарааһын диэммин, дьизэ баар, эмиэ

устудьоннар олорбуттара уонна үөрэхтэрин бүтэрэн сангардыы барбыттара, киирэн көрүҥ.

Кыыстаах уол киһилэрин батыһан иһирдэ киирдилэр, кэнэс уһаайба, хортуоска уга сана бытыгыраан эрэр ыһыллыбыт сонуога, олбуору кыйа сарай, туох эрэ тутуулар бааллар, улахан дьиэттэн өссө антах, уһаайба иһигэр турар бурус маһынан тутуллубут дьобус дьиэбэ кэлэн киирдилэр. Ортотугар сыбаҕа суох кирпиччэ оһох, ситэ ыпсыбатах быстарыттан хаппыт буор долгуннура быгар, оһох ханас өттүгэр биир эркини барытын киэптии кэтит тимир орон кураанар боробулуоханан көрөн турар, үрдүгэр кырааската суох хаптаһын долбуур, ону аннынан «Огонек» сурунаалтан кырыллан ылыллыбыт хайа эрэ сыл халандаара – эдэр уоллаах кыыс бугул тэллэбэр көбүс-көбүстэринэн өйөнөн олороллор. Кинилэр уопсайдарыгар Крамской ааспыт үйэтээҕи «Биллибэт дьахтара» улуутуйа туттан, карета түннүгүнэн кынчыатыы көрөр эбит буоллаҕына, манна билинҕи кэм уоллаах кыыһа тыаҕа, бугул түгэбэр олороллоро хайдах эрэ кинилэр охторугар маарынныыр буолан дуу – быдан чугас курдук. Ити хартыынаҕа сайынҕы тыа сириҥ чуумпу киэһэтэ нуурайбыта-нусхайбыта бу быыкаайык дьиэ иһин холку, истин, нуһаран көрүннүүр. Оһох уҥа өттүгэр бэйэ оҥоһуута остуол, икки эрэ киһи батыан сөп быһыылаах.

– Устудьон дьонтон элбэҕи көрдөөбөппүн, ыйга отут солкуобай уонна уокка оттор маскытын бэйэҕит булунаҕыт, – хаһаайын боппуруоһу быһаччы быһаарсар киһи буолла.

Устудьуон ыйдаабы истипиэндыйэтэ 56 эрэ солкуобай, онон холбоон мөһөөх уон иккиттэн чиэппэрэ куортамна ба-
рарыттан Бэргэн иһигэр төһө да ыарырҕата санаатар, сөбүл-
эһэригэр тийдэ: «Ыксаатахха, харабыл энгин курдук туох
эмэ быстах үлэҕэ кириллиэ уонна эһиил бүтэрэр сылбыты-
гар истипиэндыйэбит арыый эбиллиэхтээх, оттон дьиэ диэн
дьиэ, үрдүбүтүгэр кэм кырыһалаах буолабыт», – дии сана-
ата уонна ыйытта:

– Хас массыына маһынан сыл тахсарбыт буолла?

– Ээ, пахай, биир массыынан ыллы-туойа кыстыгыт,
кыратык отуннугут да, таһырдыа куотарды итиинэн оргуй-
ар баанньык буолар, – диэн хаһаайын дьиэтин хайҕаата уон-
на дьээбэлэнэн мүчүк гынна: – Бачча эдэр оҕолор уотунан
умайа сырыттаахыт, оттубатааххытына да ити орон үрдүгэр
түүннү үлэ-хамнас тонгорбото буолуо ээ, ха-ха-хаах! Биир
биллэр бэйиэттэн: «Оҕон тоҕо элбэҕий?» – диэтэхтэринэ:
«Дьиэм тымныы, дьиэм тымныы», – диир сурахтааҕа. Ха-ха-
хаах!

Бэргэннээх Ксения сирэй-сирэйдэрин көрсөн эрэ кэби-
стилэр, киһилэрэ толоос соҕустук үөрэрин-көтөрүн хайала-
ра да биһирээбэтэ, арай кыыс моонньуттан саҕалаан, иэдэст-
эрэ кытаран хааллылар.

– Чэ, ити курдук, – диэтэ Бэргэн, киһилэрин халын соҕус
оонньоһуутуттан саллан, кэпсэтиини бүтэрэ охсоору, – Ксе-
ния сотору соҕуруу сынньана барар, мин иһит-хомуос аҕалы-
ам уонна каникулбар дойдуллубун, аны күһүн үөрэх аһыл-

лыбытын кэнниттэн кэлиэхпит.

– Чэ, сөп, – Дьарааһыннара боччумура охсон Бэргэннин илии тутуста уонна үһүөн таһырдыа табыстылар, дьиэлээх хаһаайын олбуор ааныгар диэри атаарарыгар сангата-ингэтэ хам буолбат:

– Биир усуллубуйалаахпын – түүн олус хойутаабаккыт, уонтан киэһэ кэлииккэ лип хатанар.

– Биирдэ эмэ бырааһынныкка хойутаатахпытына, ыалга хоно хаалыахпыт, онтон атыныгар эрдэ баар буолуохпут, эчи бу диэки түүн сырыыланар куттала да бэрт ини...

– Ha-ha-hax! – Дьарааһын мааһа табыллан күллэ, – дьэ, кырдык, бэйэтин дууһатыгар өстөөх эрэ киһи биһиги орой-уоммутугар түүн мэнээктиэн сөптөөх.

Кыыстаах уол эмиэ быыллаах-буордаах уулуссаларыгар баар буоллулар.

– Куһаҕана суох дьиэ дии? – диэтэ Бэргэн, арыый тэйэ түспүттэрин кэнниттэн.

– Хаһаайын хайдах эрэ балабыай тыллаах-өстөөх, киһини кыбыһыннарыах да, өһүргэтиэх да курдук, – Ксения санаатын малтаччы эттэ.

– Ээ, кырдыаҕас дьон бары итинник тылга тийһэр буолан хаалаллар, туох буолуой, санааҕар тутума уонна куоракка дьиэ дэбигис көстүбэт, итини да былдьыы иликтэринэ кэпсэтэн, ылар буолбуппутугар махтал, – диэтэ уол, кыһы саарбаҕалаппат гына.

– Тылга тийһии – кырдыы бэлиэтэ, – диэн, Ксения бэй-

этэ-бэйэтинийн кэпсэтэрдий ботугураата.

Сотору Ксения собуруу көттө, отгон Бэргэн үөрэжин үмүрүтэ охсон, санга дьиэлэригэр кыһынгы тагастарын кытта иһит-хомуос, чааннык-чааскы атыылаһан аҕалан хаалларда уонна дойдутугар айаннаата. Сайын устата кыһын, оо, ахтан да биэрдэ! Өлүөнэ эбэ кытылыгар этингнээх ардах түүн хайдах курдук имэнирэ-дуоһуйа таптаһа сыппыттарын ымпыктаан-чымпыктаан өйдөөтөбүнэ олус сылаанныйан, эт-этэ итийэн кэлэрэ, эмиэ да: «Кэргэннэнним дуо, тоҕо түргэнэй, холостуой олоҕум барахсан, быраһаай, аны бэйэм бэйэбэр сылдьан бүттэбим», – диэн курутуяа саныыра. Дойдутугар аймахтарыттан тастыг убайа аах эр бааллар, кинилэргэ ыал буолан эрэрин туһунан иһитиннэрдэ да, дыоно онтон үөрэн өрө көтө түспэтилэр, көннөрү истэн эрэ кэбистилэр, арай санһаа, кэм дьахтар киһи буолан, кини балаһыанньатын өйдөөн эттэ: «Харчы кыратык бэрсиэхпит».

Биир киэһэ почтаттан аҕыйах тыллаах тэлэбирээмэни аҕалан биэрдилэр: «Куоракка эргилинним, аҕабар эттим, эйигин кэтэһэбин», – диэн. Кэргэн ылан эрэр кыһа куоракка кэлбитин кэнниттэн Бэргэн туруон-олоруон булбата, сарсыарда уһугуннаһына, түннүк сабыытын быыһынан тыргыллар күн бастакы сарданаларын кытта Ксенията мичээрдээбит мөссүөнэ көстөн кэлэрэ. Киэһэ утуйаары сыттаһына, балаакка анныгар өрүс долгуннара кытылга охсуллар тыастара уонна ыраах хойутаабыт мотуор тыгкыныыра, ону кытта субу өрө тэбэ сылдьар тыгынас эмийдэргэ түөһүнэн са-

ба түһэн, уотунан умайар уостары унга-таала уурааһынтан тумнаста туймаарыы, куугунуу көтүү сыралҕан уотугар ууллуу умсулҕана сүрэбэ муннаабы нүөлүтэ мөбүһүннэрэрэ, хараба ирим-дырим буолара, тынар салгына тийбэтэ...

Ол иһин оттоон бүтэн, ходуһаларыгар бүтэһик кэбиһиилээх оту туруорсаат, Бэргэн суһаллык куораттаата. Бу сырыыга уопсайыгар таарыйбакка да, дьиэлээх-уоттаах киһи сиэринэн, тута Сайсарыны быста. Сүрэбэ тэбэ-тэбэ кэлииккэ аанын тонсуйбутугар, кинини эрэ кэтэһэн турбут курдук Дьарааһын сангата:

– Кимий? – диэтэ уонна хоруйдуурун кытта:

– Оок-сиэ, хаһаайын кэллэ! – диэн санга аллайда уонна кэлииккэни сэгэттэ.

– Дорообо, доҕор! Оттон кэргэнин дьиэтин сууйан-таран, киһи билбэт гына онорон, эйигин күүтэр, билигин суох, куораттаабыта, аны тыаттан аҕата кэлбитэ, дьэ күтүөт киһини үтэн-ааньан, тургутан көрөрө буолуо, ойбоһоскор хатырыкта хаалан, хачыр-кучур тыаһыра буолуо, ha-ha-haах! – үгэһинэн эмиэ бэрт сатаархайдык күллэ.

Бэргэн суумкатыгар чугас бэлэмнии анньыбыт сугун барыанньалаах баанканы хостоон ууммутун, киһитэ үөрэ-көтө ылла:

– Махтал, куорат чугаһыгар сир аһа мөлтөх, урут Горнайтан, Маңарас аттыттан сыл тахсар отоммутун булар этибит, быйыл мэлийдибит.

Уол олбуор иһигэр турар дьиэтин аанын тэлэйэ баттаат,

соһуйан, аан чанчыгар өйөнөн турда. Муоста кытархай кыра-аската сангардыллан, киһи халтарыйыах айылаах күлүмүрд-эс лаабынан кылбачыйар, оһох үрүң оппуоханан сотуллубут, быһыһынан бырдыйар буор мэлийбит, билиитэбэ ыга хаппах-таммыт көстүрүүлэ, кэтит орон утуйар таһаһа сибэкки ойу-улаах анал сабыылаах, куруһуба ойуулаах устуоралаах соботоһ түннүк анныгар кыракый остуол күөх ыскаатарыгар киһи атыыласпыт иһиттэрэ кэккэлээбиттэр, орон үрдүнээһи долбуурга аһыйах кинигэ, кытытыгар Шолохов статуэтката. Кыыс оһо барахсан диэн дьэ маннык буоллаһа, барыта уруккутун курдук, сайынны нуурал киэһэ көбүс-көбүстэригэр өйөммүт уоллаах кыыс хартыыналар да уларыбатах, ол эрээри дьизэ иһэ истин, ыраас, орун-оннугар: «Ксеньям барахсан үтүө да хаһайка буолсу, – диэн иһигэр үөрэ санаата уонна киһи аһатын кытта билсэриттэн эмиэ да дьулайан кэллэ, – дьэ хайдах-туох билсиһии буолар, соботоһ кыһыгар тиэрдибэккэ сирэн кэбиспэт ини, хайыахпыный – син биир хаһан эрэ хайаан да көрсөр-билсэр түгэммит туһаайыахтаах буоллаһа...»

Уол ааны төттөрү аһан, аан айаһар бачыынкаларың хаалларда, ол кэнниттэн дьизэбэ сэрэнэн сыбдыйан, Шолохов статуэткатың илиитигэр ылан ыараннатта – мрамор кыра олбохтооһ, харанга кырааскалаах ылтаһың буолан лис курдук, кэтэһэр: «ск. Арапов Г.Е.» диэн суруктаах, төттөрү уурда, онтон оһох үрдүнээһи көстүрүүлэни аспытыгар миин сыта саба биэрдэ. Үчүгэй, олус үчүгэй! Оок-сиэ, кэргэннээх буо-

лар диэн бэрт да эбит!

Сис туттан, оһох эркинигэр сыстан турда, уун-утары кыыстаах уол бугул тэллэбэр көхсүлэринэн сыстан сылаанныыйан олорор хартыыналара, ити курдук кинилэр Ксеньятынаан эмиэ баран иһиэхтэрэ буоллаҕа олох суолун устун бэйэ-бэйэлэригэр өйөнөн, тонхойо кырдыахтарыгар диэри...

6

Күһүн кэлэн, саахсаҕа сайабылыанньа биэрбиттэрэ, саах-саланыы туһунан докумуону ылар күннэригэр бииргэ үөр-энэр уолаттарын-кыргыттарын ыңыран, кафеҕа хас да осту-олу холбуу тардан бэлиэтээбиттэрэ. Ити курдук орто дойдуга Бэргэн уонна Ксения Уйбаныаптар диэн ыал баар буолбута.

Кыыдаан кыһын обургу муустаах кырыанан илгистэн, тымныынан силлиэрэн кэлэ охсубута. Сайсарыга Бэргэннээх олорор ыалларын олбуорун иһэ ыраастык күрдьүллүбүтүг-эр сипшиир уонна туора күрдьэх анныллыбыттар. Олбуор иһигэр онтон атын туох да суох, уу чуумпу, бүтүн Ксения-та тоҕо эрэ хойутаата, Бэргэн сарсын буолуохтаах сэминэ-эргэ бэлэмнэнэригэр, бэйэтэ да өйдөөбөтүнэн, түннүгүнэн таһырдьаны одуулаһа олорор буолар. Бэйи, бу кыыс тоҕо хойутаата, үөрэҕэ бүппүтэ да син балачча буолбута чахчы. Уулуссаҕа массыына тыаһа тохтообутугар, эмиэ көрө түстэ – кэлииккэ аһылынна уонна буут эти сүкпүт Дьарааһын ула-хан дьиэтигэр күлүкүччүйдэ, кэнниттэн кууллааҕы туппут киһи батыспыт. Ити аата, ыаллара тыаттан кэллэҕэ, лааппы-ларга эт тамты эстэн, билигин тыаттан ситимнээх дьон этт-эрин-үүттэрин булунан олороллор. Эбэтэр ити Дьарааһын курдук, кэлэри-барары, ылсары-бэрсэри сатыыр дьон, хантан эрэ эти-балыгы аҕалан баһаарга илдьэн атыылаан, син үп-чарчы булуналлар быһыылаах.

Бэргэн биирдэ киниттэн эт атылахаары ыйытан баран, сыаната ыарахана бэрдиттэн чафыйбыта: «Устудьюон дьонно кыратык чэлчэппэккин дуо?» – диэбитигэр киһилэрэ: «Минэхэ устудьюона-миниистирэ, нууччата-сахата син биир, сыана уларыйбат, харчы сыта суох», – диэн кэбиспитэ. Кэлин өссө толуон олохтоон абыраатылар, ол иннинэ ыарахан кэмнэр этилэр, ханна эрэ эт тахсар сурафын иһиттэхтэринэ киэһэ кэлэн уочараттыыллара уонна маҕаһыын сабыллыбытын кэнниттэн уот отто-отто, күһүнгү харанга түүн уочараттаан таһырдыа хоноллоро, ол кэнниттэн маҕаһыын аһылларыгар, ааны көнгү анһа сыһан, ойбоһос тостор улахан уочаратынан иһирдье кутулла түһэллэрэ. Дьэ итиннэ араас айдаан, этиһии тахсар – быһа киирэ сатааһын, хас да сиргэ уочараттааһын, билсэр дьонун: «Манна турбута», – дии-дии уочаракка быһа киллэрэргэ холонуу, аны эт бүтэн эрэр диэн, уочараттара тийбэккэ хаалар куттала, ол аайы ардырҕаһыы барыта баар. Оннук дьаабыланан, урааннаах үһүн күнү быһа тэбинэн туран, киэһэ маҕаһыын сабыллыыта биирдэ ыңыраар-ымсыраар атылахааччыга тийэн, биир киһиэхэ тиксэр икки киһилэ эттэрин сыһынан бүтэ тураллара.

Бэргэннээх үксүн балык кэнсиэрбэтин ылан миин онго-столлор, син миин испит курдук буолаллар, ол курдук инчэҕэй тирбэҕэ быстыбатынан сыккыраан олордохторо. Толуонтан ураты, таайа биирдэ эмэтэ эт бэрсэр буолан абырыыр. Кини таайа кэпсииринэн, 70-с сылларга диэри араас эт, халбаһыы дэлэй үһү, уочарат суох, өрөһөлөммүт кырбастартан

анал биилкэнэн дьөлө анньан, сөбүлээбиттэрин талан ыллаллар эбит, ол соботохто ханна мэлис гынан хаалбытын бэйэлэрэ да бэркиһииллэр.

Саҥа ыал дьиэлэригэр уруккуттан эбиллиилэрэ диэн – прокаттан уларсыбыт өнгө суох тэлэбиисэрдэрэ биир муннугу барытын күөнтээбит. Киэһэ оһохторун оттон баран, кыараҕас дьиэлэрэ сыһыа сыһыйан барарын күүтэ сытан, тэлэбиисэрдэрин көрөллөрө, онтукалары «аан дойдуга түннүк» диэн, хаһан эрэ Бүөтүр ыраахтааҕы Петербург куораты тутан баран, «Европаҕа тахсар түннүк» диэбитин маарыннатан ааттыыллара.

Бэргэн экрана харааран турар тэлэбиисэрин көрбөхтөөтө, билигин кинилэр сериал диэн хас киэһэ ахсын субуруччу салҕанан барар киинэлэри көрөн, ханна эрэ ыраах Латинскай Америкаҕа буолар дьоннор үөрүүлэринэн-кыһалҕаларынан олороллор, киэһэ киинэ кэллэр эрэ ыаллар бары тэлэбиисэрдэрин иннилэригэр хатаналлар...

Санаатын ситимин быһан кэлииккэ тыһаабытыгар, Бэргэн түннүккэ сыстаат, сүрэҕэ үөрүүнэн туолла – кырса саҕалаах сонноох уонна эмиэ оннук бэргэһэлээх доҕоро барахсан манган хаартан да ыраастык туналыйа сырдаан иһэр. Манган хаар өгүнүү ып-ыраас Ксеньята туртанҥы дайан иһэрэ үчүгэй даҕаны... Кэргэнэ илиитигэр суумкалаах, онтон суон халбаһы уһуга көстөр. Ити халбаһы сыралаах уочарат түмүгэр ылылыннаҕа, ол иһин Бэргэн Ксеньятын хайгыы санаата: «Оок-сиз, доҕорум барахсан төһөлөөх өр уочаракка тур-

бута буолуой...» Ити кэмнэ кыыс ыксаан-бохсоон ахан ааны аста, үрүҥ туман дьиэлэрин иһин күдэриктийэ толордо.

– Бэргэн! – диэтэ кыыс, таҥаһын да устубакка эрэ, – бу аттыбытынаабы маҕаһынгна халбаһы киллэрбиттэригэр түбэхэн, хата, тигистим, аны киэһэ сымыыт тахсар үһү, онно эмиэ уочараттаатым, билигин аһаан баран иккиэн барыахпыт, онно уочараккын буллараҥ баран, мин кэлиэм. Хата маҕаһыын дьиэбититтэн чугас, онон сымыыт тахсыар диэри хардары-таары туруохпут...

«Эмиэ эт, халбаһы айдаана, – Бэргэн сибилинги өрө көтөҕүллүбүт иэйиититтэн туох да хаалбакка, сииктии симэлийдэ, – бу туох ааттаах иэдээнэ түбүлээтэ, бачча улахан дойду эрээри, нэһилиэнньэтин аһатар эти-халбаһыыны онгорон таһаарар кыаҕа суох, соторутаанга диэри барыта баара дии, уларыта тутуу диэн саҕаланыабыттан ханна барыта сүтэн хаалбыт бэйэтэй...»

Ксения тиэтэлинэн килиэби бысталаата, арыы сыһын уонна мэлий саахары уурталаата, муора бытархай балыгыттан кэнсиэрбэни аста. Онтон атын киһи сонургуур астара суох буолла, иккиэн утарыта көрсөн олорон саахардаах, арыылаах килиэптээх хара чэй истилэр, биилкэнэн килиэпкэ балыгы сыбыы-сыбыы сиэтилэр, онтон Ксения ыйытта:

– Сарсынгны сэминээргэр бэлэмнэннин дуо?

– Оттон син, – диэн хоруйдаата Бэргэн уонна түннүгүнэн көрбүт сонунун кэпсээтэ. – Ылалбыт хантан эрэ атабынан эт аҕалла.

– Абыраммыт дьоннор, – диэн баран Ксения үөһэ тыына, – бу олоххо Дьарааһын курдук кэлэр-барар дьон эрэ этэннэ олорууһулар. Оттон биһиги курдук тыаттан улахан көмөтө суох устудьуоннар ас-тангас булбакка улаханнык эрдэниһибит быһыылаах, үөрэхпитин бүтэрэн, үлэһит буоллахпытна үрүҥ харахпытын дьэ өрө көрөр инибит.

– Тыаҕа да олох лаппа кытааппыт дииллэр, сопхуостар эстэн эрэллэр үһү, судаарыстыба аны харчы биэрбэт буолан, сопхуос үлэһиттэрэ хастыы да ый хамнастарын ылбакка букатын иэдэйбиттэр, ол иһин биирдиилээн ыаллар түмсэҥнэр бааһынай хаһаайыстыба диэни тэринэн эрэллэр үһү.

– Оччоҕо тугуй? Сопхуостар эстэллэр дуу?

– Оннугар тийэр.

– Дьэ дьикти эбит, оччоҕо былыргы курдук бытархай хаһаайыстыбаҕа көһүү буолсу, итиччэтигэр хаппыталыыһымна төннүүһүбүт дии?

– Кэбис, доҕор, аныыны сангарыма, – диэн Бэргэн кэргэнин буйда, – аны тылбытыттан ыйана сылдьаайабыт, «бас-сабыыктар бараммат күүстээхтэр» диэн этэллэр дии, Сэбиэскэй былаас оннук судургутук сууллубата буолуо ээ. Хата, олоруохтааҕар тэлэбиисэрбитин холбуохха.

Тэлэбиисэр экрана сырдаабытыгар, иккиэн сангата суох ону одууластылар – сонуннары биэрэ тураллар эбит, Горбачев хайа эрэ омук сиригэр уулуссаҕа хааман нэлэлдьийэ-хотолдьуйа сылдьан, дьонго тугу эрэ кэпсиир, кэргэнэ Раиса аттыгар туран, кини хас биирдии тылын бэркэ болҕойон ис-

тэр. Онтон атын сирдэртэн кадрдар элэнгэстилэр – баһый-
ар үксэ армяннар олорор Нагорнай Карабағы Азербайджан-
тан таһааран, Арменияға киллэрии туһунан олохтоох армян-
нар туруорсууларыттан сылтаан иирээн, миитиннэр, эбии-
тин Арменияға сир хамсаан, урусхал ортотугар сытар дьиэл-
эр, ону Азербайджанга сэтэрээччилэр баар буолуулар...

– Ээ, абааһыны сабан кэбис, – диэтэ Бэргэн, – туох аанһа
сонуну кэпсиэхтэрин, хата халбаһыыга тиксбиккин, маладь-
ыас, аны сымыйт ылларбыт...

– Барахан да кэмнэр кэлэн эрэллэр быһыылаах, тыаға со-
пхуос суох буоллабына дьон хайдах олорор? – диэтэ Ксения
тарбағын үрдүгэр кураанах бүлүүһэтин эргичитэ-эргичитэ,
ол ойуутун кынастаһа олорон, – үөрөхпитин бүтэрдэхи-
тинэ, куораттан наһаа ырааппатарбыт бэрт буолуох этэ...

– Чэ, бастаан үөрөхпитин бүтэриэххэ, уоннаағыта бэйэтэ
көстөн иһиэ этэ буоллаға...

Ити курдук уку-сакы чэйдээн баран, мағаһыыннарыгар
бардылар, лаарга диэри хаста да эргийэн тийэр уһуннаа-
хай уочарат субуллубут, Ксения тийэн, ким кэнниттэн хан-
на турбутун булла, иккиэн уһун синньигэс уочаракка күнү
быһа турардыы дьыппиэн көрүнгүнэрин ылыннылар.

Бэргэн биир киэһэ дьиэтин аанын аһаат да, Ксеньята оһох иннигэр олорорун көрө түстэ. Бүгүн кэргэнэ эрдэлээбит, остуолга аһын-үөлүн тардыбытыттан сылыктаатахха, син ба-лача өр күүшпүт быһыылаах. Кэргэнэ эрдэ кэлбититтэн уол үөрдэ, үксүгэр дьуһуурустубата энин буолан, хайдах эрэ мэлдьи кини хойутуур буолара, онон тугу эмэ буһаран тоһуй-уу үксүн Бэргэннэ тиксэрэ.

– Хайа, бүгүн дьуһуурустубан суох дуу? – диэтэ Бэргэн эгэ-дьаба уонна таһаһын уларытта туран Ксенья хайдах эрэ сэниэтэ суох «ыык» диэбитигэр соһуйан, болҕойон көр-бүтэ – кэргэнин сирэйэ-хараба хайдах эрэ салбаһырбыт, ыта-абыт быһыылаах.

– Тыый, бу хайдах буоллун, ким атабаһастаата? – дии оҕуста.

– Суох, ким да атабаһастаабата эрэри... – кыыс сүрдээх туруору хайаны дабайан тахсыбыт киһилии эмискэ күүскэ төлө биэрдэ уонна: – Биир мөлтөх сонуннаахпын, бүгүн ба-ран дьахталлар консультацияларыгар сырыттым, ону чин-чийэн көрөн баран, миигин оҕото суох буолаһын диэн быһа-ардылар, – Ксенья эмискэ куолаһа титирэстээн, ытаан барда.

Бэргэн кэргэнин аһынан, төбөтүн түөһүгэр ыга тардан ба-ран, бокуойа суох баттаһын имэрийэ-имэрийэ сыллаата-уу-раата:

– Доҕоччуок, уоскуй даа уоскуй, ол алдьархай буолбатах,

наһаа ыксаамых, билигин эмп күүстээх, баҕар, эмтиэхтэрэ.

Кыыс харабыттан ып-ыраас таммахтар тохтоло суох то-
бурҕастылар:

– Мин оҕо мааткалаах үһүбүн, онон туох да быһаабат...

Бэргэн ыксаата уонна:

– Оҕону ылан иитиэхпитин да сөп буоллаҕа, – диэтэ, – Чы-
ычаабым, ытаама эрэ, эн айманнаххына, миэхэ наһаа ыара-
хан буолар.

Ксения аһыннаран, өссө сэтэрэн, уйа-хайа суох ытаата уо-
нна ытыырын быһыгар бокуойа суох сипсыйдэ:

– Айбыппыт тоҕо миигин маннык хабырдык атаҕастаа-
быта буолла? Итинник ыарыылаах бэрт сэдэх, тыһыынчаҕа
биир эмэ баар буолар дииллэр, онно мин түбэхэн хаалбып-
пын. Лотереяҕа массыына сүүйэр курдук, биир эмэ киһи-
эхэ тиксэр үчүгэй эбитэ буоллар, миэхэ түбэхэн да бэрт, от-
тон куһаҕантан Айбыт матарбат, ким хайа иннинэ мин ти-
йинэ охсубуппун... Хайа дьоллоохторго санаатылар да оҕо
үөскүүр эбитэ буолла? Били эһигини кытта уопсайга ыал-
лыы олорбут Динаҕыт кылгас кэмнэ билсибит уолуттан ыа-
рахан буолан, онтон кыбыста ахан сылдыар, хайдах эмэ гы-
нан улаата илигинэ түһэртэрэн кэбиспит киһи диир. Оттон
биһиэхэ бу... Ким эрэ кыраабытын курдук...

– Чэ, кэбис, аһыны саҕарыма, ама ким кыраатаҕай, –
онтон Бэргэн эмискэ хонос гынан, кэргэнин өрө тардан, уу-
хаар баспыт хараҕын утары көрдө, – Динаҕ хата ол оҕотун
түһэртэрбэтин-хайаабатын, биһиги да ылан иитиэхпит, бэйи

эрэ, оттон аҗата биллэр дуо?

– Биллэр, хоту дойдуттан сылдыар саха уола.

– Чэ, оччоҕо оонньуута суох дьүөгэбин кытта кэпсэт, ки-
ниэхэ оҕо наадата суох буоллабына, биһиги ылыахпыт.

Ксения кытархай сибэкки ойуулаах былатыагынан ха-
рабын соттуммахтаата уонна хаттаан ыйытта:

– Кырдык дуо?

– Кырдык буолумуна, үөрэхпитин бүтэрэн, атын сиргэ
үлэлии барарбытыгар кыһыл оҕону көтөҕөн тийиэхпит уо-
нна бэйэбит оҕобут диэхпит, оччоҕо ким да бу иитиэх оҕо
диэн уорбалыа суоҕа.

– Бэргэнчигим, арааһа, сөпкө эттин ээ, – кыыс биллэ сэрг-
эхсидэ, ойон турда, – бэйи, оччоҕо сибилигин уопсайга ба-
ран, мин Динаны көрсө охсобун, бэркэ ыксыыр этэ, аны сар-
сыарда тураат, түһэртэрэ баран хаалыа, чэ, түргэнник аһы
охсуохха.

Кэмчи астаах остуолларыгар утарыта көрсөн олорон чэй-
дииллэригэр Бэргэн:

– Мин эйигин кытта уопсайга барсабын, – диэбитигэр
кэргэнэ күллэ:

– Доҕочуок, туох диэн эттэххиний? Ол биһиги, дьахтал-
лар, кэпсэтиибитигэр эр киһи кыттара наадата суох уонна
куттаныма, Сэргэлээх бу икки ардыгар аҕыйахта үктээн ти-
ийиэм, наадабын быһаарсаат, төннүөм буоллаҕа, – дии-дии
Ксения урукумуонньугу талырҕатан сирэйин суунна, лаам-
па сырдыгар пуудараланан, бааталаах маҕан тарбахтара эл-

энгэстилэр.

– Уопсайга тийэн мин уолаттарбар олоруом, соботохтуу ыппаппын, аны күлүгээттэргэ түбэһиэн.

– Чэ, баҕар, буоллун.

Иккиэн аһаан бүтэн, тиэтэйэ-сарайа таннан, туманынан бүрүллүбүт уулуссаҕа тахсан, хаамсан хоочугураһа турдулар. Сайсары күөлүгэр киирэн, тэпсиллибит элбэх ыллык ортотугар туманга хайысхаларын сүтэрэ да систаллар, унур туораан тахсаннар, стадион олбуорун кыйа барбахтыылларын кытта туман быһыттан Сэргэлээх таас дьиэлэрин уоттара тырымнаһа түстүлэр.

Түргэнник сылдыях курдук санаабыттара да, хайа-хайалара бииргэ үөрэнэр оҕолорун ортолоругар киирэн, кэпсэтэн-ипсэтэн уһаатылар, дьиэҕэ-уокка наллаан көрсүбэтэхтэрэ да ырааттаҕа. Төһөнөллөрүгэр, таһырдыа тахсыбыттара, тымныы арыый сыһыйбыкка дылы, туман арыый дьэнкэрэн, бэл үөһэ будулҕан быһынан туолбут ый көстөр. Тымныы да, хойут да буолан, биир эмэ тиэтэйбит киһи күлүгүлдүйэн аһар уонна туох да баара биллибэт, арай ханна эрэ ыт үрэн ньаҕыйан иһэн ах барда.

– Хайа, Дина туох диэтэ? – Бэргэн тымныы салгыны эҕирийимээри, иллэн илиитинэн саал былаатын сирэйигэр өрө тарда-тарда ыйытта.

– Чэ, дьиэбитигэр тийдэххэ сиһилии кэпсиэм, манна киһи кыайан сангарбат, тыным хаайатарар...

Ол иһин атахтарын эрчимнээхтик тэнгэ үктээн, хоннох-

торун анныттан тутуһан күөллэрин устун балачча өр хааман хаачырҕатан, син сыыры дабайдылар, кэмниэ-кэнэҕэс олбуордарын ааныгар кэлэн, хатаммыт кэлииккэни аһан, дьиэҕэ киирдилэр, ити тухары биир да тылы бырахсан кэпсэппэтти-лэр.

Ааннарын аһан иһирдьэ атыллыылларын кытта, сирэйдэригэр сылаас салгын ил гына охсулунна, электрическэй лампа умайан күндээрэ түстэ.

– Дьэ маннык, – диэтэ Ксения сонун устаат да: – Мин маннай Динаттан туруга хайдаҕын туоһуластым, кыһым: «Оҕом улаатан хаалла быһыылаах, түһэрээри эмп иһэн көрөбүн да – билиммэт уонна эми сөбүлээбэккэ дуу – сүр-эҕим-быарым эриллэр», – диир. Мин олох туһугар охсуһан мунгнанар оҕо эрэйдээҕи наһаа аһынным: «Дина, оҕоҕун түһэртэримэ, төрөө, биһиги эйигиттэн ылан иитиэхпит», – диэтим. Кыһым наһаа соһуйда да, үөрдэ да быһыылаах, маннай ытамныйда, ол курдук өр кэпсэтибит, кини оҕотун аҕатын – аанһа билбэт киһитин кытта быстах билсэн ааспыттарын, ол түмүгэр оҕо үөскээбитин, ону төрөттөбүнэ, соһотох бэйэтэ оҕо чэнкээйилэнэн олорор кыаҕа суоҕун, өс-сө үөрэнэр уонна ыал буолар санаалааҕын эттэ. Чэ, онон сөбүлэстибит, арай ол эмп испитэ оҕо доруобуйатыгар охсубат ини.

– Оо, эрэйдээҕи, оҕо мунгнаах тыыннаах хаалар туһуттан төһө эрэ куттанан, олох туһугар охсуһан эрдэҕэ, киһи аһы-ныах...

– Акаарычаан, кини билигин тугу да билбэт быыкаайык үөскэх эрэ буоллаҕа.

– Син биир, тыыннаах дууһа диэн тыыннаах дууһа.

Иккиэн да төрүү илик оҕону аһыйан ах бардылар, устудь- уоннарга аһаан кэлбит буоланнар, чэйдээбэккэ эрэ баары- ан тиэтэйэн хаалларбыт иһиттэрин хомуйдулар уонна тута утуйаары сыттылар. Уу чуумпу. Ыалларын остуолбаҕа ыйам- мыт лаампаларыттан түннүк сабыытын быһыһынан сырдык кутулар, ол биир дьырбиитэ хартыынаҕа бугул тэллэҕэр оло- рор уоллаах кыһы сырдатар. Аны санаатахха, тоҕо кинил- эр бэйэ-бэйэлэригэр көхсүлэринэн буоллулар? Арааһа, иир- сибиттэр быһыылаах. Оок-сиэ, олох обургу уустук даҕаны, Толустуой эппитигэр дылы, хас биирдии дьоло суох ыал ура- тылаах. Билигин кинилэр эмиэ атын сири көрөллөр, Ксения улаҕа хайыһан мунна сурдургуур, кэм да ытыыр быһыылаах, оттон Бэргэн икки илиитинэн кэтэх тардыстан тиэрэ түһэн, өһүө боруоран көстөрүн одуулаһар.

Кэргэнин аһынарыгар буолан, оҕо үөскээбэт буолбутун туһунан сонуну аан маңай хайдах эрэ кулгааҕын таһынан аһарбыта, билиги санаатахха, сүрдээх дыыала эбит – дьин бэйэтин оҕото суох буоллаҕына, бу орто дойдуга кэлэн бар- быт бэлиэтэ – этэ-сиинэ, хаана-сиинэ кэлэр көлүөнэлэргэ хайдах да хаалыа суох бэйэтэ буоллаҕа. Иитиэх оҕо диэн иитиэх оҕо буоллаҕа, саатар хаан аймахтарыттан атын, ол Ди- на кылгас кэмнэ имэнгнээх тапталын түмүгэр хайа киһиэхэ оҕо онгорторбутун бэйэтэ эрэ билэн эрдэҕэ...

Бэргэн туран, остуолга тийэн, чааскытын ылан, тымныы ууну куттан испитэ буола олорто, оттон кэргэнэ атын сир диэки хайыһан сытан тохтоло суох сиигирэр харабын кистии-саба ытыһын тэллэбинэн соттор, маны барытын бу-дул-идил туманы быыһынан устанныыр ыйданга үөһэттэн одуулаһар.

8

Итгнтэн ыла уонча сыл ааста. Бэргэннээх ол тухары хоту улууска үлэлээн баран, болдьоспут кэмнэрин хас да бүк толорон уонна кырдыгынан эттэххэ, кэнникинэн ыраах, кытыы сиргэ олох уустугурбутуттан, ас-тангас сыаната сиэрэ суох ыараабытыттан сиэттэрэн, нуучча өһүн хоһоонугар «балык уу диринэр, киһи үчүгэй олоххо тардыһар» дииллэринии, киин сиргэ чугаһаан, куорат таһынаабы дэриэбинэбэ көһөн кэллилэр. Ксения ыал буолан, училище кэнниттэн салгыы үөрэнэ сатаабатаба, билигин оскуолаба биэлсэрдиир, оттон геолог идэлээх киһи Бэргэн сөптөөх үлэ көстүбэктэ эрэйдэнэн баран, хата, куоракка биир тэрилтэбэ харабылынан ылбыттарыгар да үөрдүлэр. Ксенияба учууталлар уопсайдар диэн ааттанар – уунан ититиллэр эрээри, туалета таһырдыа, ууну массыынанан ажалтаран буочукаба кутар дьиэбэ икки хостоох квартира биэрэн абыраатылар, үөрэхтэрин бүтэриэхтэрин эрэ иннинэ Дина уол оҕоломмутун кинилэр көрдөһөн ыланнар, бэйэлэрин анныларыгар суруйтаран, Элэй диэн ааттаабыттара манна кинилэр оскуолаларыгар кыра кылааска үөрэнэ киирдэ.

Биэс сыл устата сылаас уйа буолбут Сэргэлээх барахсантан араас сиргэ ыһыллыахтарыттан, Бэргэннээх тэйиччи улууска олохсуйаннар, бииргэ үөрэммит оҕолорун кытта көрсүбэтэхтэрэ быданнаата. Сэргэлээхтээби да сыллар ыраах су-

ол тоҗойун кэтэҗэр сүппүт курдуктар, билигин Сэргэлээҗи, эдэр саастарын уйатын биирдэ эмэтэ быһа оҗустахтарына, олох атын көлүөнэ эдэркээн уолаттар, кыргыттар сылдыбаллар, хаһан эрэ кинилэр курдук күн кыһалҗата суох оонньунан-көрүнэн туолбут уопсай дьыэлэргэ туран, туох баҗарар ааһарын, умнулларын, олох олус кылгаһын, сааһырыы кэлэрэ түргэнин туһунан курус толкуй долгуна харааһыннара кууһара.

Бииргэ үөрэммиттэриттэн үгүстэр куораттан барбатахтар, Эллэйдэрин ийэтэ Дина саастаах соҗус эрээри, улахан дуоһунастаах уонна үптээх-астаах киһи ойоҗо буолбут сураҗын истэллэр. Ол эрэ улахан дуоһунаска сылдьан, уларыта тутуу долгуна саба халыйан кэлбитигэр долгуйбакка-уолуһуйбакка баантан улахан иэс ылан, маннай чааһынай маҗаһыын аспыт, онтон сылтан сыл улам уопутуран, Кытайынан, Турциянан, Араб дойдуларынан үлэһиттэрин ыытан, эргинэн-урбанан, чаччы да «кыһыл көмүс үрүччэни таба тайанан» – куоракка хас да маҗаһыыннаммыт, массыыналаах, дьыэлээх-уоттаах «санга сахалар» кэккэлэригэр бигэтик киирбит, кини көмөтүнэн дуу – Дина эмиэ салайар үлэҗэ эриллэн, бэлиитик-дьахтар аатыран, республиканы сирэйдиир-харахтыыр араас делегациялар састааптарыгар киирсэн, онно-манна сотору-сотору барар-кэлэр үһү диэни истэн, сорохтор үөхсэллэр, оттон үгүстэр ордугургуу саныыллар. Оттон Бэргэннээх Ксения: «Оҗобут ийэтэ кыахтаах киһилиин холбоспут уонна бэйэтэ эмиэ салайар кэккэҗэ киирбит буол-

лабына, бафар, биирдэ эмэ Эллэйчикпитигэр көмөлөһүө», – диэн үөрэ саныллар.

Бэргэннээх Ксения хаар түһүөн иннинэ биир субуота күн, оптуобуһунан куораттаатылар, анаан-минээн маҕаһыынар кэрийдилэр, улахан тугу да атыыласпаталлар даҕаны, хас да сиргэ сылдьан, кизһэлик болуоссаты туораан эрдэхтэринэ, кэннилэригэр массыына бээҕинээтэ уонна: «Бэргэн! Бэргэн!» – диэн ыңырдылар. Эргиллибиттэрэ – бас сыгынньах эрээри, нуорка саҕынньахтаах Дина уулусса кытыытын кизһэти багдаллыбыт «Лан крузер» массыынатын сэгэппит аанын үрдүнэн быган, мичээрдий турар, моонньугар эриммит манан былаата ала-чуо туртайар.

– Хайа, Ксения, Бэргэн, дорооболорунг! – диэтэ.

– Тыый, Дина! – урукку дьүөгэтин көрөн, Ксения санга аллайда: – хас сайын, хас кыһын ааста?! Оок-сизэ, кыыс оҕото, өлөн-охтон биэрбэт, билингги үйэ саамай модун «Лан крузер» массыынаҕыттан көрдөххө, олох-дьаһах да люкс быһыылаах дии?

– Наһаа улаханник сангарыма, ол эрээри мин дьылҕабар үңсэргиирим сатаммат, – Дина астыммыттыы күллэ.

– Былыргы сүктэр кыыс манан атынан наскылдыыта сырыттаҕа, билингги үйэ кыргыттарын көр...

– Биир ат оннугар сүүһүнэн аты миинэ сылдыбыт ордук, үйэбит оннук, хайа эһиги ханна бараҕыт? Мин быраҕан биэриим.

– Бэйи, Дина, биһиги маҕаһыынгга сылдыахтаахпыт... –

диэн Бэргэн akkaастых курдук гыммытын Ксеньята хааман сылайбыт быһыылааҕа, эгэ-дьаҕа сөбүлэспитэ:

– Ээй, чэ, маҕаһыын буоллар хааллын, хата, бэлэм массыынанан дьиэбитигэр бырахтарыахха.

– Доҕотторбун илдээн бөҕө, көрсүбэтэхпит да ыраатта, эниги куоракка көспүт сураххытын истибитим, – Дина үөрдэ-көттө, тирии кууркалаах дыгдаллыбыт суоппара тахсан дорооболосто уонна кэлин аанын аспытыгар, Бэргэннээх Ксенья киирэн олордулар, кинилэр миэстэлэрин булбуттары кэнниттэн массыына оннuttан тыаһа-ууһа суох хонунна.

– Хайа, доҕоор, дьэ сүрдээх да массыыналаммыккын, – диэн Ксенья хатылаан чингэтэн этэн, дьүөгэтин эмиэ хайҕаата, – тэрилтэн массыыната дуу, бэйэн киэнэ дуу?

– Бэйэм... – Дина соччо дьалайбатах быһыынан хоруйдата.

– Бадарааны-идэрээни билиммэт сэп быһыылаах, биһиэхэ хоту дойдуга сылдьарга бэрт буолуо эбит, сыаната да тос курдук буолуохтаах, – диэн баран Бэргэн, харда эрэйэн кыһы көрдө.

– Тос курдук... – Дина кини сангатын ой дуорааныны хатылаата, массыына сыаната төһөтүн чопчу эппэтэ, бука, кинилэр курдук дьон санаммат сыппаралара буолуохтаах, ону бигэргэтэрдии кыыс сөбүлээбэтэх быһыынан: – туох ааттаах массыынананы сөҕөн хааллыгыт, массыына диэн кэлэргэ-барарга атах тардыстар эрэ аналлаах, атыны кэпсэтиэбин... –

диэтэ.

– Үүммүт үйэ ирдэбилин эн кэмигэр өйдөөн сөпкө дь-аһаммыккын, оттон биһиги, сэссиэлиисим сырдык саары-стыбатын оҕолоро, өйбүт-санаабыт уруккулуу – маннай но-руот туһугар олоруохтаахпыт, бар дьон туһугар кыһаллыах-таахпыт диэн курдук... – диэтэ Ксения, эргим-ургум көрбөх-түү-көрбөхтүү. – Дина кэргэннэммит үһүгүн дуу? Туох үл-эһитий?

– Бизнесмен...

– Ким диэний?

– Карп... – эмиэ биир тылынан кылгастык хардараат, ки-нилэргэ лаппа хайыста, – бэйи эрэ, оттон эһиги тугунан дь-арыктанар буолабыт?

– Мин идэбинэн биэлсэрдиибин, оттон Бэргэн харабыл, – диэтэ Ксения уонна санаатын эбии эттэ, – куоракка өр буолан баран төннүннэххэ, уларыһы-тэлэрийии буолбут, биһиги тыаҕа олорон олохтон хаалбыппыт быһыылаах, оттон эн курдук доҕотторбут билинги олох киэн хардыытын кытта тэнгэ барсан иһэр эбиккит, маладьыастар.

– Киһи олоҕун онгостуохтаах буоллаҕа дии, – диэтэ Дина, проспекка киирэргэ уулусса быһа охсуһуутугар светофорга тохтообуттарыгар, суоппар хотунун диэки көрдө:

– Динара Игоревна, ханна барабытый?

Дина кинилэр диэки хараҕын быраҕан ылла:

– Бэйи, бу дьону маннай тиэрдиэххэ, аадырыскытын этин эрэ, – уонна тийэр сирдэрин истэн баран соһуйда, – онно

тугуй, ол дэриэбинэбэ дьизэ туттубуккут дуо?

– Суох, туох дьизэтэ кэлиэй, манна саҥа олохсуйбут дьонго, – диир Бэргэн, – итиннэ Ксения оскуолаҕа биэлсэрдиир буолан, киниэхэ уопсайга квартира биэрбиттэрэ.

– Уопсайга квартира даа? – Дина соһуйбут курдук хатылаан ыйытта уонна бэйэтэ бэйэтин уоскутардыы саҥарда: – Ол эрээри тыаттан саҥа киирдэххит, барыта – иннигитигэр.

– Биһиэхэ ол да сөп, үнсэргээбэппит, – диэтэ Бэргэн кыйгыттыбытты.

– Оҕолоор, бэйэ-бэйэбитин кытта көрсүбэтэххит ыраатта дии уонна атын кэпсээн суоҕар дылы баайы-дуолу аахсыман. Кырдык, Дина, биһиги, куоракка саҥа киирбит дьон, ити да дьизэ көстүбүтүгэр үөрөбит. Бэйэн туох эрэ уопсастыбаннай үлэнэн дьарыктанар быһыылааххын дуу? – диэн Ксения ыйытта.

Дина мүчүк гынна:

– Бар дьоммут туһугар кыһаллыахтаах буоллахпыт дии, ол иһин араас уопсастыбаннай хамсааһынарга харса суох кыттабын, олус уустук, норуоппут кэскилэ барыта быһаарыллыан сөптөөх мүччүргэннээх кэмнэ кэллибит, оннук түгэннэ мунукка-ханникка саһан сытар табыллыбат. Оҕолоор, кэлэр субуотаҕа биһиэхэ кэлэ сылдыын эрэ, кэргэммин билиһиннэриэм, дьизэбин-уоппун көрдөрүөм.

– Туох эрэ бырааһынньык буолар дуу? – Бэргэн чуолкайдаста.

– Суох, субуоталарга мин кэргэним бизнескэ бииргэ үл-

элиир дьонун ынгыртаан сынньанааччылар, үксүн тыаҕа бултуу-алтыы барааччылар, бу сырыыга халлаан тымный-да, ыраата үүтээннэригэр айаннаахтарын өрүс мууһа тура илик, онон дьиэбитигэр бырааһынньыктыахпыт диэн эппитэ.

– Эс, эн кэргэнниттэн хайдах эрэ толлобут, партнердара да олус сүрдээх-кэптээх буолуохтара, онно биһиги курдук судургу дьон туох диэн тийиэхпитий? – Ксения салла санаабытын кистээбэтэ.

– Мин кэргэним Карп киһи курдук киһи, баҕар, омос көрөргө тонкуруун курдук буолуо да – билсэн-көрсөн бардахха, кимтэн кэпсээннээх-ипсээннээх, оттон билигин кыратык кыабырбыппыт диэн улахан кэпсээнгэ киирбэт. Сахалар төрдүбүтүн ырыттааха, оннук тиэрэ байбыт, аан дойду миллиардердарын кытта тэнгэ турар киһибит былыр да суоҕа, билигин да тахсара ыраах, онон бары биир төрүттээх-уустаах, тэн дьоммут диэн кэбиһин.

Чочумча ах бардылар, түннүк нөнгүө Туймаада киэн сыһыта элэгэлдьийэр, от-мас кэмчи, иинэбэс иирэлэр, сепэрээктэр ааһаллар, ол оннугар массына быһа-арда суох субулар, тэйиччи түөртүү-биэстии этээстээх дьиэлэр аттыларыгар араас санга тутуулар көстөллөр. Суоппар хотунуттан көгүллэтэн баран араадыыатын холбоото – ыраах хоту дойду, туундара туһунан ырыа дьүрүһүйэр, бары ону иһилиирдии чуумпуран омордулар, Бэргэн хоту олохторун, кыһынны бытарҕан тымныыга дьүкээбил уота халлааны барытын сыр-

дата күлүмнүүрүн-чабылыннырын туоххайа өйдөөтө, оттон Ксения дьүөгэтэ кыабырбыт-байбыт эрээри, биир да тылынан Эллэйчик туһунан ыйыппатабын дьиктиргээтэ эрээри, иһигэр оҕотун син саныыр быһыылаах, көрүөн баҕара буолуо, ол иһин биһиги курдук быта да суох дьаданы дьону бэйэтигэр ынгыар диэн санаата, кэмниэ-кэнэҕэс хоту дойду туһунан ырыаттан өй булбуттуу Дина санарда:

– Эһиги аны туундара түгэбэр олорор буолбатаххыт, куорат дьонобут, аныгыскы субуотаҕа бу суоппарым Сааска кэлэн эһигини дьиэбититтэн ылыаҕа, хайаан да ыалдыттаан, эдэр сааскыт дьүөгэтин дьиэтин-уотун көрүң, кэргэммин кытта билсин.

– Бииргэ кытыйанан-хамыйабынан бырахсан улааппыт Динам ынгыарын кэннэ баран бөҕө буоллаҕа, – дии оҕуста Ксения, – эн этэргэр дылы – аны куорат дьонобут.

Ити икки ардыгар кинилэр дэриэбинэлэригэр кэлэ оҕустулар, Ксения: «Киирэн чэй иһэн тахсыбаккын дуо?» – диэбитин Дина ыксыыбын диэн akkaастанна, массыына хонунна, онтон эмиэ тохтоото, хотун түннүгүн тааһын түһэрэн баран: «Ксения!» – дии-дии ынгырда, дьүөгэтэ хап-сабар сүүрэн тийбитигэр, тугу эрэ иһиллибэт курдук эттэ уонна таас сабылынна, «Лан крузер» төттөрү эргийэн, улахан суол устун субурута турбутун кэнниттэн одуулаһан туран Ксения:

– Киһи түргэнник да көнөр буолар эбит, уонча сыллааҕыта маҕаһынтан кырбас эти булан мииннэннэхэ үөрэр, уоп-

сай дьиэбэ биир оронго атахтаһан утуйбут кыыһым сылдыар диэтэххэ, арааһа, ким да итэбэйиэ суоҕа, аны биһигини бэйэтигэр тэннээбэт...

– Ити ыңыран тугу эттэ? – диэн Бэргэн ыйытта.

– «Оҕото суох бэйэбит эрэ кэлээрин, Карпым сөбүлүө суоҕа», – диэннээх, саатар оҕом хайдаһый, кистээн көрдөрүң, хайдах-туох сылдыарый да диэбэтэ, – диэтэ Ксения чахчы абаран.

Икки этээстээх уопсай дьиэлэрин диэки хаамыстылар, добдугураччы тонмут суолга кыраһа үрдүгэр атахтарын суола харааран хаалар, Бэргэн кэргэнин хоннобун анныттан ылла уонна уоскутарды саңарда:

– Ити эрэри кимиэхэ да ымсыырар наадата суох, үөһэ дойдуга быалаах кинигэбэ ким хайдах олоруохтааҕа барыта суруллан турар дииллэр, оннук эркээйибит эрдэттэн охсуллубут буоллаһына хайыахпытый, хата, аныгы өрөбүлгэ эн дьүөгэбэр, оҕобут ийэтигэр ыалдыттыахпыт, төһө да байдар, кыабырдар, син аймах, доҕор тэнгэ санаан, биһигини билбэт курдук туттубатыттан, дьиэтигэр энин ыңырарыттан үөрүөххэ эрэ сөп буоллаҕа.

Субуоталара бу тийээн кэллэ. Дина кэргэниниин мангнай билсэргэ тугу илдээллэрин толкуйдаан бараннар, көмүс солотуулаах икки үрүүмкэни бэлэхтиирдии быһаарыннылар, сыаната наһаа ыарахан да буолбатар, көстүүлэрэ үчүгэйдэр. Субуотаҕа үөрэҕин кэннитэн Эллэйдэрин Бэргэн таайа аахха хааллардылар, эбиэт чугаһыгар суоппар бу сырыыга судургу соҕус «Тойота» массыынанан кэллэ. Хатын Үрэххэ асфальт суолунан тийээннэр, туох да көстүбэт гына тимир лиһинэн ыга саайыллыбыт олбуордаах дьэ ааныгар тохтоотулар. Бэстэри быыстарынан икки мэндиэмэннээх кирпииччэ дьэ кытарымтыйан көстөр. Олбуор айаҕар «Осторожно! Злая собака!» диэн суруктаах. Суоппар кэлииккэ чанчыгар баар звоногу баттаабытыгар автоматическай күлүүс тыһа халыр гынна уонна домофонтан дьахтар сангата иһилиннэ: «АСТЫМ».

Иһирдьэ киирбиттэригэр, сыап кылыгыраата да, улахан ыт аһыта килэйбитинэн, ардырҕаабытынан сүүрэн кэлэн иһэн, суоппар буйбутугар, кинини билэн, кутуругун куйманната-куйманната нуучча остуоруйатыгар баар дьэ-эҕэ маарыннатан онгоһуллубут, түннүгүн, аанын хаптаһын бүүрүктэрэ киэргэтэ быһан онгоһуллубут кыһыл-күөх кырааскалаах уйатыгар төттөрү барда. Кэлииккэ ааныттан ыла тротуар – түөрт муннуктаах билииккэлэр тэлгэтиллибитт-

эригэр тиит кетөбөтө таммалаабыт. Дьиэ сүрдээх улахан эбит, тыа кулуубуттан итэҕэһэ суох быһыылаах, олбуор иһигэр эбии дьиэлэр, гаражтар, баанньык, бу тутуулары барытын гаһынан сылытар хочуолунай бааллар.

Бүтүннүү өстүөкүлэ таас улахан күүлэни унуордаан дьиэҕэ киирбиттэригэр, будьурхай уһун баттабын саннын байаатыгар ыспыт, манан эмийдэрин куоһааҕа көстөр аһаҕас уолуктаах харанга былаачыйалаах Дина кыламаннара тэрбэһэн, арылыччы көрбүтүнэн кэлэн, Ксеньяны кууһа түһэн, уураан ылла:

– Дьүөгэм, маладьыас, хата ханна да атын сиргэ барбатахыт, дорообо, Бэргэн.

– Бу эһиэхэ, – Ксения хоруопкалаах үрүүмкэлэри туттарыбытын Дина аһан көрөөт, хаһан да итинник үчүгэйи көрбөтөх курдук «уой-аай» бөбөтүн түһэрдэ (Бэргэн иһигэр: «Ильф, Петров хоһуйбут Эллочка-людоедкатыгар дылы буолан», – дии санаата), баай, кыахтаах дьахтар итинник омуннаахтык үөрбүтүттэн ыалдьыттар эгди буоллулар, Дина онтон кинилэри иһирдэ ыңырда:

– Баһыбаларың, чэ, ааһың, табаарыстарбыт кэлитэлээбиттэрэ...

Өссө икки хас хоһу аһан, бүтүннүү от күөҕэ өгнөөх кинэн саалаҕа киирдилэр, хоһу тилэри халың сымнаҕас көбүөр тэлгэммит, биэс-алта нуучча-саха эр дьон бинсээктэрин устан, хос ортотугар турар улахан бильярдыйр остуолу тула көтө сылдьан, шариктары охсуолаан оонньоуллар, кинилэр

холоонноох доѳотторо быһыылаах – мааны дьахталлар дьыбаанга олорон, бэрт килбэчийбит-чаѳылыйбыт өнгөөх ойуулардаах сурунааллары арыйталаан көрөллөр, санга ыалдыттар киирбиттэригэр, харахтара кинилэргэ буолла.

– Карп, – диэн Дина ыгырбытыгар, кыыдаа манган баттахтаах, атыттар хаалтыстаах буоллахтарына, улуга аһаҕас ырбаахынан нэлэлдьийэ-хотолдьуйа сылдьар дьиэлээх киһи тийэн кэллэ.

– Бу билсэн кэбис, мин устудьуон сыллартан табаарыстарым – дьүөгэм Ксения уонна кини кэргэнэ Бэргэн.

Кырдыаҕас киһи кинилэргэ лобуой курдук эттээх эрэри, сып-сымнаҕас ытыһын туттарда:

– Карп...

– Чэ, Карп, саҕалыырбыт дуу, ыалдыттар бары муһуннулар.

– Сөп-сөп, мин билигин... – хаһаайын бинсээгин олоппос өйөнөрүгэр кэтэрдибитин ылла, моонньугар үрүмэччилии быһыылаах хаалтыһын иилиннэ уонна халыг ытыстарын лобурҕаччы охсунна:

– Чэ, доѳоттоор, болҕойун, билигин үөһэ саалаҕа тахсан, кылгас эҕэрдэ кэнсиэри истиэҕин, – диэбитигэр, ону эрэ күүтэн турбуттуу, бары бинсээктэрин кэтэ-кэтэ, дьыбаанга олорор дьахталларыгар чугаһаатылар.

Билбэт дьонун ортотугар өр моруу буолбакка, атын хоско тахсалларыттан үөрбүт курдук Бэргэннээх хап-сабар киһилэрин батыһан, дуобат курдук чочуонайдык онгоһуллубут өй-

өнөрдөөх, саһархай кыраасканан лаахтаммыт эрийи кири-
лиэс көпсөркөй көбүөр тэлгэммит үктэллэринэн иккис эт-
ээскэ дабайдылар. Эмиэ киэнг хоху ааһан, сымнаҕас кири-
эһилэлэр хас да эрээтинэн кэккэлээбит саалаларыгар киир-
дилэр, дьоҕус сцена, кэтэбэр «Встреча друзей» диэн сурук
ыйаммыт кэтит хаптаҕай экранга сырдаабыт, быһата, тыйа-
атыр кыра саалатын курдук. Ыал дьиэтин иһигэр сценаны,
сааланы хаһан да көрбөтөх буолан, Бэргэннээх дыктиргээн
эргичингээтилэр, оттон ыалдыттар сылдыа үөрэммит сир-
дэрэ быһыылаах – киирэн инники эрээккэ хоноспуттары-
гар, биһиги дьоммут кэлин турар олоппосторго олордудар,
ол кэмнэ экранга хартыынаттан хартыыналар солбуһан ки-
инэ өгнөөх кадрдара элэнгэһэн бардылар, түөһүгэр депу-
татскай значоктаах киһи трибунаттан этэн-тыынан кэбйиэ
турар, ону пальмалар, күөх муора, крокодиллар ынырык ай-
ахтарын аппаннатан ардай аһыылар килэнгэһэ солбуйду-
лар, килэриспит-молоруспут хайа эрэ Африка биис ууһун
дьонун ортолоругар саха киһитэ омуктар нэлэкилэрин эринэ
тардынан, төбөтүгэр туох эрэ куорсуннардаах бэргэһэни ан-
һынан, илиитигэр үнгүү тутан, үөрэ-көтө турар, аны Рес-
публика Президентэ кими эрэ кытта эйэ дэмнээхтик кэпсэт-
эр, онтон булчуттар таас хайа үрдүгэр аһыы олоролор, бул-
тарын – хас да чубукуну хаарга тэлгэппиттэр, аны ыһыах
быһыылаах – бары сахалыы танастаахтар, оһуохайга хааман
хотолдьута сылдыаллар. Мааны ыалдыттар киинэни көрө-
көрө үөрдүлэр-көттүлэр:

– Хайа, ити эйигин хаһан түһэрбиттэрэй?

– Африка ханнык дойдутай?

– Чубукулары кыайбыккыт, Дьяангы хайалара дуу?

Киинэ бүттэ, экран умулларын кытта дьиэлээх хаһаайын Карп сцена үөһэ баар буола түстэ уонна артыыстардыы хангас илиитин тарбахтарын бинсээгин энээригэр батары анһан баран, аһыйах тылы эттэ:

– Биһиги күндү доҕотторбутун көрсүһэр күнгэ маннай бэрт кыратык уруккуну санатар түгэннэри көрдөрдүбүт, эмиэ санаттан дьиэбэ-уокка наллаан сынһанар субуота үүммүтүнэн итиитик-истинник эбэрдэлиибит уонна эһиэхэ анаан, саха эстрадатын «сулустарын» күүһүнэн эбэрдэ кэнсиэри сағалыыбыт. Мантан ыла тылы ылар биллиилээх конференсье уонна диджей Куллугуратыы Куонаан, кини салайан ытыа.

Хаһаайын сағатын дорҕооно да сүтэ илигинэ, хантан эрэ баар буола охсубут муус манан көстүүмнээх хатыгыр эдэр киһи кирилизкэ наадайбакка, сценаҕа биир ыстанынан эрчимнээхтик ойон тахсан, кытарбыт хобордооххо үктэммиттии, биир сиргэ таба турбакка тэйиэккэли сылдьан, маннай уустаан-ураннаан эбэрдэлээтэ, бэрт элбэх үчүгэйи, ол иһигэр үрүйэ уутунуу үллэ турар үгүс үптээх буолалларыгар бағарда уонна биллэрэн чоргутта:

– Билигин кэнсиэрбитин сағалыыбыт – эстрада сулуһа Туналҕана Куо, дохсун ытыс тыаһынан көрсөбүт!

Бэргэн маны көрөн олорон, сүрдээбин дыктиргээтэ – эст-

рада ырыаһыттарын тыйаатыр сценатыгар хам-түм көрөр эбит буоллабына, ол дьоно чааһынай киһи ыңгырытынан кэллэхтэрэ, оок-сиэ, харчы баар буоллабына, тугу баҕарар оноруохха сөп үйэтигэр үктэннэхтэрэ. Түргэнник да хаппы-талыысым дойдутугар кубулуйа оҕустулар, бу артыыстар ба-рахсаттары туох диэн буруйдуонуй, хамнастара быыкаайык, ол иһин аҕыйах да солкуобайы эбинэр баҕаттан, кыһалҕаттан араас бырааһынньыктарга кыттан эрдэхтэрэ.

Оттон үп-харчы эргийэр тымырдарын тутан олорооччу тойотторго билигин сиэр-майгы, чиэһинэй быһыы, сэмэй бу-олуу диэн өйдөбүллэр ыраах бырабыллан, быылынан-буору-нан сабыллан эрэллэр быһыылаах, Москваттан саҕалаан, ки-нилэр Дьокуускайдарынан түмүктээн, ханна баҕарар ары-ычча кыабырбыт киһи өйө-санаата – байарга, байарга уон-на байарга эрэ диэн. «Бил баһыттан сытыйар» дииллэринии, салайааччылар судаарыстыба харчытыгар үлэлэри онорто-роллорун манньатыгар араас «откаттарынан» сирэйэ-хараҕа суох уоран-халаан тиэрэ байбыттарын көрө сылдьан, кыра да дуоһунастаах киһи үпкэ-харчыга сыстар түгэн эрэ тоҕо-остор, «сатабыллаах – саһыл саҕалаах» диэн баран, уоруу су-олунан бара турарыгар тийэр. Ол киһи уоран үчүгэй олох-хо тийибит буоллабына, мин оннук гынарым тоҕо табыллыа суохтаабын диэн саныылар.

Үөһэ үрдүк мэнгэ халлаанга Танара диэн баар буоллабы-на, манньык дьаабыттан төһө эрэ кэлэйэн-хомойон эрэр, ту-луйа сатаан баран уҕараабат уотунан уматан дуу, уостубат

уунан тумнаран дуу Бэстилиэнэй Тыһыынчаны ажаллабына да көнгүлэ курдук...

Кэнсиэр кэнниттэн Карп сценажа тахсан, кэргэнигэр Динажа бирилийээннэрдээх биһилэби:

– Мин тапталбар, эдэр сааспын эргитэр кэргэммэр, үтүөкэн субуота күн үүммүтүнэн, – диэн бэлэхтээтэ, Дина сангардыынгыта кинилэр судургу үрүүмкэлэриттэн омунаахтык үөрбүт буоллабына, арааһа, эриттэн күндү бэлэхтэри ыла үөрэммит быһыылаах, күндү таастаах биһилэби ээлдээл тутта, суолтатыгар уураһан ыллылар. Мантан Ксениялаах сөхтүлэр, «үтүөккэн субуота күн үүммүтүнэн» итинник сыаналаах бэлэх онгоһулар буоллабына, эгэ төрөөбүт күнүгэр энин тугу биэрэн ээрэ буолла?!

Кэнсиэр кэнниттэн бары субуруһан, остолобуойга киирдилэр. Манна уонтан тахса киһиэхэ остуол тардыллыбыт, икки өттүнэн үтүктүспүт курдук кылгас бэскилээх, хара бүрүүкэлээх, манган ырбаахылаах икки официант уол соттор тонголохтонон турар, хас биирдии ыалдыт аата-суола кумаабыга суруллан, прибордар аттыларыгар ууруллубут. Бэргэннээх Ксения уһук миэстэлэргэ түбэстилэр. Сангарды оннуларын булалларын кытта, кылгастык бааммыт хаалтыһа түөһүн тылынан сылдыар, ньаччабар сүүстээх, хойуу хара баттабын кэннин диэки тарааммыт үскэл киһи сотовой төлөпүөнэ тыаһаабытыгар, ойон туран олоппоһу туора тардан, кинилэр кэтэхтэригэр баран кимниин эрэ кылгастык кэпсэттэ, итиэннэ бэйэтэ эрийэн, атын киһини мөһөр сангата

иһилиннэ:

– Бэрт түргэнник онгоһуллубут түннүктэри сыахтан Сэрг-элээххэ тутуу бара турар сиригэр ильдэ оѳус, антах үлэ сырыыптанаары гыммыт...

Ол кэмнэ аны ачыкылаах эдэрчи киһи төлөпүөнэ «Үрүм-эччи үөрүн курдук» ырыанан эрчимнээхтик чугдаарбытыгар, аны кини төлөпүөнүн ылан истимэхтээтэ уонна:

– Грейдер бэтэрээ учаастактан бүттэ да тийиэбэ, – диэтэ.

Карп кэргэнин Динаны кытта остуол баһыгар олордулар уонна графины луоска кырыытынан тонсуйан тынгынатта:

– Доѳоттор, эһигини мүнүүтэбэ да иллэннээбэттэрин, бары олус эппиэттээх үлэбэ сылдыаргытын билэбин... – дии-дии күлбүтэ буолла, – ол эрээри бу киэһэ саатар аһылык кэмигэр сынньанын, төлөпүөннэргитин араарын, үлэбит туһунан сыыйа-баайа кэпсэтиэхпит...

Кырдык даҕаны диэбиттии, бары төлөпүөннэрин араартаатылар. Ыалдыттар кимнээхтэрин билбиттэрэ – бары да туспа тэрилтэлээхтэр, тутуу, суол онгоруутун эгин курдук улахан тын боппуруостарынан дьарыктанар араас фирмалары салайаллар эбит. Ол иһин хара ааныттан кэпсэтии-ипсэтии үп-харчы хамсааһынын, барыстаах үлэхтэри ылыы, ханна хас мөлүйүөннээх үлэ онгоһуллубутун, ким тугу барыһырбытын-ночоотурбутун туһунан буолла. Иһит-хомуос тыаһаата, бары уруккуттан билсэр буолан, тута кэпсэтии, күүгүнэһии саҕаланна.

Бэргэннээх бу хампаанньаҕа күһүнгү уойбут-топпут

хонгор хаастар ортолоругар кэлэн түспүт ырбыт-дүддэйбит сааскы чыккымайдарды сананнылар, олох бу бырааһынньыгар туспа дьон курдук буолан, сангата суох сукуһан олордурлар, бэл аһыах да санаалара кэлбэт, бакаалларга кутуллубут отон уутун сыппайбыта буоллулар. Кинилэри кырабытык кэтии кэннилэригэр турар официант уолаттар, кураанахтаатылар да, сонно толортоон иһэллэр. Ыалдыттар тириттилэр-хоруттулар, эр дьон бинсээктэрин эмиэ устан, олоппосторун өйөнөрүгэр иилэ бырахтылар. Күлсүү-салсыы, ол олорон кэпсэтиилэрин хайысхата син биир үлэлэригэр иэбиллэ турар, өй-санаа барыта хантан, хайдах гынан бизнени тупсарар туһунан буолла. Ол быыһыгар тыл этэллэр, бары бастаахтар бүппүттэрин кэнниттэн хаһаайын Бэргэнгэ дьэ тыл биэрдэ:

– Динам бииргэ үөрэммит доботторугар – Ксения, Бэргэн Ивановтарга... – диэн буолла.

Бэргэн турда уонна манньк үтүө дьиэни-уоту туттубут дьонун хайжаата, билингни кэмгэ үгүстэр соһуйан-уолуйан, сорохтор урукку былааска бэлэмгэ үөрэнэн хаалбыттарынан санга үйэбэ оннулары булбакка сылдыаллары бэлиэтээтэ («ол иһигэр мин» дии сыста) уонна кэпсээннититтэн иһиттэххэ, баар дьон бары бизнестээх, үбү-харчыны онгорор дьон эбиккит, үйэ уларыйбытынан аны судаарыстыба буолбакка, эһиги курдук дьонтон барыбыт кэлэр кэскилбит, норуоппут, ыччаппыт дьылжата тутулуктанар диэн баран:

– Сүрэххитигэр чэпчэки, сиэпкитигэр ыарахан буоллун! –

диэн тост кәтөхтөрдө.

Кини этиитин сөбүлээтилэр, ким эрэ: «Тугунан дьарык-танабын?» – диэн ыйыппытыгар, Бэргэн хоноччу туттан баран, дорҕоонноохтук эттэ:

– Кэргэним оскуолаҕа биэлсэр, оттон мин харабылбын, дуоһунас кириэһигэр боростуой норуоту кытта баарбыт уонна онон киэн туттабыт! Кэргэним наар оҕолору кытта бодуустаһар, ити курдук ким эрэ материальной уйгунан, оттон ким эрэ дьонго духуобунай баайы ингэриинэн дьарыктанар, – диэтэ.

– Оннук-оннук, – кылгас хаалтыстаах, маччабар сүүһэ, кэннин диэки тарааммыт уһун баттаҕа хайдах эрэ кэриэйдии дьүһүннүүр киһи биһирээн санныга таптайда, – оҕону кытта үлэлиир – ытык дьыала.

Баар эр дьон бары тыл эттилэр, баарыан сценаҕа ыллаабыт артыыстара киирэн эмиэ ырыанан көччүттүлэр, ол тухары Бэргэннээх илиилэрин-атахтарын кумуччу туттан олорорго күһэлиннилэр, хоту олорон бэйэлэрин тэннээхтэрэ – геологтары, эмчиттэри кытта бырааһынньыктыыллара, оттон манна адьас атын хампаанньа, этэллэрин курдук, «саҥа сахалар, нууччалар», хаһан да билбэтэх баай дьоно, үптэрэ-харчыллара үллэннэс, кыахтаахтара таһынан быгыахтыы сылдьар, аан дойду атахтарын анныгар сытарыныы сананан эрдэхтэрэ.

Сынньаланҥа бу киэн уораҕайга дьахталлар туспа бүгэн, бэйэ-бэйэлэрин уруккуттан билсэр буолан, сонуннарын кэпсэтэн хобугунастылар, эр дьон билиардыыр хоско киир-

эн, шариктары кий мастарынан охсуолуу кэйиэлээн оонньо-обутунан бардылар. Бэргэн урут ооньюур буолара да, дьоно харчыга киирсэллэр эбит, ол иһин дьулайда, онон көрөөччү эрэ буоларыгар тийдэ. Били кылгас хаалтыстаах киһи остуол күөх сукуна сабытыгар быардыы сытан, буугунуу-буугунуу кыҥаата уонна ыраах шаригы «ытан» тас гыннарбыта сурулаан тийээн охсуллан, халты ыстанан, луунканы сиирэ-халты саайыллаат, төттөрү тэйэн, остуол ортотугар эргичийэ-эргичийэ тохтоото.

– Халыннык ыллыҥ, – диэтэ хаһаайын Карп бэйэтин маһын туппутунан хантан охсуохха сөптөөбүн көрөөрү, кыҥнаннаан кыҥаан көрө-көрө, остуол тула тэпсэнни сылдьан.

Ол кэмнэ «Бэргээ-эн», – диэн сипсиэри истэн, уол эргичис гыммыта – Ксеньята турар.

– Хайыбыт, дьээбитигэр барабыт дуо? – диэтэ кыыс сибигинэйэ былаан.

Бэргэн кинини үтүрүэйэн, таһаараа хоско табыстылар.

– Чэ, сөп, ол эрэри Динаҕа этиэххэ.

– Ээй суох, ытымаары гыныаҕа, сангата суох, быраһаай-даспакка, английскайды барыахха.

– Чэ, буоллун.

Кинилэр танганан эрэллэрин көрөн, хата, официант уол олбуор таһыгар атааран, өссө массыынаҕа олордон биэрдэ итиэннэ суоппарга:

– Илдьэн биэр, хаһаайка ыалдыттара, – диэтэ.

Онон, чаас агаарын иһинэн дьиэлэригэр баар буоллулар. Ксения массыынаттан тахсаат да, тууйулла сылдыбыт санаатын тутта кэпсээбитинэн барда:

– Ити билбэт дьахталларым аттыгар турбахтаан баран ыксаан куоттум, кинилэри кытта кэпсэтэр да кыабым суох эбит диэн санаатым, кэлин аҕыйах ыйга ким туох дьиэни, массыынананы атыыласпытын, хайа дойдуларынан сылдыбытын куоталаһар курдук ырытыһан бардылар. Биһиги үйэбит тухары харчы мунньунан массыына дуу, саҕыннах дуу ыллахпытына үөрүөхпүт, оттон кинилэр аҕыйах ый иһигэр! Ити гынан баран, ылар да, биэрэр да иэһэ суох, туох да санаата-оноото суох сылдыы – мин санаабар, ханнык да баайга бэриллибэт саамай улахан дьол!

Бэргэн хардарбата, ол эрээри кыараҕас аан хоско таҕастарын уста туран көрдөбүнэ, Диналаах коттеджтарын кэнниттэн, оо, квартиралара муннаах кыра да эбит! Утуйар хоһу, сааланы, оҕолорун хоһун да холбоотоххо кыараҕас. Хоско Ксения таҕаһын уларытта киирдэ, оттон икки киһи кыайан ааһыспат куукунатыгар Бэргэн киирэн хаадыангалыыр мас олоппоско олордо уонна улам кыйыттыах курдук кыыннаан барда. «Коммунизмы туттааччы моральной кодексин» тутан абыраннаҕа бу! Ыт уйатын саҕа «чыбы» квартираны бас билбиттэриттэн үөрбүтэ – онто ханна баарый, Диналаах аҕардас бильярдыыр хосторо кини квартиратын дуомуттан икки-үс бүк киэн. Киһи киһиэхэ тийбэтэ, тэнэ суох буолара диэн сүрдээх да эбит! Кэлин аҕыйах ыйга санга дьиэ, сонун

массыына атылаһаллар, Дина «биир төрүттээх-уустаах, ба-
ры тэн» дьоммут диирэ хантан кэлиэй?!

Бэргэн үйэтигэр туох да куһаҕаны онорбокко, бэл биир-
дэ да итириэр диэри арыгылаабакка, мэлдьи илэ өйүнэн, эт-
эллэригэр дылы, «туох да куһаҕан тахсыбат киһитэ» ааты-
ран, көбүс-көнөтүк, сыһа-халты хамсаммакка сылдыбы-
та. Оттон Дина көртөн-нартан маппатын, күүлэйтэн да туо-
ра туран хаалбатын түмүгэ буолан, Эллэйчик үөскээн хаал-
лаҕа, киһиэхэ албыннаттаҕа диэн наһаа аһыналлара, ол бэй-
этэ «Лан крузер» массыынатын мииммитин курдук, хайдах-
ха дылы санга үүммүт олох ахсым атыгар «лап» гына олор-
сон, сааһырбыт да буоллар, лаппа кыахтаах киһиэхэ эргэ тах-
сан, байыы-тайыы суолунан иннин диэки ыраах барбытын
көрөн сөбөбүн. Бииргэ үөрэммиттэрэ да икки ардылара сир
уонна халлаан курдук тэйэн, баай-дьаданы буола охсубуттар,
кинилэрдиин тэннэхэр аны кыаллыбат, суол ортотугар ха-
аллахтара... Санаа-оноо үүйэ-хаайа тутар, суох, маннык са-
таан олоруо суох, таһырдыа тахсан хаамыталыы түһэн кэлл-
эбинэ сатаныһы...

Бэргэн сонун бүрүнэ быраҕынна да, таһырдыа баар бу-
олла. Хайыы-үйэ харангаран эрэр. Кинилэр дьиэлэрэ дэриэ-
бинэ кытыытыгар баар, онон тута хонууга тахсан, көнө си-
ринэн сирэйин хоту салланнаата, иннигэр туох да көстүб-
этин үрдүнэн, дьөрү сэппэрээк да үүммэтэх киллэм хону-
унан хааман иһэрин билэрэ, халлаан ичигэнигэр соторута-
анҕа диэри бадараанынан баһылла сыппыт суол кэллэ, ха-

та, тонмут, онон лүһүгүрэс буорга үктэнэн эрэйдэммэккэ туораата. Балачча хаамта, кэннин хайыстабына, дэриэбинэ чабыл уоттара сүр сытыытык тырымнаһаллар. Тэйиччи массына тыаһыыр, тонг хонууга кини атабын тыаһа бүтэнгитик лүһүгүрүүр, ол курдук дэриэбинэттэн балачча ыраах тэйдэ. Ити курдук кудуххай хаамыынан баран иһэн, Бэргэн туох эрэ күрүөбэ аннылынна, өссө тимир. Ээй, бу диэки аһаҕас хонуу ортотугар дьоннор унуохтара бөлүөхсөн көстөллөрө, онно тийээн хаалбыт.

Хаптаһын ыскамыайка баарын булан олорто, аата, кэлбит да сирэ баар дии, туох эрэ куһаҕаны биттэммиккэ дылы. Эмиэ да ити баай дьонго ыалдыттааһын кэнниттэн манна кэлии туох эрэ ситимнээххэ дылы. Биирдэ санаан көрдөххө, хайдахтаах да бэйэлээх киһи төһөлөөх да күннээбитин-күөнэхтээбитин, киэбирбитин-киэптээбитин иннигэр, олобун суола манна кэлэн түмүктэнэр. Күннээби сиир килиэби атыылаһар харчыта да эрэйинэн көстөр кыһалба дьуоҕатыгар тахсыбатты батыллыбыт, ас-танас чааһынан эстибит да киһи буоллун эбэтэр халлаан хабарбаларынан хаалбытыны, муора тобуктарынан дьаратыыбытыны саныыр хаһыытыыр харчыны халыгнык харбаабыттарынан өгнөнөр баай-талым олохтоох да буоллун – манна кэлэр иэдээн түмүктэн син биир куоппаттар. Тиһэх чэрчи – биир, ити кэнниттэн сытыах бэйэтэ буоллаҕа киһи барахсан, бэйиэт эппитини – «тоҕо, сытыһа, оо, ычча!..» Оттон күннэтэ ол хаһан да кэлиэ суобунуу олороохтуубут, дьингэр дьоннор бу дойду-

га букатын кэлбэтэхтэрин мэлдьи саныыллара буоллар, чие-суобас диэни умнубакка, арыый атыннык, эйэ дэмнээхтик сылдыахтара эбитэ дуу...

Ол эрээри туох да диэбит иннигэр, Дина уонна кини эргимтэтэ ырааппыттар, агаардас ити коттеджтарыгар да төһө үп ороскуоттаммыта буолуой? Судургутук ааҕан көрдөххө, дэриэбинэбэ биир улахан оһоҕу тутарга тыһыынчаҕа тийэ кирпииччэ ороскуоттанар дииллэрэ, оттон ити икки мэнди-эмэннээх дьиэбэ хас да сүүһүнэн тыһыынча кирпииччэ кирдэбэ. Ырыынакка биир кирпииччэни уон солкуобайтан ит-эбэс атыылаабаттар, оччоҕо агаардас кирпииччэтигэр хас да мөлүйүөнү төлөөбүт буолан тахсар. Ол – дьиэ көндөйө эрэ, ис-тас тэриэбэлэрэ, таһынааҕы дьиэлэр, олору барытын малынан-салынан толоруу, оо, аата-ахса биллибэт харчы ороскуоттаммыт...

Бэргэн бу олорон ким эрэ кэнниттэн хааман сурдурҕатан иһэрин көрө түстэ. Тыый, бачча харанаҕа ким бу уһун уулары утуйбут дьоннор дойдуларыгар кэлэн истэбэй? Хайыа, Ксения эбит, эс, кини тоҕо манна кэллэ?!

Ити икки ардыгар кэргэнэ сангата-ингэтэ суох кини аттыгар турунан кэбистэ.

– Эн тоҕо манна кэлин? – диэн Бэргэн соһуйбучча толоос соҕустук ыйытта.

– Аанга көхсүгүн эрэ көрөн хаалбытым, салгын сиэри таһыстаҕа диэн, бииргэ хаамса түһээри кэннигиттэн экир-этэн бараммын таһырдыа сүтэрэн кэбистим, ханна да баарын

биллибэт, тохтоон атабын тыаһын иһиллээтим – тон буорга лүһүргүүрүн истэн, онон сирдэтэн бу батыһан кэллим. Аата, кылабыһаҕа буолан, чэ, кэбис, төннүөххэ...

– Оттон тоҕо сангата суох батыһан иһэбин, ынгыраххын?

– Дьон истиэ дии, хаһыыты-ыһыыты сырыттаһпыный.

Бэргэн тугу да утары сангарбакка, дьиэтин диэки барда, Ксеньята кинини хонноҕун анныттан тутуһан, оргууй аҕай хаамыстылар.

– Динабыт дьэ тиэрэ байбыт дии, – диэтэ Бэргэн кэмниэ-кэнэҕэс.

– Ханныгын да иһин, биһиги олохпутугар чиэһинэйдик байар киһи баара буолуо диэн мин саарбахтыбын, – диэтэ Ксенья.

– Тоҕо? Холобура, Дина эрэ Карп эргинэн көммүт ээ, оттон ол чиэһинэй байыы буолбатах дуо?

– Мин саныахпар, ханнык эрэ научнай арыыйы онгрон эбэтэр ити артыыстар курдук улахан гонорардарга ыллаан-туойан байыахха сөп, оттон биһиэхэ сирэйэ-хараҕа суох норуот бас билэрин былдьааһын буолла, ол курдук «приватизация» дуу, «прихватизация» дуу диэн тылынан саптан, судаарыстыба баайын-дуолун – элбэх дьиэни-уоту, техниканы буор-босхо чааһынайга олордон ыллылар, аны эргинэбит диэн онтон-мантан тиэйэн аҕалбыт табаардарын сыанатын хас эмэ бүк ыаратан атыылаан байаллар... Мин ону чиэһинэй байыы диэхпин кэрэйэбин...

– Чэ, аны ол ылбыттарын сангаттан өрөбөлүүссүйэ да

онгордоххуна төннөрөрүг саарбах, билигин ити дьонун эргэнтэн ураты харчы өлөрөр салааларынан – тутуунан да дьарыктана, суолу да оноро сырыттахтара.

– Ити эйгэлэргэ «откат» диэн өйдөбүл олус күүскэ киирбит дииллэр.

– Ону биһиги сурах эрэ хоту истэбит, ким да «откаттаан» ылбытын көрбүппүт суох, ханныгын да иһин, туспа уһай-балаах дьиэлэрэ үчүгэйэ бэрт дии, хаарыаны, биһиэхэ итинник баара буоллар... – Бэргэн ымсыырбытын кистээбэтэ.

– Атын киһиэхэ ымсыырымыахха, этэргэ дылы, хас биирдии киһи дьылҕата үөһэ быалаах кинигэҕэ суруллан турдаҕа эбээт. Оттон уһайбалаах дьиэ чааһынан... Көр эрэ, ити туһунан улуу гуманист-суруйааччы Чехов үчүгэй баҕайытык эппит эбит ээ, мин сибилигин дьиэбэр тийэн баран эйиэхэ көрдөрүөм, биһиэхэ кинигэтэ баар, сангардыы аахпытым.

Сулбу-халбы хаамсан дьиэлэригэр кэллилэр, подъезд иһигэр лаампа уотугар кураанах бытыылкалар ыһылла сыталлар, бөппүрүөскэ төрдүгэстэрэ өрөһөлөммүттэр, кыһын кэлэн эрэр тыына биллэн, ыччаттар хахха сир диэн, бэл маннык кыараҕас подъезка киирэн, түүн пийбэлииллэр. Тугу да харыстаабаттар, ыһаллар-тоҕоллор, оттон бу чааһынай дьиэлэрэ эбитэ буоллар, итинник дьаабыланыа суох этилэр.

Ааннарын аһан квартираларыгар киирэллэрин кытта, Ксения саппыкытын туурута тэбиэлээт, сонун устан ыйаата уонна тутта саалаҕа аһан, долбуурга кырылаабыт кинигэлэри: «Манна баара...» – диэн ботугуруу-ботугуруу кынаста-

ста, Бэргэн кэнниттэн киирэн дьыбаанга олордо. Ксения көмүс суруктаах, от күөбү хахтаах кинигэни хостоон таһааран арыталаата уонна Бэргэнгэ хайыста:

– Бу кэллэ, дьэ иһит эрэ улуу гуманист Чехов куорат таһыгар дьиэлээх-уоттаах дьон туһунан тугу диирин – «Принято говорить, что человеку нужно три аршина земли. Но ведь три аршина нужны трупу, а не человеку. И говорят также теперь, что если наша интеллигенция имеет тяготение к земле и стремится в усадьбы, то это хорошо. Но ведь эти усадьбы те же три аршина земли. Уходить из города, от борьбы, от житейского шума, уходить и прятаться у себя в усадьбе – это не жизнь, это эгоизм, лень, это своего рода монашество, но монашество без подвига. Человеку нужно не три аршина земли, не усадьба, а весь земной шар, вся природа, где на просторе он мог бы проявить все свойства и особенности своего свободного духа».

Ксения кинигэтин сапта уонна кэргэниттэн ыйытта:

– Хайа хайдаһый?

– Ким билэр, Чехов саһана атын үйэ буоллаҕа уонна аан дойду барыта наада диэбит дии, оттон биһиги үбэ-харчыта суох буоллахпытына, былааһы тутан олорооччулар кэккэлэригэр тахсыбаппыт, оччоҕо хантан аан дойдуну баһылыбыт?

– Сарсын тураат да, Эллэйчикпин аҕала барыам, хайы-үйэ ахтыбыт курдукпун, – диэтэ Ксения, – кини үтүөтүнэн ити үлүгэрдээх баай дьонго ынгырылыннахпыт

буолуо диэн сэрэйэбин.

– Ити эрэри оҕотун туһунан Дина биирдэ да ыйытан көр-
бөтө дии, – Бэргэн бэркиһээбит быһыынан баһын быһа ил-
гиһиннэ. – Оттон Эллэйчик төрөппүт ийэтэ манна аттыгар
сылдьарын сүрүбэ сэрэйэрэ буолуо дуо?

– Төрөппүт ийэтэ да буоллун, Эллэйчик – мин оҕом!

Ыалдыттар барбыттарын кэнниттэн Дина саалаттан куу-кунаҕа иһити-хомуоһу таһан, хайа курдук кыстаммыты суу-уйан, өр баҕайы тэпсэннээн олус сылайда. Билиардаабыт хосторун дыбааныгар улаханник хотторбут эрэ утуйан хаһы-ныратар. Кини дьон көрөрүгэр эрэ харчынан харса суох ыһахтанарын, киэптиирин, сөхтөрөрүн сөбүлүүр. Ыалдыттар баалларыгар, баһаалыста – «сулус» ырыаһыттар диэн, ресторонтан наймыламмыт официаннар диэн. Онтон бырааһыннык бүттэ, киэһэ буолла да – хайдыбыт хоруудаҕа түһүү буолар, Карп кэппиэйкэни да ордук ороскуоттаабат, инньэ гынан дыэни-уоту көрөр-истэр үлэһит дьахтар туһунан истиэн да баҕарбат. Дина бырааһыннык кэмигэр хотун бэйэтэ, бырааһыннык бүтэн, дьон тарҕаста да, иһити уонна дыэни сууйааччы хамначчыт дьахтар таһымыгар түһэ охсор. Наһаа сылайар да хайдах гыныангый, кини туох да тууура суох, этэргэ дылы, турар бэйэтэ бу кыһыл көмүс килиэккэҕэ кэлэн киирдэҕэ. Килэйбит-халайбыт этээстээх ды-эҕэ-уокка кэлэригэр биир эрэ чымадаан баайдааҕа, онтон атын кини кэрэхсэтэрэ диэн туох кэлиэй, иирэ талахтыы дьылыгырас быһыыта-таһаата, номоҕон мөссүөнэ да бу баайга-дуолга тэннэхэр кыаҕа суоҕа. Тойоно санаата алдыаммыт күнүгэр ону биллэриэн, хайа баҕарар сирэй-харах анныан да сөп. Аны, Карп бэйэтэ этэринии – «деловой партнерда-

рын», быһата, үп-харчы ылсар-бэрсэр тэннээхтэрин эрэ кытта көрсүөхтээх, намыһах таһымна турааччылары билиммэт, бу сырыыга Ксениялаабы мааны ыалдыттары кытта тэннэ ыгырбытын улаханлык сөбүлээбэтэбэ. Бииргэ үөрэммит, наһаа истин дьүөгэм диэн нэһиилэ тылын ылыннарбыта. Онтуката ханна баарый – дьоно бастакы остуолга нэһиилэ олоорот, адьас атын өйдөөх-санаалаах, үп-харчы, баай-дуол өттүнэн букатын ураты эйгэбэ сылдыар дьону кытта хайдах да тэнник туттан кэпсэтэр-ипсэтэр кыахтара суох эбитин өйдөөн, сангата-ингэтэ суох эрдэ тыас хомуммуттар, барбыттары билбэккэ да хаалбыт. Этэргэ дылы, Ксениялаах икки эт-ээстээх дьибэ квартира дуомнаахтар, күннэтэ оптуобуска анныялаһан кэлэллэр-бараллар, харчылара хамнастан хамнаска тийэр буоллабына баһыыба. Оттон кини эрин эйгэтин дьонун тыла-өһө: коттедж, лимузин, Куршавель, бутик...

Дьүөгэтэ аабы, арааһа, сыһа ыгырбыт, куоракка маннай көрсө түспүччэ, соһуйбучча кэлэ сылдыын диэн кэбиспитэ, мэйиитин хайа эрэ улабатыгар төрөппүт оҕом бу күн сиригэр баар диэн өйдөбүлэ ааспакка-арахпакка сылдыар быһыылааба. Ол иһин кинини иитэр дьону көрөөт, дэлэй-былас бардаба. Эмиэ да оҕолооҕум туһунан Карп биллэбинэ киэн айдаан, улахан иирээн тахсыа диэн, Ксениялаабы бэйэтигэр чугаһатан, кинилэри албыннаһан, ону-маны ордугу-хоһуну кэпси и сылдыбатыннар диэн ньымааттаһар быһыыта эбитэ дуу? Эрим эрэ билбэтэр диэн бағалаах, ол иһин күлүгүттэн да дьаарханар курдуга, барыттан бары дьулайыы, дын са-

наатын кистии-саһыара сатааһын, быһата, элбэх айа тардыллыбыт хонуутугар сылдыар курдук өрүүтүн куттанар, сэрэнэр-сээбэнниир дык-дьах турук олус сылатар уонна доруобуйаны да күүскэ айгыратан эрдэбэ...

Дина күөгэйэр күннэригэр элбэх уол сүрэжин долгуппут, бэйэтэ да хардары таптал таарымтатыгар ылларбыта балачча буолуохтааба. Сорохтору кытта арахсыы хаһан да оһуо суох курдук сырбан бааһы үөскэттэ диэн ытааһын-сонгоһун, айманы-сайманы да баара, ол эрээри барыта ааһар, сылхонук үгүһү оһорор, ити курдук Русланнын урукку уохтаах-омуннаах кылгас тапталларын олох да умнуох быһыылаах эбит да, Ивановтары соһуччу көрсүһүү уонча сыл кэтэбэр хаалбыты олус сытыытык санапта, оһото эрэйдээби өйдөттө, Эллэйчик ити икки этээстээх кыарабаас дьибэ быыкаайык кирдээх-хохтоох, тымны-хамны квартиратыгар сылдыахтаатаба. Эллэйчик... Соһуччу көрсө түспүт Русланынын олус да омуннаахтык, таарымта киирбитин курдук тапталга ыллары туоһута уонна түмүгэ буолан, кини үөскээн хааллаба, эһээхэй эрдэбиттэн ыла биирдэ көрө илик кырачаана, этин-сиинин, сүрэжин тэбиитин сорбото...

Дина сүр күүскэ өрө тыынна, илиитигэр кинигэ тутан олорор да, ааһарыттан биир да тыл төбөтүгэр кыайан киирбэт, ол оннугар университеттаабы сылларыттан күннэр-дьыллар уһуктан, субу харабын иннигэр элэннэстилэр.

Оччолорго кини кыыс оһото, бастын үөрэхтээх устудьунка буолан кынтаһыйа сылдыара, суруйбут дакылаата уни-

верситекка бастаан, научнай кэмпириэнсийэбэ Москваҕа көтөр буолбута, Дьокуускайтан соботох этэ. Пассажирдар соччо элбэбэ суохтара, сөмөлүөккэ киирэн миэстэтин булан олороот, эрээттэр икки ардыларынан хааман иһэр үрдүк унуохтаах, өрүкүйбүт куудара баттахтаах, бааһынайдыы ыраас хааннаах уолга хараҕа хатана түспүтэ. Чох хара арылхай харахтардыын харахтара харса түһээтин, хайдах эрэ соһуйбута, кинини хаһан эрэ чуолкай ханна эрэ көрбүтэ. Уол ханна олоруохтаабын көрдүүр быһыылааҕа, кини эрэ-этигэр кэлэн тохтообута: «Манна эбит», – диэн ботугураабыта уонна кириэһилэбэ киирэн иһэн, куударатын өрө анньыммытыгар, сонно өйүгэр чабылҕан кэриэтэ сандаарыс гыммыта – «Лоокуут уонна Ньургунун» испэктээкилгэ Лоокууту оонньоон сценаҕа хааман-сиимэн дьыралдыта сылдьан, ити курдук ураты имигэстик баттабын өрө анньынара. Норуодунай тыйаатырдары көрүүгэ хантан эрэ хотуттан кыттыбыт оройуон туруорбут испэктээкилэ этэ. Өссө онно: «Манньык бэртээхэй уолаттар тыаҕа, буолаары буолан хоту бааллар эбит дии», – диэн санаан аһарбыттааҕа ээ.

Ити икки ардыгар уол сүгэн киирбит суумкатын кириэһилэ анньыгар анһаат, кинини көрөн сүрдээх сылаастык мичээрдээтэ:

– Дорообо, аргыстаһар дьон буолбуппут дии, – уонна мичээрдиир, тырымнас харахтар таайтара көрбүттэригэр, кыыс оҕо барахсан нохтолоох сүрэбэ толугуруу мөһүстэ, бэйэтэ ити тырымнас байҕалга бүүс-бүтүннүү тимириэн баҕар-

да. Киниэхэ хардары күлүм аллайан баран, Руслан сангарбыта кыыһы иирдэр алыптаах санаатыттан таһаарбыта: – айан уһун, онон билсиэххэ, мин Руслан диэммин. . .

– Оттон мин Людмилабын, – дии охсубута Дина, тоҕо эрэ хара сарсыардаттан санаата көтөҕүллэ сылдьар буолан, дьэ-эбэлэниэн баҕаран кэлбитэ.

– Оо! – Уол үөрдэ: – Дьэ кэмниэ-кэнэҕэс Людмилабын булар күннээх эбиппин ээ!

– Людмилаатааҕар эйиэхэ Ньюргуһун чугас буолбатах этэ дуо? Лоокуут этинг дии!

– Ону кытта билэҕин! Дьэ сүрдээх эбит дии!

Ити курдук элэктэһэ кэпсэтэ иһэн, улам ууларыгар-хаардарыгар киирэн, хас да чаастаах айаннарын уһунун да билбэккэ хаалбыттара, кэнникинэн былыргыттан билсэр дьоннуу, наһаа мэниктээннэр, кириэһилэ «харк» гыммыта, биирдэ өйдөөбүттэрэ – кинилэр мөхсөллөрүн тулуйбакка, кириэһилэ өйөнөрө араһан хаалбыт. Сирэй-сирэйдэрин көрсөөт, күлсэн тоҕо ыстаммыттара, сонно стюардесса кэлэн мөхпүтэ, итиэннэ кириэһилэ өрөмүөнүгэр диэн ботуччу ыстараабы көрдөөбүтэ. Оччолорго хоту сир олохтоохторо харчылаах буолаллара, Руслан сиэбиттэн халыг кумааһынньыгы таһааран, ыстараабы төлүү охсубута уонна арыый боччумуран, ботур-итир кэпсэтэ олоҕорбуттара. Руслан культура үлэһиттэрин мунһааҕар баран иһэр эбит этэ, онон иккиэн да хайа гостиницаҕа тийиэллэрэ биллэрэ, ол иһин сарсын киэһэ Руслан Динаҕа тийиэ сылдьыах буолан болдьоспуттара.

Домодедовоттан таксинан тахсыбыттара, уол кыыһы гостиницатыгар тириэрдэн баран, бэйэтэ түһүөхтээх сиригэр айаннаабыта.

Дина сарсынгыттан кэмпириэнсийэбэ кыттыбыта, пленарнай чаас кэнниттэн секцияларынан арахсыбыттара, ол тухары устудьуоннар бииртэн биир тахса-тахса дакылааттыыллара, барыларын истэн баран, киэһэ ырытыһы буолбута, үгүстэр бэйэлэрин билиилэрин-көрүүлэрин көрдөрө сатыыр быһыылаахтара – харса суох кириитикэлэһэллэрэ, оттон Дина бу моргуорга ууну омурпут курдук адьас кыттыспатаба, сангаралларын истэр курдуга да, кулгаабын таһынан аһара олорбута – кини өйүгэр-санаатыгар Руслан эрэ этэ... Киһи элбэх диэн киниэхэ дакылааттыырга тыл да биэрбэтэхтэрэ, дакылаатын суругунан ылалларыгар, кэмпириэнсийэ түмүгүнэн тахсыахтаах уопсай хомуурунньукка киллэриэх буолан эрэннэрбиттэрэ.

Ити курдук биир күннээх кэмпириэнсийэтэ бүтэн, гостиницаба киирээт, фойеба суумка сүкпүт, сибэкки туппут Руслан турарын көрө түспүтэ. Мэктиэтигэр, күөх алаас сытынан дыргыйа түспүт сибэккини кыыс ылан баран, кэмчиэрийэ мичээрдээбитэ уонна уолу кытта нүөмэригэр лиибинэн айаннаабыттара. Биир миэстэлээх кыарабаас хоско орон ойоһоһунан тумбаба эргэ тэлэбиисэр, төлөпүөн бааллара, остуол үрдүгэр эркингэ кыра араадыйа ыйаммыт, онтон атын туох да суоба. Руслан чөрбөс гынаат, араадыйаны улаатыннарбыта, диктор хоһоон аабаара дуораһыйбыта:

У лукоморья дуб зеленый
Златая цепь на дубе том;
И днем и ночью кот ученый
Все ходит по цепи кругом.

– Истэжин дуо? Анаабыт курдук! «Руслан уонна Людмила-ны» аабаллар, үчүгэй бит! Ол аата, биһигини Москва уруйдуу-айхаллыы көрүстэ, ити олус үчүгэй бэлиэ, Людмила!

– Руслан, мин оонньоон эппитим, аатым Людмила буолбатах, дынгинэн Дина диэммин.

– Дина? Өссө үчүгэй! Люда да, Дина да биир төрүттээх тыллар буоллахтара, «хмуриться не надо, Дина»!

Дина ваннайга киирэн тахсыан икки ардыгар Руслан остуолга аһы тэлгэтэн, халбаһыныны, булочканы кырбаан уурталыы охсубут этэ, кыыс тахсыбытыгар остуолга аҕалан олордубута, сонно шампанскай бүөтэ «пес» гына аһыллыбыта, тугу эрэ элбэҕи эрээри, улахан суолтата суоҕу кэпсэтэ-кэпсэтэ олорбуттара. Бүгүн көрсөөт, баччаанга диэри хайдах бэйэ-бэйэбитин билсибэккэ олорбут бэйэбитий диэххэ айылаах сөбүлэхэ-таптаһа охсубут сүрэхтэр бииргэ тэбэллэригэр сөкүүндэттэн аттарыллан мүнүүтэ, онтон түмүллэн чаастан чаас аһара, оо, түргэн даҕаны! Туох да тохтоло суох кыырайа көтөн сурулаан иһэр охтуу, бириэмэ элэстэнэрэ чыпчылҕан түгэн буоллаҕа...

Сөмөлүөккэ тоҕо кинилэр аан маннай билистилэр? «Ылал буолуу киэн куйаар үрдүк киэлитигэр оноруллар» дииллэ-

рин курдук дуо? Аны гостиница нүөмэригэр киирэллэрин кытта уолдых курдук, араадыһанан кэлэ турар «Руслан уонна Людмила»... Ити барыта туох эрэ улахан дьолу түстүүр буолбатах дуо? Оттон тырымнас харахтар чүөмпэлэригэр угуян-тардан ильдэ тураллар, бүүс-бүтүннүү тимириэх айылааххын, уой да уой...

Сахаларын сириттэн кыраман ыраах бу бүччүм хоско оргууй аҕай сэхэргэһэ олорон, сылаастык имэрийэ көрөр харахтартан, соруйан дуу, алҕаска дуу таарыйан ылбыт тарбахтартан Дина сирэйэ итийбэхтиирэ, сүрэҕэ мөхсөрө, киһи тылынан сатаан кэпсээбэт дыкти-кэрэ туругар киирбитэ, тула баар барыта уоскуйбут, тохтообут умнуллубат умсугутуулаах түгэнэ... Москва куоракка бу иккиэйэҕин олордокторо үчүгэйн, уонна ама маннык түгэн киниэхэ иккистэн тоҕооһуо дуо? Урут да кавалердар баалара эрэри, бу курдук дыктилээхтик, таайтарыылаахтык билсиһии саҕалана илигэ...

Эмискэ, туймаардар сытынан тунуйар куудара баттах субу кэллэ, диринг чүөмпэ ыас хара харахтар, уоһугар билиннэ сымнаҕас уос туустаах амтана... Туймаары, тапталтан тумнасты, барыны барытын умнуу хатыламмат түгэнэ... Араадыһанан «Руслан уонна Люмилаттан» ааҕаллар дуу эбэтэр сүрөҕиттэн саҕылан тахсаллар дуу бу тыллар –

Вы слышите ль влюбленный шепот,
И поцелуев сладкий звук,

И прерывающийся ропот
Последней робости?..

Москваға биир нэдиэлэ остуоруйаға курдук оннук алып-таах этэ, ол эрээри, хомойуох иһин, туох барыта бүтэр-түмүктэнэр уһуктаах буоллаҕа, Дина дьиэтигэр эргиллэр күнэ үүммүтэ, Руслан өссө хас да хонукка хаалыахтааҕа. Бүтэһик түүннэрин бииргэ утуйдахтарын сарсыардатыгар арахсалларыгар, элэ-была тылларын этэн, Руслан: «Аэропортка атаара хайаан да кэлиэм», – диэн андаҕар аңаардаах эрэннэриитин кытта арахсыбыттара.

Ол иһин сотору тапталлааҕын кытта көрсөр үөрүүттэн сүрэҕэ битийиктэнэ мөхсө аэропортка эрдэ кэлбитэ, ол кэннэ Русланы күүтэн регистрация онорор сирдэрин аттыгар турбута, оттон кини суох, суох да суох... Мүнүүтэ сыыллан ааһар, чаас тохтуу-тохтуу барар, Руслан сиргэ да тимирбитэ, халлаанга да көппүтэ биллибэт, суох... Чааһы чааһынан биир сиргэ турбута, кинилэр рейстэригэр регистрация биллэрдилэр, көтөөччүлэр бииртэн биир кэлэллэр, кэмниэ-кэнэҕэс тиһэх пассажир таһаҕаһын туттаран, билиэтигэр бэлиэтэ-этэн, иһирдьэ дьону мунньар саалаҕа ааспыта, оттон Дина аттыгар кэлиини-барыыны, күүгүнү-хааҕыны истибэт-билбэт курдук турбут сириттэн хамсаабата, хараҕа тас аан диэкиттэн кэлээччилэртэн арахпат этэ. Араас тутуурдаахтар, сорохтор чымыдааннарын соспутунан тоҕо суулан киирэллэрэ, биир оччо төттөрү тахсара, оттон Руслан суоҕа... «Олордуу

бүтгэ», – диэбиттэригэр биирдэ Дина иһирдьэ киирбитэ, тула барыта соботохто боруоран, сүрдээх курус буолбута, остуруйа олоххо туох эрэ кэһиллии тахсыбыта, үөһэнэн, кый үрдүгүнэн көтө сылдыбытын хабыс күүс саҕатыттан ылан, умса баттаан, аһыылаах-харалаах сиргэ төнүннэрбитэ, укусакы сөмөлүөккэ киирэн олорбута уонна көмүскэтэ харабын уутунан туолан, ып-ыраас таммахтар мөлбөрүс гыммыттар...

Оттон ити кэмнэ Руслан инчэбэй хаар түһэ-түһэ уостан хаалар сиигигэр суол-иис бөбөтө тыргыллыбыт метротун диэки хааман иһэрэ. Билигин кини бу Москваҕа аһыйах хоноругар таптаһа сылдыбыт кыһа Дина Дьокуускайдаан эрэр буолуохтаах диэн ээл-дээл санаан аһарда. Кола Бельды ыңыраар тус хоту дойдутугар кэргэннээх, оҕолоох, кинилэртэн ханна да барар санаата суох. Ол эрэри бу курдук көңүлгэ көттө да, кыыс-дьахтар аймаҕы кытта быстах көрүлээри, булчутун хаана тардан дуу – сонордоспутунан барар үгэстээх.

Кини өйдүүрүнэн, эдэр эр дьонтон ким барыта сэнэх көрүнгнээх, хайа баҕарар дьахтары кытта таптаһарга бэлэм. Ол эрэри үгүстэргэ ол кыайтарбат, дьахталлар сүрдээх талымастар, охсубут сохсолорго мээнэ киирэн биэрбэттэр. Ол, бадаҕа, оҕону-урууну төрөтөн-ууһатан тэнитии, иитии курдук олус эппиэттээх уонна уустук соруудаҕы айылҕа киниэхэ сүктэрбититтэн төрүөттэнэр быһыылаах. Оттон Руслан хайа да бэйэлээх кэрэ дьүһүннээҕи кытта эрийсэн көрөргө бэл-

эмэ, биир табаарына этэринии, «кыргыттарга гипнозтааҕа», көрөн-истэн тырымнаттаҕына, үгүстэр кыайан тулуйбакка, бас бэринэргэ күһэллэллэрэ.

Билсигэн, маннайгы уоҕугар өйө-төйө суох тапталга ылларбыт курдук туругар да, бэйэтин Ромео дуу, Лоокуут дуу оруолун толоро сылдьардыы сананара. Оттон ыйдана түүн хоһоон тылларынан сангара-сангара үөһэ тыныны, сиринэн-халлаанынан андаҕайыы, үгэс курдук, биллэр дыялаланан түмүктэнэрэ, ол кэнниттэн Руслан суола сойбута баар буолара. Маннык сырыыларыттан кини кыбыстыбата, арыгы истэҕинэ, бэл чугас доҕотторугар киһиргиирэ уонна кинилэр сэнгээрдэхтэринэ, өрүү биир сөбүлүүр анекдотун кэпсиирэ: «Түөрт уонтан тахса сааһыгар хайыы-үйэ икки төгүл Сэбиэскэй Сойуус Геройа, маршалы эрэ аннынан армия генерала званиелаах, фронт командующайа Черняховскаяй чиккэлдьийбит көнө быһыылаах-таһаалаах, үрдүк унуохтаах, кыраһыабай киһи эбит. Элбэх дьахтар кутун туппут, тапталтан бэйэтэ да аккаастаммат эбит, армия генералын сырыыларын особистар биир халыг хара паапкаҕа тиспиттэр. Берия кириэн Сталинга дакылааттаабыт уонна паапканы биэрэн баран, тугу диирин кэтэһэн турбут. Сталин түннүк сырдыгар кыһайан, бэркэ кэрэхсээн, бүтүн чаас аһаара дыяланы ааҕа турбут, Берия күүтэ сатаан баран: «Что будем делать, товарищ Сталин?» – диэн ыйыппыт. Биирдэрэ кинини көрө түһээт: «А что будем делать, будем завыводать товарищу Черняховскому», – диэн саайбыт. Онон, эр киһи күүлэйдии сөп,

оттон дьахтар илии устун бардабына киниттэн сиргэнэллэр, сэлээрчэхтэн атыннык ааттаабаттар», – диэн кэпсээнин түмүктүүрэ.

Москва хаардаах-сииктээх, массыналара харалларынан хойуу уулуссатын кыйа тротуар устун Руслан ыраах-ыраах уурталаан, сэгэлдьитэн иһэн, хайыы-үйэ Динаны умна быһыытыйбыта. Оттон Дина куоракка кэлээт, санаатыгар Руслантан сурабы-садыгы күүтэ сатаабыта, киниэхэ Сэргэлэ-эптээби аадырыһын биэрбит буолан, хаһан баҕарартийэн кэлиэн сөп дии саныыра, үөрөбүн кэнниттэн уопсайын аанын аһан киирдэ да, аллара олорор вахтертан наар сурук дуу, тэлэгирээмэ дуу сураһан көрөрө да, сырыы аайы хоруй биир буолара – «туох да суох...» Ити курдук ый кэринэ күүтэн баран, аны куттанан барбыта – Руслан кинини атаара тоҕо эрэ кэлбэтэ? Москуваттан төннүбүтэ-төннүбэтэбэ биллибэт, ама туох эмэ иэдээннэ түбэспитэ буолуо дуо? Дьолго, Руслан оройуонугар норуот тыйаатырыгар режиссерунан үлэлиирин билэрэ, ол иһин министиэристибэттэн баран ыйыталаһан көрүүххэ диэн быһаарыныыга кэлбитэ.

Санаа-оноо ыга баттаан, үөрөбү да үөрөх, сынньаланга да сынньаланг буолбакка ыксаабыта. Култуура министиэристибэтин дьиэтэ ханна баарын билэрэ, былырыын сайын собуруу култуура институтугар үөрэххэ туттарса киирбит биир дойдулаах кыһын сирдээн, Аржаков уулуссатыгар баар эт-ээһэ суох уһун синньигэс мас дьиэбэ тийэ сылдыбыттааҕа. Тэлгэһэбэ хойуу от долгулдуйара, дьиэ айаҕар сааһыра

барбыт дьахтар: «Оппун тэпсимэн!» – диэн аймана тоһуйбу-
та, үөрэххэ туттарсыан баҕалаах, бары кэриэтэ кыыс аймах
тобууоруспутун дьиэбэ, арааһа, батыахтара суоҕа диэн килл-
эрбэккэ, докумуоннарын түннүгүнэн ылаллара.

Дина хайдах да тэһийиэ-тулуйуо суох, Министиэристиб-
эбэ баран, ыйыталаһарга быһаарынна. Тымныы баҕайы күн
туманы быһыһынан харбыалаһан тийбитэ, хаптаһын олбуор
иһигэр тэлгэһэ хаара ыраастык күрдүллүбүт, били сайын
тэлэччи аһыллар түннүктэрэ кырыанан бүрүллүбүт этил-
эрэ. «Манна сайын үтүрүһэ-анныһа сылдыбыт кыргыттар
барахсаттар ханна тийээхтээтилэр? – дии санаабыта Дина, –
хастара үөрэх киһитэ, төһөлөрө дойдуларыгар төннөн, со-
пхуоска ыанньыксыттыы хааллылар?»

Чарапчы сабыылаах күүлэ айаҕар тыс этэрбэһин тэбэм-
митэ буолаат, иһирдьэ атыллаата – лаампалар уоттарыттан
сырдык көрүдүөр устун хааман иһэн, бокуойа суох массыы-
нка бэчээттээн тачыгыратар тыаһа иһиллэр хос аана тэлэлл-
эн турарынан өгөс гынна уонна дорооболоһон баран:

– Норуодунай тыйаатырдарынан ким дьарыктанарый? –
диэн ыйытта, ол кэнниттэн өйдөөбүтэ – сайын отун хары-
стаһар сааһырбыт дьахтар эбит, кини массыынкаҕа бэчээт-
тээн талыгырата олорон, муннун анныгар буугунаан кэбистэ:
– Уон иккис хос...

Дина көрүдүөргэ тахсан, аҕыйахта хардыылаат, «12» ди-
эн нүөмэри көрөн, ааны тонсуйбута буолан баран, аһа бат-
таата. Иһирдьэ түөрт остуол турар. Утары түннүк анны-

гар олорор кырыктыыйбыт тор курдук бытыктаах аҕамсый-быт киһиэхэ атыллыах курдук гынна да, биирдэрэ кинини киһи киирдэ диэн кыһаллыбакка, иннигэр ууруммут кумааҕытыттан хараҕын араарбатын иһин аан ойоҕоһугар, эркини кыйа олорор буспут соломо баттаҕын кэтэҕэр эринэн кэбиспит ачыкылаах нуучча дьахтарыгар халыйда уонна норуот тыйаатырдарын туһунан сангардыы ыйытан эрдэбинэ, анараата бэйэтиттэн тэйитэрдии, муннукка олорор саха кыһын диэки сапсыйан кэбистэ. Инньэ гынан төлөпүөнүнэн кэпсэтэ олорор, сүүһүгэр сарымтахтанар, санныгар ыспыт баттаҕа кытархай кырааскалаах, кулгааҕын эминньэҕэр быыкаайык кыһыл көмүс ытарҕалаах кыска сэрэнэн чугаһаата. Кыыс төлөпүөнүнэн оҕотун мөҕөр быһыылаах: «Мин эйиэхэ саарпыккын үчүгэйдик эринээр диэбитим буолбат дуо, үрдэрдэбин дии!» Ити курдук балачча кэпсэтэн бүттэ уонна туруупкатын талыр гына ууран баран, Динаны кыһырбыттыы көрөн кэбистэ.

– Дорообо, – диэтэ, онуоха Дина албыннаһар быһыынан, – көр эрэ, мин Руслан диэн хоту оройуон норуодунай тыйаатырын режиссерун туһунан билиэхпин баҕарбытым, билигин кини ханна баарый?

– Киниэхэ тоҕо наадыйдың? – диэн, кыыс өс саҕа ыйытта.

– Кини соторутааҕыта Москваҕа сырыттаҕына, билэр кыһым сурук ыппыт этэ, ону ылаары, – диэн Дина эрдэттэн бэлэмнэммитинэн сымыйалаан кубарытта.

– Пахай, оччоҕо ол киһигин хоту дойду түгэбиттэн ирдэһ-

эжин, Москвагтан кэлэн ааспыта быданнаата... – диэн, тоџо эрэ «ол киһигин» диэни күүскэ соџус эппитэ.

Кыыс олус соһуйда:

– Ааспыта даа?!

– Ааһымына, кэргэнигэр, оџотугар олус ыксаан иһэрэ...

Дина хараџар кыыс кэпсээн оппоннуур кырааскалаах уоһа, сүүһүгэр лэппийбит, санныгар ыспыт кытарахай баттаџа соџотохто харах саатарыныы чаџылхай, күлүмүрдэс буоллулар, онтон хаар кыыдамныырыныы, тохтоло суох манган кыырпахтар элэннэстилэр, ол кэнниттэн барыта кып-кыһыл таһаһынан сабыллыбыт курдук кытаран-наџаран хаалла: «Бэйи, сатанымаары гынным ээ», – дии санаат, таһырдыаны былдыаста.

Күүлэџэ баџанаттан тутуһан туран, тымныы салгыны өрүһүспүттүү эџирийбэһтээтэ, төнкөйөн, күрдүк хаарын ытыһан, иэдэһин суураланна, арыый дьэгдыйэн: «Оок-сиэ, охто сыстым ээ, Руслан... Адьас да ойохтоох, оџолоох эрээри быстах көрсүү оносто сылдыбыт эбит дии, букатын холостуой уоллуу туттара-хаптара дии, оо, тоџо сүрэй, тугун куһаџанай...»

Кыһыл өн сүтэн, тулата дьэнкэрбитэ да, сүрдээх курус буола түһэн, сүрэџэ тымныынан хаарыйбахтыырга дылыта, иэдэһигэр сырсан таһсаат, мууһура тонгор таммахтары үтүлүгүнэн туура сотто-сотто оптуобус тохтобулун диэки барбыта. Хоһугар киирэн, кимниин да кэпсэппэккэ, тугу да сангарбакка, сыттыгар умса түһэн, уйа-хайа суох ытаабыта.

Бииргэ үөрэнэр кыргытара тула көтө сылдьан:

– Хайа, туох буоллун? Туох буоллун? – дэһэллэрэ.

Ытаан-ытаан баран, арыый уоскуйан дьэ кэпсээбитэ:

– Руслан кэргэннээх уонна оҕолоох эбит, хайыы-үйэ Москваттан төннөн, дойдутугар барбыт...

Кыргытара аймалаһа түспүттэрэ:

– Бу ыты көр...

– Кэргэнигэр суруйуохха...

– Ээ, онтун туһата суох, оройуон култууратын салаатыгар уонна баартыа райкомугар үнсэр ордук...

– Тохтоон! – Дина күүскэ төлө биэрбитинэн, оронугар олоро түспүтэ, – мин кинини ханна да үнсүбэппин, барытыгар бэйэм буруйдаахпын, Руслантан кэргэннээҕин-кэргэнэ суоҕун, олоҕун-дьаһаҕын туһунан биирдэ да ыйыппатабым, кини миэхэ эмиэ тугу да эрэннэрбэтэҕэ, онон албыннаата диир кыабым суох...

Итинтэн сотору кэмэ кэлбэт буолбутун уорбалаан, баран бырааска көрдөрбүтэ уонна оҕо үөскээбитин билэн, барар сирэ баһана үүтэ, кэлэр сирэ кэлии үүтэ буолбута. Үөрэҕин да бүтэрэ илигиттэн, дьиэтэ-уота суох сылдьан, устудьуон истипиэндыйэтигэр хайдах оҕону иитиэн сөбүн сатаан тобулбатаҕа. Оҕону төрөтөр туһунан саныан да куттанара. Ол түүн көрүдүөр уһугар баар танас өтүүктүүр кыракый хоско киирэн, хатанан олорон, биедэрэҕэ ууну оргутан, ип-итии ууга атаҕын уган, остуол үрдүгэр тахса-тахса аллара муостаҕа ыстаныталаан, оҕотун түһэрэргэ холоммута да, туох да

биллибэтэбэ.

Ол күнтэн ыла собус-соруйан ыараханы көтөбө сатыыра, сүүрэрэ-көтөрө, оҕо куоттун диэн эмп да иһэн көрбүтэ, оттон иһигэр баар үөскэх олоххо тардыһыта күүстээбэ – эми да, араас хамсаныны-имсэниини да тулуйбута. Кыргызтары кытта хайдах да гынар быһы-хайаҕаһы тобулбакка сырыттахарына, ааспыт күһүн эргэ тахсыбыт дьүөгэтэ Ксения тийэн кэлбитэ уонна кэргэнэ Бэргэнниин оҕону иитэ ылыахтарын баҕаралларын туһунан эппитигэр, оо, үөрдэ да этэ! Баар-суох дьүөгэтэ сирдээҕи ааньал буолан көстүбүтэ, оччоҕо кини быһанар ээ! Кэлин кэргэн да табыстаһына, оҕоломмутун туһунан ким да билиэ суоҕа, Ксениялаах Бэргэн бэйэбит төрөппүт оҕобут диэхтэрэ да – бүттэбэ ол. Оҕо үөскээбит остуоруйатын кыргызтара билэллэр эрэри, үөрэхтэрин бүтэрэн аан дойду үрдүнэн ыһыллыахтара, оттон сир үрдэ киэн, киһи эрэ элбэх, кини эдэр сааһыгар алҕаһаабытын ким өйдүү-саныы сылдыа буоллаҕай?

– Биллэн турар, Ксения, оҕобун эйиэхэ үөрүүнү кытта биэрэбин, – диэбитэ.

Сарсыныгар, Ксения иккистээн уопсайга кэлбитигэр: «Мин киэһэ аайы хайаан да хаамыахтаахпын», – диэн Дина Сайсары күөлгэ диэри атааран биэрбитэ. Атахтарын тыһа хаачыргыырын быһыгар дьүөгэтэ тугу этэрин кытта барытын сөбүлэһэн иһэрэ:

– Оҕону бэйэбит араспаанньабатынан суруйтарыахпыт... Бэргэнэбис диэн буолуо... биһиги хоту ананныбыт, оччоҕо

оџоџун өр кэмнэ көрбөтүгн буолуо...

– Саатар эрэ, кинини мин хаһан да оџом диэн эһиэхэ са-
натыам суоџа, кини үөскээн хаалыыта эдэр сааһым алџаһа
буоллун, ким сыыспатаџа баарай...

– Эһн, Дина, ыалдыбаккын, доруобайгын, онон оџо да
доруобай, чэгиэн-чэбдик буоларыгар адьаһын саарбаџалаа-
баппын...

Кыргыттар араһсалларыгар куустуһан сыллаһан ылбыт-
тара, Дина төһнөрүгэр, өр кэмнэ ыарык буолан санһыттан
ыга дыаакырдаабыт кыһалџата ааһан, олус чэпчээн хаалбыт
этэ, оџону түһэртэрэ сатыыр кыһалџаттан таһсан, наһаа үөр-
эн-көтөн иһэрэ, туолбут ыйданга туһалџан сырдыгар туһал
хаарынан сабыллыбыт сир-дойду, дыиэ-уот олус кэрэтийэн
көстүбүтэ. Дылыџа диэн эр киһи уонна дыахтар түбэһиэх
түгэннэриттэн, көрсүһүүлэриттэн турар, арай Руслан атын
рейсинэн көппүт буоллун эбэтэр, чэ, саатар, биир да сө-
мөлүөккэ эрээри, атын кириэһилэџэ олорбут буоллун, оч-
чоџо бу айдаан, ыксал, кэлиэх-барыах сири булбакка, мун-
нугу-ханһыгы кэһии хаһан да таһсыа суох этэ. Оттон билсэн
баран, дыолбун бу буллум, барыта иннибэр кэрэттэн кэрэ бу-
олуо диэн ыраланыыта олус хаџыстык, холустук үлтү барбы-
та. Киһи олоруон да баџарбат курдук ыар күһнэр тирээн аас-
пыттара...

Чэ, хата, барыта этэһнэ быһаарыллар суолга киирдэ. Ха-
аман иһэн, кыыс бэйэтэ бэйэтинин кэпсэтэ испитэ:

– Тангара баар эбит, оџом эрэйдээџи, хата, үчүгэй дыһн,

бэйэм доѳотторум ылар буоллулар...

Ханна эрэ Хатын Үрэххэ бүкпүт коттедж ат экирэтэр киэн куукунатыгар олорон, Дина ону-маны эргитэ саныыр кэмигэр, Бэргэннээх, ыалга кыбыстан аанһа аһаабатах дьон, иккиэйэҕин эрэ арыычча батар куукуналарын дуомугар сылбархай чэйинэн дьулурутан арыылаах килиэби мэлии саахардаан сиэтилэр. Онтон Бэргэн соҕотох киэн хосторугар – саалаҕа киирэн, остуолга олорон, кэргэнэ биэрбит кинигэтин – Чехов кэпсээннэрин ааҕан барда. Ксения икки чааскыны сайҕаата уонна оҕотун Эллэйчиги хайыы-үйэ ахтыбыт курдугун, сарсын сарсыарда турда да Бэргэн таайа аахтан аҕалардыы быһаарынна уонна куукунаттан тахсан, Эллэйчик хоһугар киирэн уоту уматта. Манна оҕолорун ороно, остуола, эркингэ боксерскай бэрчээккилэр ыйаммыттар, кылааһынан түспүт хаартыскалара уонна бэйэтэ сурунааллартан кырыян ылан сыһыарбыт ойуулара – Виктор Цой, Шварценеггер, Костя Цзю, кып-кыһыл өгнөөх омук матассыыкыла... Остуолун үрдүгэр саамай киэн туттар баайа – икки кассеталаах дьоппуон омук магнитофона. Итини хоту олорон, продснаб тойонун кытта ньымааттаһан, бэрт эрэйинэн ылбыттаахтара, оо, ону бэлэхтээбиттэригэр Эллэйчиктэрэ үөрдэ да этэ! Хаһан да төрөппүттэригэр ымманыыбатах бэйэтэ, ийэлээх аҕатын иккиэннэрин иэдэстэриттэн сыллаталан ылбыта. Ксения умса түһэн сыттыгы сытырҕалаата – сүр-

эфи-быары ортотунан сайа охсор оџотун сыта баар, ол иһин этиэхтэн ураты үөрүү кутун-сүрүн долгута халыйда, сыттыгы түһэбэр туппутунан олорто. Сүрэбин чопчута кырачанын үлтү түһэрэн кэбиһиэм диэбиттии, сэрэнэн аан маннай көтөхпүт, үүт сыттаах быллайбыт сирэйиттэн сыллаабыт сайынны күнүн өйдөөтө...

Кини Бэргэнниин бэс ыйыгар үөрэхтэрэ бүтэн, дипломнарын ылан, ону бэлиэтиир банкекка сылдьан бараннар, куоракка хаалбыттара. Дина атырдыах ыйыгар оџолонуохтааџа, ону кэтэһэн, бары сиэрин-силигин ситэрэн, докумуонун толорон, оџону бэйэлэрин анныларынан суруйтаран, анаммыт сирдэригэр хоту үлэлии тийэр баџалаахтара. Дьиэлээх хаһаайыннара Дьарааһын кинилэр эбии өссө икки ый олодор санаалаахтарын истэн утарбатаџа, бу оџолору ингэ-дьанга суохтарын, дьону мунньубаттарын уонна куортамнаһар харчыларын уталыппакка, болдьоџун аһарбакка төлөөн иһэллэрин иһин сөбүлүүрө.

Оттон Бэргэннээххэ бэйэлэригэр туспа түбүк-садык буолбута – Дина оџото улахан буолан, эрдэттэн балыыһаџа харыстаныыга киллэрбиттэрэ, онон күн ахсын кэриэтэ баран көрсөллөрө, үүт аһылык, кефир, дьаабылыка энгин илдьэллэрэ. Эт-арыы олох аччаабыта эрэри, хата, фрукта чааһа дэлэйэ – Кавказ ыччаттарын итии дойдуга үүнэр отонноро быстыбата, бинэбирээтигэр, ананаһыгар тийэр мэлдьи баара. Сахалар фруктаџа үөрэммэтэх буолан, эбиитин сыаната да бас быстар ыараханыттан уонна бырааһынныкка эрэ амсай-

ар күндү ас курдук санааннар, улаханлык тууругурбаттар этэ, биирдэ эмэтэ үөрүүлээх түгэннэргэ эрэ ылаллара.

Ксения хантан эрэ: «Оҕо ийэтин иһигэр сылдыаҕыттан барытын өйдүүр үһү, онон кинини төрүү илигиттэн кэрэҕэ уһуйулуохтаах», – диэни истэн, Үөрэх министиэристибэтиттэн хоту баралларыгар ылбыт борогуоннарын харчытын харыстаабакка, сүрдээх сыаналааҕын үрдүнэн, улуу худоһунньук Левитан туһунан чабылхай ойуулардаах улахан альбом-кинигэни атыылаһан, Динаҕа илдьибитэ. Сиэстэрэ кыһынан утахтарын, мииннэрин кытта кинигэни ыппытын, Дина: «Хаһан ааҕыам буоллаҕай, эчи ыйааһына да ыарахана бэрт», – диэн суруйан төннөрбүтүн, Ксения: «Бэлэктиибин, хайаан да аах, саатар ойууларын көр, оҕоҕо наада», – диэн хардаран, сиэстэрэттэн хаттаан илдьэн биэрэригэр көрдөспүтэ.

Дьэ онтон биирдэ төрүүр дьэ аанын атыллаат, үгэстэринэн, аллара эркиннэ көстүүлээх сиргэ ыйаммыт ким сана төрөөбүтүн суруйар испиһэктэригэр: «Петрова Дина, уол, 4 кг. 800 гр.» диэни ааҕаат, Ксения үөрүүтүттэн сана аллайбыта уонна аттыгар турар Бэргэнин кууһа түспүтэ. Кэмниэ-кэнэҕэс күүтүүлээх оҕолоро күн сири көрбүт эбээт! Уонна оҕо наһаа улаханын сөхпүттэрэ, маннайгы оҕо диэтэххэ дьэ сүрдээх эбит!

Икки апельсинтан ураты туга да суох көннөрү билсэ кэлбит буоланнар, сонно төннөн, күөх баһаарга тэбиммиттэрэ. Онно сиэх быһаҕас ырбаахылаах, килэрийбит-молоруйбут

грузин дуу, армян дуу киһититтэн сүүрбэ биэс солкуобайга көтөх мунунан сибэкки атыыласпыттара. Грузин уол оҕо төрөөбүтүн истэн: «О, багатырь будэт!» – дии-дии сыгалаан туран, элбэх сибэккени биэрбитэ. Дина төрөөтөбүнэ, сэниэ киллэрэригэр наада буолуо диэн, барыта толунунан хаарчахаммыт кэмнэ Ксения эрдэттэн Дьарааһынтан көрдөһөн, куурусса этэ булларан хаһааммытын, холодильникыттан таһааран мииннээбитэ, уулаах отонтон муорус онорбута, эбии фрукта атыыласпыттара.

Итинник онгостон, төрүүр дьиэбэ иккистээн тийбиттэрэ. Кинилэр уруйдаан-айхаллаан, эбэрдэлээн, Динаба, оҕотугар бары үтүөнү баһаран, күлүмүрдэс аккырыккаба суруйбуттарын кэнниттэн, кумаабы лоскуйугар харда кэлбитэ: «Махтанабын, эһигини эмиэ эбэрдэлиибин. Оҕом наһаа улахан буолан, кыайан төрөөбөккө эрэйдээн баран, хата, этэннэ быһаннабыт, билигин иккиэммит туруга үчүгэй, туох да мэхэйдэспэтэбинэ, балыһаттан кэмигэр тахсарбыт буолуо».

Арыгы эмиэ толунуга эрэ көстөрүнэн, Бэргэн таайыттан көрдөһөн, биир бытыылка кыһылы аҕалан, дьиэлэригэр иккиэн бэлиэтээбиттэрэ. Бэргэн сотору-сотору: «Уол төрөөтө, дэ бу дьол, хоту дойду булда-аһа дэлэй, улааттабына мин баһыһыннара сылдыам, иккиэн бултуохпут», – диэмэхтиирэ.

– Ким диэн ааттыбыт? – диэн Ксения ыйыппыта.

– Саха аймагы төрүттээбит ытык кырдыаҕас Эллэй аатын бириэххэ диэн мин уруккуттан ыраланабын.

Иһиттэрин-хомуостарын хомуйан баран, илиилэрин хар-

дары-таары санныларыгар ууран куустуһан, түннүгүнэн одуулаһан олорбуттара. Ыаллара Дьарааһын эмиэ тугу эрэ суумкатыгар ыадаччы сүгэн кэлэн, дьиэтигэр киирбитэ.

– Кымырдаҕас курдук үлэһит киһи ээ, – диэбитэ Ксения, хайҕыыра-сирэрэ биллибэттик.

– Оттон ол иһин кэм сэниэлээхтик олорон эрдэҕэ, – Бэргэннэ бүгүн киһи барыта олус үчүгэй, туох барыта сырдык эрэ сыдыаайынан сандаарыйан көстөр.

Дьарааһынтан ураты тэлгэхэ иһигэр тынаар тыыннаах биллибэт этэ, арай барабыайдар сирилэхэн кэлэн, ыһылла түһэн, хадымал төрдүттэн аһылык көрдөөн туора-маары сырсан догдонноспуттара, киһи ити чыычаахтары баардылаабат, хамсыыр харамай эрэ быһыытынан сыаналыыр, оттон кинилэри – дьону эмиэ үөһэттэн аллара көрөр улуу үрдүкү күүс кинкиниир киэн халлаанга баара буолуо дуо? Улуу өй дуу, күүс дуу баар буоллабына, тоҕо бу кинилэри оҕолонор дьолтон матарда? Туох буруйу онорбуттары иһин? Чэ, ону көннөрөр кыах суох, ол иһин биир эрэ нөрүөн-нөргүйэн көрдөһүү баар – күн анныгар бүгүн кэлбит оҕолорун аһыннын, харыстаатын... Эбэтэр Тангара сиргэ баар хас да миллиард киһи кыһалҕатын биирдиилээн кыайан ситэн көрбөтө дуу, оччоҕо итэҕэйээччилэр бука бары тоҕо күннэтэ малыыппа ааҕалларый? Арааһа, антах олох атын кээмэй, ким баҕарар көрдөһүүтүн арааран истэр албас, сирдээҕи көннөрү киһи төбөтүгэр сатаан батан киирбэт улууканнаах билии-көрүү баар буолан эрдэҕэ...

...Өнгүрүк куйаастар ааһаннар, салгын сөрүүдүйэн эр-эрэ эрээри, күн уотуттан туох барыта күндээрэ сырдаабыт күнэ үүммүтэ. Уопуска кэмэ, дьон даачаларыгар, тыаҕа эб-этэр собуруу сынньана сылдьар буолан, куорат дьоно-сэрг-этэ арыый аччаан, оптуобустарга үтүрүһүү-хабырыһыы кэм ама, арай сотору үөрэх саҕаланаары, кэлиилээх-барыылаах болуоссаттарга тэнийбит оскуола дьаарбанкаларыгар ийэлэ-рин батыһа сылдьар оҕо аймах сангата салгынна эймэһийэн олороро.

Диналаах балыһаттан тахсар күннэрэ үүммүтүгэр, Бэргэннээх балыһаҕа такси үлэхэн тийбиттэрэ. Динаны батыһыннаран, оҕону көтөҕөн аҕалбыт сиэстэрэҕэ бытыыл-калаах шампанскайы кытта хоруопкалаах кэмпиеҥи биэр-биттэригэр, күлэ-күлэ эппитэ:

– Уолгут бөдөҥө сүрдээх, бэйэтэ хааман бардын.

Оҕону бэйэтин да, киртиппит сууларын да сууярга бэлэм уулаах-хаардаах сир диэн, эмиэ сайынҥы уопускаларыгар тыаҕа барбыт Бэргэн таайын аах дьиэлэригэр аҕалбыттара. Дина маннай утаа оҕотун эмтэрэн, кинилэри кытта олорбу-та. Санга ийэлээх аҕа сонуннарыгар оҕолорун былдьаһа-был-дьаһа көтөҕөллөрө, уолчаан соччо-бачча ытаабат этэ, тизэрэ көтөхтөрө сылдьан, ыас хара харахтарынан сүр боччумнаах-тык дьиэ үрдүн одуулаһарын көрө-көрө үөрэллэрэ:

– Оок-сиз, хайдах өрөмүөн ытыахха сөбүй диэн тол-куйдуур быһыылаах, – сьп-сьмнаҕас сирэйиттэн сырылаччы сыллыыллара, дьикти сытыттан мэйиилэрэ туймаарынны-

ра, «дъэ бу дьол» диэн саныыллара.

Дина сыыйа эмиийиттэн арааран, уолчааны гре-кефир диэн анал оҕо үүтүнэн аһатар буолбуттара. Бэргэн күннэтэ үүт куукунатыгар баран уочараттыыра, кефир иһитигэр баата бүөлээх аһылыгы аҕалбытын бытыылкаҕа кутан, суосканан иһэрдэллэрин уоллара сүр омуннаахтык эмэн чомурҕатарын көрө-көрө үөрсэллэрэ. Дина эмтэрбэт буолуоҕуттан эмиийин үүт киирбэт гына былаатынан тууна баанан кэбиспитэ уонна кинилэртэн барбыта, ити тухары оҕотуттан матарыттан хомойор курдук биир да тылы быктарбатаҕа. Бэргэннээх манньк күндү бэйэлээҕи, маннайгы оҕотун туох да сангата-ингэтэ суох, аһыйбакка-харыйбакка биэрбит Динаттан сөҕө да, махтана да санаабыттара да, тастарыгар биллэрбэтэхтэрэ.

Дъэ ити курдук оҕолоро арыый бороохтуйан, үөрэх саҕаланытын куоттара сыһан, анаппыт хоту оройуоннарыгар тийбиттэрэ. Кинилэри күүтэн олороллоро, сүрдээх үчүгэйдик көрсөн, тута дьиэнэн-уотунан хааччыйбыттара. Оҕолоро ити хоту кыраайга борбуйун көтөхпүтэ, кини аан маннай сыыланхайдыыр буолуута, онтон оронтон, дыбаантан тутуһан хааман барыыта, тута дьааһыла, оҕо саадын киһитэ буолуута туспа үөрүү этэ.

Кинилэр хоту көһөн барыахтарыттан куоракка хаалбыт Дина биирдэ да кинилэри кытта билсиһэ сатаабатаҕа, онтон Ксения үөрэрэ эрэ – Эллэйчик кинилэр оҕолоро, атын ким да быдыһар бырааба суох, онон төрөппүт ийэтэ адьас чу-

гаһаабат буоллабына – олус үчүгэй! Кинилэргэ Дина туһунан сурах-садьык син тийэрэ, ол иһин кыыс оҕото уран мөс-сүөнүнэн умсугутан, баай киһини булбутун, байбытын-көм-мүтүн, араас үрдүк сололоохтор ортолоругар эргичийэ сылдыарын истэллэрэ.

Ол эрээри сылтан сыл хоту олорорго улам кытаатан барбыта – судаарыстыба маҕаһыыннара эстэннэр, туох барыта чааһынай атыһыттар илиилэрин иһигэр киирэн, ас-танас сыаната сиэрэ суох ыарыырын аһан, аны аанһа тиэллэн тийбэт буолбута. Хас биирдии кэппиэйкэни ааҕа-суоттуу сылдыар атыһыттарга дьоно хойуутунан, сырыыта-айана судургутунан Дьокуускайга эбэтэр киин улуустарга эргинэллэрэ быдан барыстааҕа. Аһы-танаһы ыраах тиэйэн илдьэн атылыыллара ночооттоох буолан, ыраах улуустарга бара да сатаабат этилэрэ, арай хотуттан төрүттээх-уустаах бэйэлэрин ыччаттара эрэ бар дьонноругар көмөлөһө сатаан, табаары аҕаларга сыралаһаллара.

Бэргэннээх маннай хоту тийээллэригэр, уларыта тутуу дьалхаана саҕа тийэн эрэрэ, онон соторутаанга диэри ньиргийэн олорбут промышленнай бөһүөлэктэри баттаспыттара. Бу бөһүөлэктэргэ киһи бөҕөтө тобуоруйан, сылаас-тымныы уулаах, ванналаах-туалеттаах толору хааччылыылаах дьиэлэргэ күннээн-күөнэхтээн, астарын-үөллэрин, танастарын-саптарын, ханна да суох Дьоппуон табаарыгар тийэ хоту муоранан быһа аҕалына олорбуттар.

Таһыттан ааны аһан киирээти кытта тилэри сиэркилэлэ-

ринэн күлүмүрдээбит уһун эркиннэрдээх, халын көбүөрдэр тэлгэммиттэринэн күөгэлдьиччи хааман, араас оһуор-бичик ойуулаах фойенан хас да сүүс киһи киирэр саалатыгар сымнаҕас кириэһилэлэргэ тиэрэ түһэн олорон, кэнсиэр, кининэ көрөр Дьокуускайга да сэдэх култуура Дьобарыаһа баара.

Онтон эмискэ, таарымта киирбитинии, уларыта тутуу диэн ааттанар түптэ-түрүлүөн саба бүрүүкээн, үп-харчы биирдэ мэлийэн, харчыта суох хаалбыт үлэһиттэр, сүннь-үнэн, күннээх Украина дьоно, дойдуларыгар көһөр айдааныгар түспүттэрэ. Дьиэ-уот бары көрүүтэ-харайыыта суох быраҕыллан, сэрии буолан аасытын курдук садабаланан, дьиэтин тэрилэ мэлийэн, түннүктэрэ-үөлэстэрэ аһаһан тураллара, Дьобарыас көрүүхтэн сүөргү буолан, кириэһилэлэрэ тононон, сиэркилэлэрэ урусхалланан, дьардьамата эрэ хаалбыта, хаар-тыал сирилиир хосторунан быралгы ыттар үөрдүһэн төттөрү-таары сырсыаккалаһаллара, бэл кинилэр да тыалга-кууска аһаҕас хосторго уйаланыахтарын баҕарбаттара.

Дьон бултаан-балыктаан эрэ хара таһаарынан олорор курдук балаһыанньалара үөскээбитэ, ол иһин хоту сиргэ чугас аймаҕа-уруута суох Бэргэннээх куораты былдьаһарга быһаарыммыттара, хайа уонна Эллэйчиктэрэ сотору оскуоланы бүтэриэ дии, оччоҕо ыраах хоту олорон, хайдах үөрэттэриэхтэрэй?

Олох уларыйбатаҕа буоллар, Ксения туох да иһин хотуттан кэлиэ суох этэ, бииринэн, кини хоту сир көнө, судургу уон-

на аламаҕай дьонун-сэргэтин сөбүлээбитэ, иккиһинэн, куоракка тийдэхпитинэ, Дина – билигин кыабырбыт хотун – оҕотун былдьаһан да турдаҕына көнгүлэ диэнтэн куттанара. Оҕолоро эрэйдээх кинилэр төрөппүт ийэлээх аҕата буолбатахтарын сэрэйбэтэ, дьолго, кинилэр устуоруйаларын билэр киһи бу дойдуга суоҕа абырыыра. Куоракка биир куттал онно баара – ким эмэ кистэлэни арыһан, олус ыарыылаах кырдыгы этэн кэбиһиэ диэн. Куһаҕаны эрэ көрдүү сатыыр, онтон үөрэр-көтөр кэдэрги кэмэлдьилээхтэр орто дойдуга хаһан баҕарар бааллар эбээт...

Бу олорон Ксения Бэргэнигэр махтана санаата – кини оҕолонор кыаҕа суоҕа биллибитин кэнниттэн арахсан, төрүүр-ууһуур атын да дьахтары булбута буоллар, туох диэн буруйдуон этэй? Оттон кини бэрт эрэллээхтик биир бурҕалдыны сосуһа сылдьар уонна Эллэйчиккэ хара ааныттан олох ылларан, билигин хайаларын да киирэр-тахсар күннэрэ уолчааннара эрэ.

Оҕолоро да сүрдээх толкуйдаах, лоп бааччы этэ, маннайгы кылаастан саҕалаан наар «биэс» сыаналарынан үөрэнэн, атыттарга холобур буолбута, төрөппүттэр мунньахтарыгар Эллэйчик хайҕаннаҕын аайы Ксения ис-иһиттэн дьоллоноро, киэн тутта атын төрөппүттэри кылап гына көрөрө, дьэ онно бааллара оҕолоро куһаҕаннык үөрэнэн, бэрээдэги кэһэн, мэлдьи сэмэлэнэр буолан, сири-буору кымыстыы олорор ийэлэр, оттон сорохторо сирэйдэрэ-харахтара холлон, син-нэригэр түһэн, дьорҕооттук туттан, учууталлары кытта мөк-

күһэн, күргүйдэһэн да тураллара.

Ксенья хас төрөппүттэр мунньахтарын кэнниттэн дьи-этигэр үөрэн-көтөн кэлэрэ, уруогун ааҕа эбэтэр остуолга оонньуу олорор Эллэйчигин кэтэҕиттэн сыллаан ылара, ки-эһэ утуйаары сытан, учууталлар оҕолорун хайдах хайҕаабыт-тарын, туох диэбиттэрин Бэргэннэ эгэ-дьаҕа сиһилии кэпси-ирэ, онтон олус астынан, иккиэн ыга куустуһан нус-хас утуй-ан хаалаллара.

Эллэйчик кинилэри арай биирдэ ыксата сылдыбытта-аҕа, ол куоракка көһүөхтэрин эрэ иннинэ хоту улуус оску-олатыгар үөрэнэ сырыттаҕына этэ. Биирдэ күнүс балыы-һаттан оҕотун аһатаары кэлбитэ, уола салбаҕырбыт сир-эйдээх-харахтаах көрсүбүтэ, үрдүнэн үрүң чыычаах көп-пөтүнүү атаахтык үөскээбит буолан, дьонуттан толлубата, ол иһин ийэтэ киирэрин кытта өс саҕа малтаччы ыйытан чаҕылыннарбыта:

– Ийээ, мин аҕам атын киһи дуо?

Ксенья олус соһуйан, тутан киирбит суумкатын муост-аҕа төлө ыһыктан кэбиспитэ, атахтарын таһаһын олорон эрэ уларытталларыгар аналлаах, киирэр аанга туруорбут олоп-поһугар лах гыммыта:

– Туох даа?!

– Сордон Вовка: «Эн нууччалыы дьүһүннээххин, оттон ийэлээх аҕан мас сахалар, ол аата, эн дьиннээх аҕан нуучча быһыыһаах», – диир.

Ийэтэ ону истэн өрө тыыммыта, хата иитиэх оҕо буоларын

туһунан тугу да эппэтэһтэр эбит.

– Сордонг Вова диэн кимий?

– Оттон ити... Шукин Вова...

– Эллэйчик, бииргэ үөрэнэр табаарыскын хос ааттырыҥ куһаҕан. Оттон аҕан биһикки төрүттэрбитигэр сахалартан ураты араас омуктар бааллара үһү – нуучча казактара, поляк сыылынайдалара, олохтоох эбэнкилэр. Онон эйиэхэ европейскай хааныҥ, өбүгэлэриҥ дьүһүннэрэ-бодолоро хас да көлүөнэ кэнниттэн эргийэн кэллэҕэ дии, ити уустук боппуруос, улааттаххына үөрэтиэн-билиэн, оттон Шукин Вованы кытта аны оонньоомо, кини билингиттэн онорон көрө-көрө сымыйа хобу-сиби тарҕатара олус куһаҕан, биирдэ баран эттэххэ, кини сиртэн да быга илик оҕочоос дии, онно тугун дьыалатай?! – олус кыһыран-кыйаханан, тугу да эбии булан эппэккэ, хоһугар киирэн хаалбыта. Уолун уоскуппута курдук буолла да, дьингэр ыллахха бэйэтэ сымыйалаата, ол эрээри Эллэйчиккэ «эн ийэн-аҕан атыттар» дири син биир тыыннаах этиттэн быстарар кэриэтэ ыарыылаахтык саныыра.

Ол киэһэ Бэргэн үлэтиттэн кэлбитигэр, оҕото моһуоктаах ыйытыгытын туһунан ботур-итир кэпсээбитэ.

– Уоһугар уоһаҕа куурбакка сылдьан, хобу-сиби тарҕатар туох буолбут оҕонуй – ол Шукин Вова?! Дьэ ити буоллаҕына, мин сарсын оскуола дириэктэригэр бардаҕым! – кэргэнэ кыһырыбыта.

Кырдык, дириэктэри кытта Бэргэн кэпсэтиэбиттэн араас уорбалааһынынан ким да оҕолорун сирэй-харах анны-

бат буолбута. Ол да буоллар, дьэбиннээх тимир үөрбэ кэлэн сүрэхтэрин ыарыылаахтык таппыт быһыылааҕа, хаһан эрэ кырдыгынан кэпсиэхтээхпит диэн санааттан иккиэн да олус саллаллара, «сүгэ түһүөр диэри дүлүн сынньанар» диэбиттэ, ол туһугар олус ыарахан, хобдох түгэни уһата-кэнэтэ сатыыллара, син биир киһи өлөр өлүү киниэхэ кэлиэхтээҕин санаабакка кыһалларын курдук...

Ксения өрө тынан баран, эркингэ ыйаммыт хаартыскаҕа оҕолор ортолоругар турар Эллэйчигин сыллаан ылла уонна уотун умулларан, хостон тахсан, Бэргэнигэр чугаһата. Эрэ киниэхэ кыһаллыбакка, бэркэ тартаран кинигэтин ааҕар, онуоха Ксения «Сириус» эргэ радиолатын холбоон, Моцарт «Реквиемын» пластинкатын туруорда. Сонно санныыар музыка кутуллубутугар, Бэргэн кинигэтин үрдүнэн көрө түстэ.

– Өйдүүгүн дуо, Бэргээн, аан маннай билсибит күмүтүн, ити музыканы истэ, эн таайың аах дьиэлэригэр иккиэйэҕин олорбуппун?

– Өйдүүбүн, хайдах өйдөөбөт буолуомуй...

Таһырдыа ыас харанга, оттон манна, кыараҕас хоско, чабыл сырдык, ыар нүһэр музыка дьүрүһүйэр, дьүрүһүйэр...

Итгнтэн ыла эмиэ сэттэ-аҕыс сыл ааста. Уларыта тутуу түн-тан быраҕаттааһына арыый аматыйан, олох кэм сүнньүн булуох курдук буолбута. Ханна кистэнэ сыппыта буолла – маҕаһыннарга да, ырынактарга да эт-ас, табаар арааһа биирдэ тоҕо тардыллыбыта. Харчылаах буоллун да талбыт омук массыынатыттан саҕалаан, дыбарыаһыгар тийиэ тугу баҕарар атыылаһыаххын сөбө. Ол иһин дьонго-норуокка үнэр Тангаралара харчы буолбута, ханна да хачыгырас кумааҕылаах быраап, үптээх үөһэ сылдыар олоҕо кэлбитэ. Социализмна дьулуһар сырдык идеаллар умнуллубуттара, оччотооҕу кэми кими да тыыннарбакка ыга багтааһын, диктатура, репрессия үйэтэ этэ, оттон Сталины палач, Ленин да киниттэн ордуга суох хаанымсаҕа диэн үлүгэрдээхтик үөхсэр буолбуттара, социализм ситиһиилэрэ саба тэпсиллибиттэрэ, урукку олох бүтүннүү хара кыраасканан ньаҕайдаммыта, ол оннугар үтүмэн үбү үөгүлэтээччилэр – араас олигархтар, бэрик ылан көммүттэр өрөгөйдөөбүттэрэ.

Дойду үрдүнэн балкыырдаах хамсааһыннарга сөп түбэһиннэрэн, Уйбаныаптар олохторугар, хата, ситиһии өттүгэр иэбэр уларыыйылар тахсыбыттара. Бэргэн университетка үөрэппит профессорын булан, кини мэкитиэтинэн уонна салайыытынан, кэтэхтэн аспирантураҕа үөрэнэн, мунна-уоһа кэрдилибит киһи сиэринэн, уталыппакка кандидатскай

диссертациятын көмүскээбитэ, Сэбиэскэй кэмнэ холоотох-хо, учуонай буолуу арыый судургутуйбут буолан абыраабыта. Онон, эрэйэ суох аҕалара диссертацияны көмүскээһинэ дьиэ кэргэннэ улахан үөрүүнү аҕалбыта. Хайа мунгун, аны бастара ханна батарынан, харабыл энгин курдук үөтэтэ суох үлэнэн хамнастанан сордоно сатыыллара уурайдаҕа, аҕалара учуонай буолуута олохторун уйгута тупсарыгар инники диэки дьоһуннаах хардыынан буолбута – Бэргэн хайа дьыалаларын институтугар научнай үлэһитинэн киирэн, дьиэтэ суоҕун, учууталлар уопсайдарыгар олорорун учуоттаан уонна кэргэннээх, оҕолоох киһи быһыытынан аахсан, хайа эрэ улахан учуонай санга тутуллубут дьиэҕэ көспүтүгэр, кини панельнай дьиэҕэ эргэ үс хостоох квартиратын ылабыт дуо диэбиттэрин, үөрэ-көтө ытыстарын үрдүгэр түһэрбиттэрэ.

Судаарыстыбаттан босхо дьиэҕэ кинилэр бүтэһигинэн тиһинэн хаалбыттар эбит, онтон ыла квартиралар наар атыыланар айдааннара үөскээн, дьоннор ипотекаҕа киирэллэр, субсидия ылаллар, тыаҕа сопхуостар ыһылланнар, киһи аайы үлэ көстүбэт буолан, дьиэлэрин, массыыналарын энгин атыылы-атыылы куоракка дьиэ атыылаһан кирири хойдубута. Онон Бэргэннээх куорат таһынааҕы дэриэбинэттэн куоракка көспүттэрэ, Ксенияны дьиэлэрин аттыларынааҕы поликлиникаҕа сиэстэрэнэн ылыбыттара. Уоллара Эллэйчик үрдүк унуохтаах, имигэс быһыылаах-таһаалаах, хоту дойдуга киһитэ Русланы батан бааһынайды ыраас хааннаах, долгулдьуйар куудара баттахтаах, номоҕон дьүһүннээх уол бу-

олбута. Кыра сылдьан, уларыта сылдьан араас секцияларга күүһүн холонон көрбүтэ – мэхэйдээх сирдэргэ сүүрүүнэн (ориентированиенан), футболунан, чэпчэки атлетиканан, тустуунан. Итилэргэ өр буолабакка, быраҕан иһэрэ, кэлин дьэ бэйэтэ сөбүлүүр идэтин булбута – оскуоланы бүтэриэр диэри боксанан дьарыктаммыта. Ийэтэ соҕотох оҕотун эчэти-эхтэрэ диэн тохтото, бобо-хаайа сатаабытын, Бэргэн уолун өйөөн турбута:

– Эр киһи бэйэтин көмүскэнэр буолуохтаах, хаһаанга диэри дьууппаҕынан хаххалаан илдьэ сылдьаары гынаҕын?

Уоллара биирдэ оҕолорго куорат «Спартагар» бириистэх миэстэҕэ тиксэн, үөрэн-көтөн грамоталаах кэлиэбиттэн ыла, Ксения уолун буойбат буолбута: «Тэнгнээхтэриттэн хаалсыбат буоллаҕына үчүгэй, биһиги, ийэлээх аҕата, үйэбит тухары арангаччылыы сылдыбаппыт чахчы, онон бэйэтэ кыһалҕаттан тахсарга, уустук боппуруостары кимэхэ да сэлээн-нээбэккэ быһаарса үөрэннин», – дии санаабыта.

Ону сэргэ, били төрүү илигинэ, ийэтин иһигэр сырытаҕына, Дина төрөөрү сытан Левитан альбомун көрүүтүн сабыдыала эбит дуу – олус үчүгэйдик уруһуйдуура. Онон, оскуоланы бүтэрэригэр спортивнайга дуу, худуһунньук үөрэбэр киирэрэ дуу диэбиттэрэ: «Мин аҕам курдук геолог буолабын», – диэн бэйэтэ быһааран, университетка геологтары үөрэтэр хайа дьыалатын салаатыгар ситиһиилээхик туттарсан, устудьуоннаан бастакы кууруһу бүтэрэн эрэрэ.

Онон, кинилэр куоракка бигэтик олохсуйдулар, санга ата-

стар-доѳоттор да баар буоллулар, арай маннай кэлэн би-ирдэ соһуччу ыалдыттыахтарыттан ыла, Диналарын кыт-та таһыччы сүтэрсибиттэрэ. Эрэ Карп бүүс-бүтүннүү биз-нескэ баран, аата-суола олох иһиллибэт буолбута, үһү-таа-мах курдук, «омук сиригэр сылаас муора кытыытыгар сын-һаналлар, Москваҕа квартира атыыласпыттар, байан-тай-ан сүрдэммиттэр» энин диэн кэпсээн тарҕанара. Оттон ис-дьинин ким да билбэтэ – ити дьонунг норуот олоҕо ыара-ханын көрө сылдьан, «эргиэн кистэлэнэ» диэн ааттаан, үл-элэрин, ситиһиилэрин кэпсии-ипсии сылдыбаттар, кинил-эри сырдаталларын, дьонго-сэргэҕэ баайдарын-дуолларын биллэрэри, онон өгнөллөрүн абааһы көрөллөр. Сураҕын иһиттэххэ, Карп Москваҕа көһүөххэ диирин Дината сөбүл-эспэт үһү, тоҕо диэтэххэ, урукку дьүөгэлэрэ Дина уопса-стыбаҕа суолталанар дьыалаларынан дьарыктанан, киэнник биллэн барбыта, хаһыаттарга сотору-сотору тахсара, араадь-ыйаттан-тэлэбиисэртэн түспэт буолбута.

Оттон Эллэйчик тэлэбиисэргэ элэнниир дьахтар кини ийэтэ буоларын букатын сэрэйбэккэ, үөрэбин түбүгүттэн ордубата, онтон ураты биир суолга сүрэхтиин-быардыын ыл-лара сылдьара – хаһан да, ханна да, кими даҕаны мүччү түһ-эрбэтэх таптал таарымтатыгар ылларбыта.

Үөһэ баар Үрдүк Айыылар дьээбэлэнэллэрэ дуу эбэтэр кинилэр дьизэ кэргэнгэ итинник ньыманан билсир суолу тобулбута дуу – сүүрбэччэ сыллааҕыта аҕата Бэргэн Ксения-лыын көрсүбүтүн курдук, эмиэ куорат пааркатыгар ол кыы-

ны аан маннай көрбүтэ.

Университекка кириэбиттэн Элэй бииргэ үөрэнэр уола, Ньюрбаттан төрүттээх-уустаах, азербайджан уонна саха омуктар булкадаһыктара буолан сүрдээх сытыы-хотуу, хайыы-үйэ бэйэтэ бас билэр, эргэ да буоллар, «Мицубиси Диамант» массыыналаах Рафиктыын доҕордоһоллоро, ханна баҕарар бииргэ сылдыаллара.

Бастакы кууруһу бүтэрбиттэрин кэнниттэн Рафик эттэ:

– Элэй, үөрэх бүттэ, аны сынньана түһүөххэ, пааркаҕа бара сылдыахха, кыыс эрэ онно кыйма курдук элбэх, иккиэн биир эмэ паараны булан хайытыахпыт уонна, баҕар, тыаҕа тахсан шашлыктыахпыт эбэтэр куоракка хааталыахпыт, табаарыстарым – дьиэлээх уолаттар элбэхтэр, массыынанан ханна баҕарар тийиэхпит.

Эллэй биир тылы утары эппэккэ сөбүлэспитэ.

Куйаас күн этэ, сайынҥы пааркаҕа санга тыллыбыт мутукча дабаххай сытыныын холбоһон, уратытык дыргыйара. Араас хачыалларга, үөһэттэн анаарар иигэ эбэтэр дьон «абааһы көлүөһэтэ» диэн ааттааччыларыгар, «көтөр тэриэлкэҕэ» дьон уочараттаан тураллара. Сиэх быһаҕас ырбаахыны кытта джинсынан сылдыар Эллэйдээх Рафик түөстэрин мөтөтөн, тула аалыннаһар кыргыттарга адьас да кыһаллыбат курдук асфальт суолунан манан өгнөөх «Адидас» кроссовкаларынан сиртэн-буортан тэийиэхтии чэпчэкитик хааман, аллея устун көтөн-мөҕөн иһэллэр. Ол кэмнэ:

– Рафик! – диэн соһумар хаһыыны кытта кыргыттар

бөлөхтөрүттэн эмиэ джинсылаах, саһархай куоптатыгар баттабын ыһан кэбиспит орто унуохтаах этиргэн кыыс ойон тахсан, кыһыл көмүс бөбөхтөөх мотоҕоно курдук суон харыларынан Рафик моонньугар иилистибитэ, уола быдан үрдүк буолан, ыһаастан турара уонна атабын төбөтүгэр тура-тура иэдэһиттэн уураан чобурҕатта.

– Оо, Катя-Катерина! – Рафик да үөрдэ быһыылаах, хардары уураан ылла. – Хайа бу хантан көһүннүн? Питергэ үөрэнэр этин буолбат дуо?

– Бу уол даҕаны! Бүтүн сылы быһа көрсүбэтэхпит уонна ити баар! Адьас бэҕэһээ арахсыбыт курдук, арахсыахтан бүтүн сыл ааста, сайын буолла дии, каникул диэн баар ээ!

– Ээ, суох, соһуйбучча эттим, – Рафик кулук-халык буолла, онтон аргыһын көрөн, быһанар сирим бу баар эбит диэбиттии, даллах гынна, – оттон бу – Эллэй, бииргэ үөрэнэбит, Эллэй, билис – оскуолаҕа биирэ үөрэммит кыһым Катя.

– Олус үчүгэй, – дии түстэ онуоха кыыс, – ээ, арба, биһиги эмиэ иккиэбит, бу мин Питергэ бииргэ үөрэнэр дьүөгэм Алена.

Уолаттар онно эрэ кулуһун курдук көбүс-көнө, от күөҕэ былаачыйатын аһаҕас уолугунан маһан эмиийин куоһахтара көстөр, өрүммүт хара суһуоһун түөһүгэр намылыппыт, саха кыһыгар үрдүк унуохтаах кыыс кыргыттаран арыый бэттэх турарын көрө түстүлэр. Алена аатын истэн, кинилэр диэки атыллаата уонна сүгүрүс гынна, эмпэрэ хара харахтар Эллэйгэ хатанан аастылар, толлойбут уоһун сэгэтэн, мүчүк

гынан ылла.

Оок-сиэ, доботтоор! Маннай көрүүттэн таптал баар диллэрэ чахчы эбит! Бу иннинэ Эллэй кыргыттарга сөбүл-этэрин билэрэ, бырааһынныктарга араас эрийсии, сымна-абыт-сылаанныйбыт кыргыттардыын муннукка-ханныкка тутуһуу-хабыһы, уураһы-сыллаһы да ханна барыай?! Ол иһин, аахайбат курдук Рафиктаах көрсүһүүлэрин, үөрэллэ-рин-көтөллөрүн одуулаһа туран, бу сэмэйдик туттар Алена биир көрүүтүттэн соботохто сүрөбү мөхсө түстэ. Хайдахта-ах үчүгэй кыһый! Муода көрдөрөөччү кыраһаабысса кыргыттар хаамар үрдэллэриттэн түһэн кэлбитти, дылыгырас быһыылаах-таһаалаах, оройунан саастаан ньалбаарыччы та-рааммыт баттаба чанчыгар намылайбытын аннынан ыас ха-ра харахтарынан болжомтолоохтук уонна таайтарыылаахтык одуулаһара, кырааска сыстыбатах уоһа-тиһэ, сэмэйдик уо-нна дьохуннук туттара үчүгэйн!

– Чэ эрэ, доботтоор, маннай аттракционна сылды-абын, – Рафик хамандыыр киэбин ылыммыт чинчилээх.

– Уой, мин үөрүүнү кытта! – дии оҕуста Катя, итиэннэ булгуччулаах быһаарыыны ылыммыт киһи сиэринэн, Рафик тоҕолобуттан тутуста, – бардыбыт!

Ол курдук хоннохторун анныттан ылсан бастаатылар, от-тон Эллэйдээх Алена кинилэр кэннилэриттэн сэргэстэһэ ха-амыстылар. Уол бу остуоруйаттан түһэн кэлбитти дыкти үчүгэй кыыстыын тэннэ үктээн иһэриттэн долгуйан, бэлэһэ хагта, сүрөбү мөхсөн хараба ирим-дырим буолла. Иһигэр

маннык кэрэ барахсанныын бииргэ барар кыаҕы биэрбит Катяҕа махтана санаата, ол эрээри Катяҕа Рафиктан атын ким да наадата суох быһыылаах, төбөтүн уол санныгар нуоҕатан, бокуойа суох кэпсиир-ипсиир.

Эллэй көхсүн этитэн, күөмэйин чөллөрүттэ уонна кэмниэ-кэнэбэс кыыстан ыйытан, титирэс сангатын бэйэтэ арыычча иһиттэ:

– Хайа, Питергэ төһө үчүгэйий?

Хата кыыһа ингнэн-толлон турбакка кэпсэтэр киһи буолла:

– Халлаана уустук. Сайынын наар ардыыр, оттон кыһын инчэбэй хаар быыстала суох түһэр, ол салгытар, оттон дыоно-сэргэтэ судургулар, москвичтар курдук киэбирбэттэр. Олус сөбүлээн үөрэнэбин.

– Ханныкка үөрэнэбин?

– Профсоюз университетыгар.

– Оттон факультетын?

– Юридической.

– Оо, сүрдээх наадалаах идэбэ үөрэнэр эбиккин дии, – Эллэй кэм уоскуйан, ону-маны арааран өйдүүр буолла, онон кыһы хайгыыр түгэни мүччү түспэтэ, – билигин сокуону билбэт киһи сатаан олоҕот үйэтэ.

– Оннук буолуо да, юристар уонна экономистар наһаа элбээннэр, санга бүтэрбиттэр Дьокуускайга ханна да сатаан үлэ булбакка сылдыаллар, оттон эн тугу гынаҕын – үлэлиигин дуу, үөрэнэбин дуу?

– Үөрэнэбин, маннаабы университетка геологическайга.

– Тыый! Хата, эйиэнэ наһаа кэскиллээх идэ эбит дии, Саха сириҥ билиҥҥитэ да, кэскилэ да геологияттан тутуруктаах, республика үбүн-аһын бүтүннүүтүн кэриэтэ хааччыйар саамай улахан хампаанньаны АЛРОСА-ны да ылан көр.

Кыыс кини үөрэбин хайҕаабытыттан Эллэй эҥди буолла, ол иһин эгэ-дьаҕа хоруйдаата:

– Оок-сиэ, юрист диэх курдук, барытын билэбин.

– Итиннэ киһи билэ сатыыра туох баарый? АЛРОСА республикаҕа суолтатын туһунан күн аайы кэпсииллэр дии, – диэн кыыс хайдах эрэ сөбүлээбэтэхтии эппитигэр, Эллэй ыксаата: «Сатаан кэпсэтимээри гынным, хайҕалым күлүү гыммыт курдук буолан таҕыста дуу тугуй?» Ол кэмнэ инники иһээччилэрэ «абааһы көлүөһөтүн» аттыгар тохтоотулар.

– Мантан саҕалыбыт дуо? – диэн Катя ыйытта.

– Маннай куораппытын үөһөттэн дуоһуйа-астына көрүөбүн, – Рафик ким да хоруйдуон икки ардыгар билиэттэри ыла охсон, иккитин Эллэйдээххэ биэрдэ уонна кый халлаанынан эргийэр улахан ии ыскамыайкалара аллара намтаан, субуһан ааһалларыттан бииригэр Катятынаан сиэттиһэн киирэ оҕустулар.

Эллэй үрдүккэ тахсарын оҕо эрдэбиттэн абааһы көрөрө, мэйиитэ эргийэрэ, унуоҕа кыйыттара, үлтү түһүөххэ дылыта, «синим биир!» диэн баран аллара ыстанан кэбиһиэн саныыра. Ол эрэри бу сырыыга кэрэ кыыс иннигэр хайдах мөлтөх киһи курдук көстүөй? Атын ыскамыайка хачай-

дана кыыкырдатан кэлбитигэр, Аленалыын утарыта олорунан кэбистилэр. Дьэ дьикти! Үрдүктэн салыбырас буолуор дылы саллар бэйэтэ куттал диэни туура умунна, үөһэттэн аллара сири көрбөт даҕаны, хараҕар Алена эрэ алыптаах кэрэ мөссүөнэ, манган эмийдэрин куоһаахтара көстөр толору түөһүгэр түһэрбит суһуоҕа мөхсөрө, сэгэспит уостарын быыһынан хоруонка көмүс тиистэрэ күлүмүрдэһэ, ыас хара харахтара тырымнаһа, аллара паарка иһин, куорат дьиэлэрин сонурҕуу умсугуйа одуулаһара... Алена барахсан иннигэр мичээрдии, үөрэ-көтө олордун, Эллэй үйэтин да тухары бу халлаанга харбаһа-харбаһа сыыйа намтыыр иигэ эргичийэргэ бэлэм!

– Эс, хайдах эрэ астыга суох, «көтөр тэриэлкэҕэ» барыаҕын, – диэтэ Рафиктара ииттэн бүппүттэригэр, – дьэ онно жестко көтүтүөҕэ.

Уонча киһи киирэн, кыараҕас төгүрүк «тэриэлкэни» кыйа сэргэстэһэ олордулар, атына эбитэ буоллар, кый-бырах тамнаан кэбиһиэххэ айылаах тэйбэннииригэр эпсэн, иирбиттии кулахачытар тэрилгэ Эллэй туох да иһин олоруо суох этэ, оттон кыбычыын «тэриэлкэҕэ» Алена унга илиитин үрдүгэр ытыһын уурар, иккис илиитинэн кинини кууһан олорон үөрэн тугу барытын умунна – маннык синньигэс биили ыбылы тутан олоруу кэнниттэн орто дойду олоҕуттан ууратабыт да диэтэхтэринэ, сөбүлэһиэх курдук туруктааҕа.

Кыыс эдэр эрчимнээх тыгынас этин-сиинин кууһан олорон, Эллэй хаста эргийбиттэрин, төһө үөһэ-аллара тэйб-

эннээбиттэрин билбэт, сүрэжэ дьоллонуу иэйиититтэн дьып-дьырылас, сүһүөжэ мөбөр, салгын тийбэт курдук барыта ип-итиинэн сырайбахтыыр. «Тэриэлкэттэн» тахсалларыгар уол мэйиитэ эргийэн ыларыттан эрэ кини курдук үрдүктэн, күүскэ хамсаныттан саллар киһи алдьархайдаах көтүүгэ, эргичитиигэ киирэн тахсыбытын өйдөөтө, ол эрээри ону барытын баһыйа Аленаны «миэнэ эрэ» диирдии кууспут үөрүүтүн өйдөбүлэ саба халыйда.

Рафиктара «жесткай» аттракцион кэнниттэн атын хачыал энгин курдук мөлтөхтөргө барыан баҕарбата быһыылаах, ба-стаан хааман иһэн кинилэргэ хайыста:

– Чэ, аттракцион программата бүттүн, атын этии ба-ар – билигин хааталыаххайын, үнкүүлүөхпүт, пиибэли-эхпит. Вороной конек паарка айаҕар кэтэһэн турар, хаатаны да булуохпут.

– Конечно! Бачча үчүгэйгэ дьаарбайан, оонньоон-көрүл-ээн хаалыаҕын! – ким хайа иннинэ Катя бу этиини биһирэ-этэ. – Оннук дии, Алена?

Алена хардарбата, арай саҕата суох Эллэй диэки көрөн кэбиспитигэр, биирдэрэ наһаа өрүкүнэйэн маннык сэмэй кыһы куттуом, өһүргэтиэм дуо диэн, быһаарыта суох эн-ээриттэ:

– Сөп буолуо.

Паарка иннигэр хара лааҕынан килбэчийэр «Волга» кур-дук багдайбыт улахан «Мицубисига» киирэн олордулар, Эл-лэй Аленаны кытта кэлин олбоххо. Күн уотуттан асфальт

иэнэ килэрийэр, өрөбүл күн буолан дуу – массыына сэдэх соѳус, онон иччитэх кэриэтэ уулуссанан массыына чэпчэки-тик сүүрэн сырылатта, аара ас маѳаһыыныгар тохтоотулар, Рафик таѳыста, спортивной суумканы быатыттан санныгар иилинэ быраѳынна:

– Кыргызтар, эһиги олорун, табаарыспынаан ас ылых-пыт, – ону истээт, Эллэй таһырдыа баар буола оѳуста.

Киирэн, үрүн-кыһыл арыгыны, пиибэни, халбаһыыны, фруктаны энгин ыла сылдьан Рафик кингинэйдэ:

– Чэ, бэркэ ити кыргызтарга түбэстибит. Катялыын оскуолаѳа сылдыяхтан олох чугаспыт, онон, сахалар этэллэринии – өтөхпүн хаардыыр буоллум. Эн да олох туорма-станыма, Аленаны харса суох атаакалаа, кыргызтар онну-гу сөбүлүүлэр – шашки наголо и вперед! Соѳуруу дойду-га үөрэнэр барахсаттар таптал дьыалатыгар эн биһиккиттэн элбэѳи билэллэрэ буолуо.

Ити тыллар Эллэй тириитин таһынан киирдилэр да, тугу да сангарбата. Кырдык, бу иннинэ да кыргызтары кытта көр-күлүү курдук билсэрэ эрээри, ол барыта мэниктэ-эһин, туох да куһаѳан содула суох оонньоһуу эрэ этэ. Оттон Аленаны? Кэбиис-кэбис, хайдах итинник сангарар табыллы-ай? Ааттыын остуоруйа кыһа буоллаѳа, маннык кэрэчээни «шашки наголо» дии сылдьан үргүтэн-хоргутан куоттаран кэбистэѳинэ, үйэтин тухары бэйэтин бырастыы гыныа суоѳа. Ити кэмнэ сотовай төлөпүөнэ тырылыы түстэ. Арыйбыта – ийэтин нүөмэрэ сырдыыр.

– Тоойуом, хайа хаһан дьиэбэр кэлэбин?

– Биһиги кууруһунан үөрэх бүппүтүн бэлиэтиибит, – дитэ Эллэй, ийэтэ Рафигы иһигэр киллэрбэтин билэр буолан, кинилиин сылдыабыт диебин кэрэйдэ. – Эн долгуйума, куттаныма, хойутаан да тийиэбим.

– Квартираҕа бырааһынныктыгыт дуо?

– Ээ.

– Түүн сатыы кэлэ сатаама, күлүгээттэргэ түбэһиэн, таксита ылаар.

– Ийээ, барыта үчүгэй буолуо, манна бииргэ үөрэнэр оҕолорум элбэхпит ээ.

– Чэ, кытаат, сыллай, олох хойутаатаххына хоно хаалаар, түүн соботоҕун эрэ сылдыма.

– Сөп-сөп, ийээ.

Төлөпүөнүн куругар иилинэ сылдыар хаатыгар угарыгар түүн төһө баҕарар хойукка диэри бырааһынныктыырга көңүл ыллым уонна кыргыттары кытта бииргэ сырыттаһытына буолбакка, туспа сылдыар кэммэр ийэм эрийдэ ээ дитэн астына сатаата. Ити кэпсэтиини истибиттэрэ буоллар, ийэтин көрүүтүттэн-харайыытыттан тахса илик «маама оҕото» дитэн санахтар этэ.

Атыыласпыттарын кумааһы дьааһыкка хаалаан, маҕаһынтан таһыстылар. Инники аһаҕас түннүгүнэн Катя мичээрдиир, оттон кэнникинэн Алена «туох-туох дьонго түбэстим?» диридди, сүр боччумнаахтык одууласпыт. Дьааһыктарын массыына багажнигар уктулар уонна киирэн олорол-

лорун кытта Рафик сангата дыбаарыйда:

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.